

№2(94) ШЫҒАРЫЛЫМ, 2023ж.

**АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАУ
САЛАСЫНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК
МАТЕРИАЛДАР**

**1 маусым - Халықаралық
балаларды қорғау күні**

Ұйым басшыларының назарына!

ҚР ТЖМ “Азаматтық қорғау саласындағы ғылыми зерттеулер, даярлау және оқыту Ұлттық орталығы” АО (АҚ ҰО) азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің барлық деңгейіндегі басқару органдарын оқытумен қатар қосымша ерекше міндеттерді де атқарады: бақылау және зертханалық бақылау желісіне кіретін объектілік зертханалардың мамандарын ерекше кезеңдегі іс-қимылдарға даярлау; азаматтық қорғаныстың арнайы мүлкін жою мәселелері бойынша ғылыми-зерттеу және жобалаушы конструкторлық жұмыстар жүргізу; өрт қауіпсіздігі және азаматтық қорғаныс саласында ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды жүзеге асыру.

Байқау және зертханалық бақылау желісіне (БЗБЖ) кіретін объектілік зертханалардың мамандарын ерекше кезеңдегі іс - қимылдарға оқыту-бұл орталық қызметінің жаңа бағыты. Қазақстанда БЗБЖ үшін мұндай семинарды бізден басқа ешкім өткізбейді. Азаматтық қорғаныстың химиялық радиометриялық зерттеулер зертханасының бірегей заманауи аспаптарын көрнекі оқыту құралдары ретінде пайдалану семинар тыңдаушыларына кең ауқымды білім мен практикалық дағдыларды алуға мүмкіндік береді.

ҚР ТЖМ-мен келісілген оқу бағдарламасы радиациялық және химиялық қорғау АҚ қызметі мен оның құрылымдарына жүктелген міндеттерді орындауға сәйкестендіріліп жасалды. БЗБЖ мамандарын оқыту 2023 жылғы наурыздан бастап шарттық негізде басталады. Барлық мүдделі тұлғаларды жаңа семинарда күтеміз!

Ұлттық орталықтың қызметі туралы толық ақпаратты www.tg-oku.kz сайтынан, сондай-ақ 8(727)274-64-26, 274-91-54, 394-56-36, 8775-251-25-95, 8705-301-73-01 телефондары арқылы білуге болады.

Электрондық пошта: gz_center@mail.ru немесе kursy@bk.ru

*Мамандандырылған
поқсандық
басылым*

**2000 жылдан бастап
шығады**

Басшы кітапханасы

**ЖАЗЫЛУ
ИНДЕКСТЕРІ:**

75668 – қазақ тілінде;

75669 – орыс тілінде

Құрылтайшы:

«Азаматтық қорғау саласындағы ғылыми зерттеулер, даярлау және оқыту ұлттық орталығы» акционерлік қоғамы

Редакциялық кеңес:

Е. Н. Мельников

Б. К. Енсебаев

А.С.Сағарбаева

Г.Б.Сақтағанова

Қазақстан Республикасының Ақпарат және Қоғамдық даму

министрлігінде 22.10.2022 жылы

№ KZ39VPY00057721 тіркелінген

НӨМІРДЕ:

● Редакциядан алғы сөз.....	2
● Республика аумағында 2023 жылдың 3 айында болған табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ туралы шолу ақпараты.....	3
● ҚР ТЖ министрінің 2022 ж. 21 ақпандағы №55 бұйрығы (жалғасы).....	7
● Азаматтық қорғаныстың терминологиялық сөздігі (жалғасы).....	45
● «Сұрақтар мен жауаптар» айналары.....	67
● Біздің тыңдаушыларымыздың пікірлері	72
● Мархабаев М.А. Төтенше жағдайларды азайту және төмендету мақсатындағы жарылыс жұмыстары, оларды жүргізу тәртібі.....	73
● Айнабекова М.Б. Азаматтық қорғау саласындағы геоақпараттық жүйелер.....	79
● Енсебаев Б.К. Аумақтық деңгейде айырықша кезеңде арнайы құралымдарды құру жөніндегі әдістемелік нұсқаулық.....	89
● Бергенева Н.С., Мыңжасов Д.Е., Бөтейбек Л.К. Алматы қаласы тұрғын үй кешендерінің жер сілкінісіне төзімділігі.....	99
● Сайдағали Ж.С., Бергенева Н.С. Қазақстандағы сел қаупі бар аймақтар.....	103

Құрметті Журналға Жазылушылар!

Жалпыға танымал «АҚ ҰО» бренді өзінің интернет-ресурсын толығымен жаңартты және жетілдірді. Енді ол, азаматтық қорғаудың барлық аспектілері бойынша бірыңғай ақпараттық база нысанын ұсынатын, заманауи форматқа ие болды. Ұйымдар, АҚ бойынша барлық ақпарат жүйеленген және мәтіндік, графикалық, аудиовизуалды немесе өзге түрде көрсетілген мамандандырылған электрондық онлайн кітапхананы пайдалану мүмкіндігіне ие. АҚ ҰО электрондық кітапхана жаңартылған сайт құрылымында жұмыс істейді www.tg-oku.kz

Ұйымдар, жазылу арқылы АҚ ҰО электрондық онлайн кітапханасын пайдалана алады. Жылдық жазылу - 57 667 теңге. Электрондық онлайн кітапханаға жазылуды келесі порталдар арқылы рәсімдеуге болады: «Мемлекеттік сатып алу», «Самұрық-қазына», «Теңіз-сервис» және «ЕТБ», онда АҚ ҰО 220940008657 БСН-мен тіркелген. Шартты жасап, Сіздің ұйымыңыздың қызметтеріне ақы төлегеннен кейін автоматты түрде интернет-ресурстың ақылы контентіне қолжетімділік коды мен құпиясөз берілетін болады. Сондай-ақ, **Kaspi.kz** мобильді қосымшасының "төлемдер" бөлімінде төлем жасауға болады.

Электрондық онлайн кітапханаға жазылушыға келесі қызметтер ұсынылады:

- АҚ саласындағы тұрақты жаңартылатын нормативтік база.
- Орталықтың әдістемелік материалдары қызметкерлерді оқыту мен даярлауға көмектеседі. Біздің слайд материалдары—сабақтарға арналған дайын рефераттар, ал ұсыныстар-оқу жаттығулары мен жаттығуларға арналған шаблондар.

Орталықтың заманауи контенті—бұл қауіпсіздік жүйесін дамыту және жетілдіру бойынша ұйымдар мен кәсіпорындардың мүдделерін қорғауға бағытталған интернет платформа.

АҚ ҰО интернет-ресурсы бойынша толық техникалық ақпаратты Орталықтың телефондары арқылы алуға болады: 8(727)274-91-54, 8776-222-20-18, 8775-251-25-95, 8707-476-96-76. Электрондық пошта: gz_center@mail.ru, kursy@bk.ru.

Құрметпен, журнал редакциясы

РЕСПУБЛИКА АУМАҒЫНДА 2023 ЖЫЛДЫҢ ҮШ АЙЫНДА БОЛҒАН ТАБИҒИ ЖӘНЕ ТЕХНОГЕНДІК СИПАТТАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАР ТУРАЛЫ ШОЛУ АҚПАРАТ

«112» бірыңғай кезекшілік-диспетчерлік қызметі пультіне халықтан **1 587 843** қоңырау келіп түсті.

Мынадай уақтылы ден қою шаралары қабылданды:

- өрт сөндіру және авариялық-құтқару жұмыстары қызметінің бөлімшелері және Республикалық жедел-құтқару жасағы **3 454** (оның ішінде Түркияда - 7) адамды құтқарды, **4 338** адамды эвакуациялады, **44** зардап шеккен адамға алғашқы медициналық көмек көрсетті, ТЖ орындарынан **303** (оның ішінде Түркияда - 88) адам денесін шығарды, **12 514** дабыл бойынша шығу жасады, соның ішінде **2 493** - өрт, **3 893** - авариялық-құтқару жұмыстары, **4 531** - өрт ретінде есепке алынбайтын жану, **71** - көрінеу жалған шақырту, **757** - расталмаған жану фактілері, **769** - басқалары;

- «Апаттар медицинасы орталығы» ММ **1 063** (оның ішінде Түркияда - 194) зардап шеккенге медициналық көмек көрсетті, **789** адамды құтқарды, **395** адамды эвакуациялады, **1 383** шығу жасады, соның ішінде трассалық медициналық-құтқару пункттері **333** шығу жасады, **319** адамды эвакуациялады, **528** зардап шеккенге медициналық көмек көрсетті;

- «Қазавиақұтқару» АҚ әуе кемелері іздеу-құтқару жұмыстарына, өрттерді сөндіруге қатысу, жеке құрамды жеткізуге және басқа тапсырыстар бойынша **508** ұшу жасады, оның ішінде санитариялық авиация желісі бойынша **83** ұшу, **82** пациент тасымалдады.

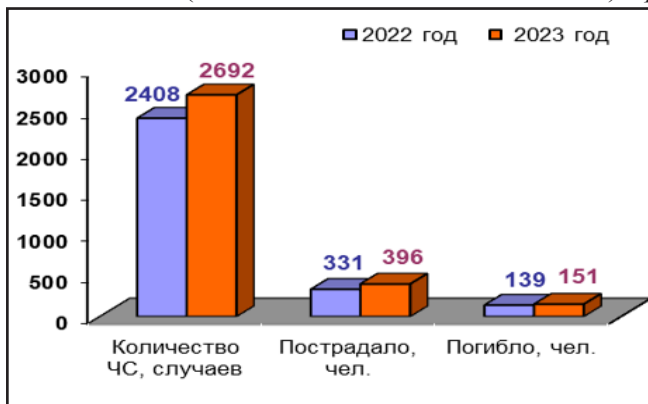
2023 жылғы 1 қаңтардан бастап профилактикалық бақылау нәтижелері бойынша жаңа реттеуші саясаттың енгізілуіне байланысты субъектілер әкімшілік жауапкершілікке тартылмайды, бұл ретте әкімшілік практика желісі бойынша жұмыс жоспардан тыс тексерулер мен өрттер кезінде бұзушылықтар болған жағдайларда ғана жалғасады. Бақылау профилактикалық қызмет шеңберінде өртке қарсы жай-күйге **2 750** тексеру жүргізілді, **25 374** бұзушылық анықталды, **2 819** адам әкімшілік

жауапкершілікке тартылды, оның ішінде **358** лауазымды тұлғаға **13 885** мың теңге айыппұл салынды.

Өнеркәсіптік қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік қадағалауды жүзеге асыру кезінде 2023 жылдың үш айында **23** профилактикалық бақылау және қадағалау және **20** жоспардан тыс тексеру жүргізілді. 374 бұзушылық анықталды, **4** нысан тоқтатылды, **19 104** мың теңге сомаға 116 әкімшілік айыппұл салынды.

Халықты оқыту және хабар беру мақсатында бұқаралық ақпарат құралдарында **18 319**, оның ішінде **2 165** - теле арналарында, **3 907** - баспа басылымдарында, **7 420** - радиода, **4 827** - ақпараттық агенттіктер таспаларында баяндамалар өткізілді және материалдар жарияланды.

2 692 (+11,8%, 2022ж. - 2 408) табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ және оқиғалар тіркелген, **396 (+19,6%, 2022ж. - 331)** адам зардап шеккен, соның ішінде **151 (+8,6%, 2022ж. - 139)** адам қаза болды, материалдық нұқсан **811,63** млн.теңгені (+6,3%, 2022ж. - 763,63 млн. тг) құрады.

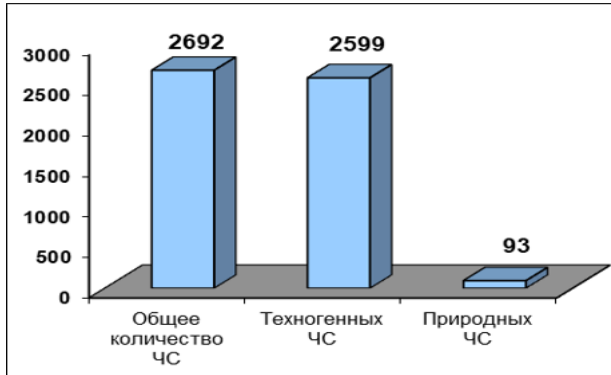

Техногендік сипаттағы ТЖ жалпы ТЖ санының **96,5%** құрайды, **2 599** оқиға (+11,5%, 2022ж. - 2 330) тіркелген, бұл ретте **300 (+37,6%, 2022ж. - 218)** адам зардап шеккен, соның ішінде **145 (+14,2%, 2022ж. - 127)** адам қаза болды.

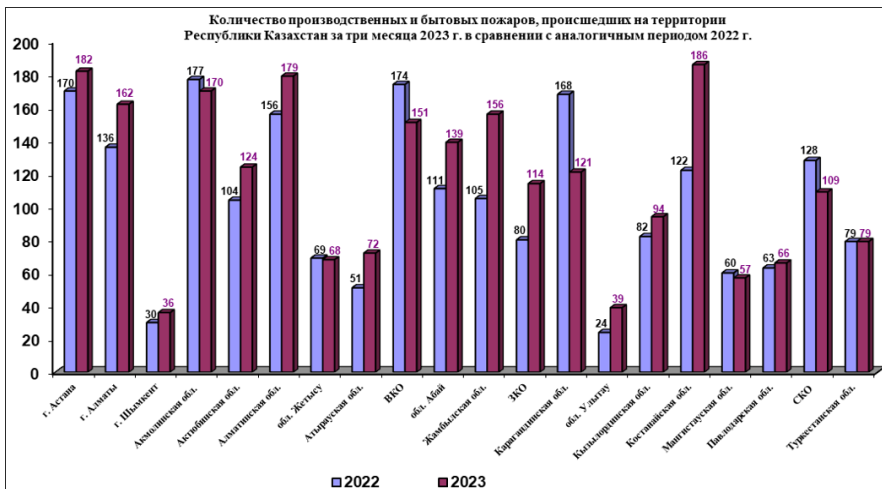
Техногендік сипаттағы жағдайлардың негізгі үлесі өндірістік және тұрмыстық өрттерді **88,6%** құрайды, 2023 жылғы үш айда **2 304 (+10,3%, 2022г. - 2 089)** өрт болды, онда **199** адам зардап шекті (+17,1%, 2022г. - 170), соның ішінде **120** адам қаза болды (+17,6%, 2022г. - 102), материалдық нұқсан **703,59** млн. теңгені (-3,7%, 2022ж. - 730,87 млн. тг) құрады.

Өрттердің саны: Қарағанды **28%-ға** (2023ж. - 121, 2022ж. - 168), Шығыс-Қазақстан **13,2%-ға** (2023ж. - 151, 2022ж. - 174), Солтүстік Қа-

закстан **14,8%-ға** (2023ж. - 109, 2022ж. - 128), Маңғыстау **5%-ға** (2023ж. - 57, 2022ж. - 60), Ақмола **4%-ға** (2023ж. - 170, 2022ж. - 177), облыстарында азайды.

Өрттер саны келесі облыстарда: Ұлытау **62,5%-ға** (2023ж. - 39, 2022ж. - 24), Қостанай **52,5%-ға** (2023ж. - 186, 2022ж. - 122), Жамбыл **48,6%-ға** (2023ж. - 156, 2022ж. - 105), Батыс Қазақстан **42,5%-ға** (2023ж. - 114, 2022ж. - 80), Атырау **41,2%-ға** (2023ж. - 72, 2022ж. - 51), Абай **25,2%-ға** (2023ж. - 139, 2022ж. - 111), Ақтөбе **19,2%-ға** (2023ж. - 124, 2022ж. - 104), Алматы **14,7%-ға** (2023ж. - 179, 2022ж. - 156), Қызылорда **14,6%-ға** (2023ж. - 94, 2022ж. - 82) және Шымкент **20%-ға** (2023ж. - 36, 2022ж. - 30), Алматы **19,1%-ға** (2023ж. - 162, 2022ж. - 136), Астана қалаларында

7,1%-ға (2023ж. - 182, 2022ж. - 170) өсуі байқалды.

Өрт туындайтын негізгі объектілер: **61,6%-ы** тұрғын үй секторы, **23,6%-ы** көлік құралдары, **4,1%-ы** сауда кәсіпорындары, **4%-ы** басқа ашық аумақтар, **1,9%-ы** салынып жатқан объектілер және құрылыс алаңдары, **1,3%-ы** әкімшілік-қоғамдық ғимараттар, **1,2%-ы** өндірістік мақсаттағы ғимараттар мен құрылыстар, **1,2%-ы** монша-кір жуу кешендері, **0,7%-ы** қойма ғимараттары, **0,5%-ы** ауыл шаруашылығы объектілері.

Өрттің пайда болуының таралған себептері: **47,3%-ы** электр жабдықтарын техникалық пайдалану және монтаждау қағидаларын бұзу, **22,4%-ы** пештерді орнату және пайдалану кезінде өрт қауіпсіздігі қағидаларын бұзу, **12,2%-ы** отты абайсыз қолдану, **6,8%-ы** тұрмыстық электр аспаптарын пайдалану кезінде өрт қауіпсіздігі қағидаларын бұзу, **4%-ы** анықталған әдейі өртеу, **1,1%-ы** балалардың отпен ойнауы, **1%-ы** тұрмыстық газ, керосин және басқа құрылғыларды пайдалану кезінде өрт қауіпсіздігі ережелерін бұзу, **0,6%-ы** электр дәнекерлеу және басқа да отпен жұмыстар жүргізу кезінде өрт қауіпсіздігі қағидаларын бұзу, **0,6%-ы** жылу генерациялайтын қондырғыларды орнату және пайдалану кезінде өрт қауіпсіздігі қағидаларын бұзу.

та және пайдалану кезінде өрт қауіпсіздігі қағидаларын бұзу.

Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар ТЖ-ның жалпы санының **3,5%-ын** құрады, 2023 жылғы үш айда **93** оқиға тіркелді (+19,2%, 2022ж. - 78), бұл ретте

96 адам (-15%, 2022ж. - 113) зардап шекті, соның ішінде **6** адам қаза болды (-50%, 2022г. - 12). Табиғи сипаттағы ТЖ-

ның негізгі үлесі гидрометеорологиялық және геологиялық құбылыстарға тиесілі және **57%** (+10,4%, 2023ж. - 53, 2022ж. - 48) құрады.

ЖАҢА НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕР

*Қазақстан Республикасы
Төтенше жағдайлар министрі
2022 жылғы 21 ақпандағы
№ 55 Бұйрыққа қосымша*

Өрт қауіпсіздігі қағидалары

*(Жалғасы. Басталуы 2022 жылдың №2(90), 3(91), 4(92),
2023 жылдың №1(93) нөмірлерінде)*

9-бөлім. Көлік объектілерін ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1-тарау. Автомобиль көлігін ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1-параграф. Гараждарды, ашық тұрақтарды, паркингтерді ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1069. Ашық тұрақ аумағында көлік құралдарын шағын жөндеу және оларға күнделікті техникалық күтім жасау беті қатты алаңшаларда жүзеге асырылады.

1070. Көлік құралдарын шағын жөндеу мен оларға күнделікті техникалық күтім жасауға арналған әрбір алаңшада осы Қағидалар талаптарына сәйкес өртке қарсы мүкәммал жиынтығы бар өрт сөндіру қалқаны орнатылады.

1071. Көлік құралдары ашық сақталатын гараждардың үй-жайларында, паркингтерде, алаңшаларда өрт және төтенше жағдайлар туындаған кезде көшіруге кедергі жасауы мүмкін заттар мен жабдықтарды үйіп қоюға болмайды.

1072. Гараждар, бокстар, паркингтер және көлік құралдарын (жеке құралдардан басқа) ашық сақтау алаңшалары автотехниканы орналастыру сызбаларымен және көліктерді эвакуациялау шығыстарына бағыттайтын белгілермен жарақталады.

1073. Гараждар, паркингтер және көлік құралдарын ашық сақтау алаңшалары таза ұсталады. Төгілген жанар-жағармай материалдарына құм себіліп, дереу жиналады.

1074. Сығымдалған табиғи газбен немесе сұйытылған мұнай газымен

жұмыс істейтін қозғалтқыштары бар, газ-баллон жабдығымен қамтамасыз етілген автомобильдерді басқа мақсаттағы ғимараттарға кіріктірілген және оларға жапсарлас, сондай-ақ жер деңгейінен төмен орналасқан жабық типтегі автотұрақтар мен паркингтерге қоюға болмайды.

1075. Паркингтерде, жабық типтегі тұрақтарда жобалық құжаттамада көзделмеген басқа да функционалдық мақсаттарға арналған үй-жайларды ұйымдастыруға және/немесе орналастыруға болмайды.

Жанғыш, жарылыс қаупі бар заттар мен материалдарды, тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды, майларды, жанғыш газдары бар баллондарды, қысымдағы баллондарды шаруашылық қоймаларында және клиенттердің бағажына арналған қоймаларда сақтауға болмайды.

Шаруашылық қоймалар мен клиенттердің бағажына арналған қоймаларды автотұрақтың бірінші (қону) қабатында ғана орналастыруға рұқсат етіледі, жеңіл автокөліктердің жерасты автотұрақтары үшін ғимараттың жер асты қабатының бірінші қабаттан төмен емес (жоғарғы) қабатта орналастыруға рұқсат етіледі.

Жанғыш материалдарды шаруашылық және клиенттердің бағажына арналған қоймалардан тыс сақтауға болмайды.

1076. Көп пәтерлі тұрғын ғимараттарға, қоғамдық ғимараттарға қоса салынған және жалғастыра салынған, сондай-ақ паркингтерде гараж тұрақтарының үй-жайларында көліктік құралдарға құрастырылған бактардағы отынды қоспағанда, жанар-жағармайды сақтауға болмайды. Басқа гараждарда бензин және дизельді отын – 20 килограмм, майлар – 5 килограмнан аспайтын жанар-жағармайдың қосымша мөлшерін металдан жасалған тығыз жабылатын ыдыста ғана сақтауға болады.

1077. Гараждарды, автотұрақ ғимараттарының үй-жайларын, паркингтер мен ашық тұрақтарды олардың тікелей мақсаттарынан тыс (жанғыш материалдарды, газ баллондарын жинау, жөндеу шеберханаларын, сырлау камераларын, үй-жайлар мен тұрғын бөлмелерді орнату) пайдалануға болмайды.

1078. Жабық тұрақтардың ғимараттарында (кіріктірілген, бекітілген, жерасты, дербес) жөндеу жұмыстарын жүргізуге және заттар мен материалдарды сақтауға арналған үй-жайлар ретінде автомобильдерді сақтауға арналған бөлек бокстар мен тұрақ орындарын қайта жабдықтауға немесе пайдалануға болмайды.

1079. Автомобильдерді сақтау үй-жайларын жылыту ауа ағынының желдеткіші бар сумен немесе ауамен жылытылатын болып көзделуі тиіс. Гараждардың күзет үй-жайларында беті тегіс зауытта дайындалған жергілікті жылыту құралдарын пайдалануға жол беріледі. Бұл ретте бетінің температурасы 100°C асуы мүмкін жылыту құралдары жанбайтын материалдардан

жасалған экрандармен қоршалады.

1080. Бокстарда, паркингтерде, көлік құралдарын қоюға арналған үй-жайларда, өндірістік гараждардың үй-жайларында, көлік сақталатын үй-жайлардың шатыр астында және ашық алаңшаларда:

1) көлік құралдарын орналастыру жоспарының нормасынан асып кететін көлік құралдарын орнатуға, автомобильдер арасындағы қашықтықты төмендетуге; олардың және ғимараттардың (құрылыстардың) арасындағы қашықтықты азайтуға;

2) шығу қақпалары мен өту жолдарына заттарды үйіп қоюға; ұста, термиялық, дәнекерлеу, сырлау және ағашпен өңдеу жұмыстарын жүргізуге, сондай-ақ тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды қолданып бөлшектерді шаюға;

3) көлік құралдарын отын бактарынан, отын өткізгіштері мен карбюраторлардан ағу болғанда, сондай-ақ электр жабдығы бұзылған жағдайда отын бактарының қылталарын ашық қалдыруға;

4) көлік құралдарына жанар-жағар майларын құюға, сондай-ақ оларды су бұру жүйесіне немесе жақын аумаққа төгуге. Пайдаланылған жанар-жағармай материалдарын, сүзгілерді, ескі-құсқы нәрселер және басқа да материалдар жинауды жанбайтын материалдардан жасалған, жабылатын қақпақтармен жабдықталған ыдыстарға жинау қарастыру керек;

5) аккумуляторларды тікелей көлік құралдарында, сондай-ақ осы мақсатқа икемделмеген үй-жайларда оталдыруға;

6) қозғалтқыштарды ашық отпен жылытуға (алау, шырақтар, дәнекерлеу шамдары, газ жанарғылары), жарықтандыру үшін ашық от көздерін пайдалануға;

7) жалпы тұрақтарда тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды, сондай-ақ жанғыш газдарды тасымалдау үшін көлік құралдарын ортақ тұрақтарға қоюға;

8) тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтардың ыдыстарын сақтауға;

9) көлік құралдарын сырлауға, бөлшектерін тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтармен жууға болмайды.

1081. Газ тәрізді отынмен жұмыс істейтін, газ-баллон жабдығымен қамтамасыз етілген көлік құралдарын пайдаланған кезде:

1) көлік құралын түнгі немесе ұзақ тұраққа қойған кезде шығын вентильдерін жабу, магистральды газ құбырындағы барлық газды шығару қажет, одан кейін іске қосуды өшіріп, магистральды вентильді жауып, аккумулятордағы "масса" ажыратылады;

2) жабық үй-жай мен паркингте көлік құралының "өзіндік жүру" қозғалысы тек сұйық отында (бензин, дизельді отын) жасауға болмайды;

3) көлік құралдарын сақтауға арналған үй-жай мен паркингте сұйытылған көмірсутекті газды (бұдан әрі – СКГ) айдауды жүзеге асыруға болмайды;

4) үй-жайлардан көлік құралдары шығарылғаннан кейін олар мұқият желдетіледі;

5) қысқы уақытта көлік құралдарын гараждан тыс сақтаған кезде және температура төмен болған жағдайда қозғалтқышты алдын ала жылыту және газ коммуникацияларында мұздың пайда болуын жою ыстық сумен, бумен немесе ыстық ауамен жүргізіледі;

6) қысымды бақылаумен, газды өндірумен, қозғалтқышты жылытумен, карбюратор қоспалауыштарға әртүрлі отын түрлеріне ауыстырып қосу және газ жеткізумен байланысты жүйелер дұрыс жағдайда ұсталады. СКГ бар баллондардағы сақтандырғыш клапандар, сондай-ақ отын жеткізілуін бұғаттауды қамтамасыз ететін электрлік магнитті клапандар дұрыс жағдайда пайдаланылады. Баллондарды куәландыру 2 жылда кемінде 1 рет жүргізіледі;

7) СКГ паркингтерде, жабық гараж тұрақтарда және басқа да ішіндегі температурасы 25 С асатын, жылытуы бар үй-жайларда қолдануға және сақтауға болмайды;

8) қозғалтқышты іске қосуды тек отынның бір түрінде – газ немесе бензинде ғана жүзеге асыруға жол беріледі.

1082. Көлік құралдарын (жеке көлік түрлерінен басқа) сақтайтын паркингтер, ашық алаңдар мен тұрақтарға арналған ғимараттар әрбір 10 техникаға біреуден келетін сүйреткіш арқандармен (штангалармен) жабдықталады.

1083. Жеке қолданыстағы гараждарда бұрын көрсетілген талаптарға қосымша жиһаздарды, жанғыш материалдардан жасалған үй тұрмысындағы заттарды, сондай-ақ 20 литрден астам жанармай мен 5 литрден астам май қорларын сақтауға болмайды.

1084. Автомобильдерді жөндеуге арналған үй-жайларда (газ автомобильдерінде баллондар газбен толтырулы болғанда) жанармай толтырылған бағы бар автомобильдерге және май толтырылған қартерлерге жөндеу жұмыстарын жүргізуге болмайды. Жұмыс аяқталғаннан кейін үй-жай мен байқау шұңқырларын май сіңген, сүртілген материалдардан тазартылады.

2-параграф. Аккумулятор станцияларын ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1085. Аккумулятор батареяларын зарядтау процесінде:

1) ұшқын болмас үшін сымдардың батарея клеммасына берік жалғануы тексеріледі;

- 2) батарея банкларындағы тығындар ашық күйде ұсталады;
- 3) зарядтау тогын қосу мен зарядталған аккумуляторларды сақтауға ағынды сорғы желдеткіш жұмыс істеп тұрғанда ғана жасалады;
- 4) өткізгіш жеке аккумуляторлардан зарядтау тогы өшірулі тұрғанда ажыратылады;
- 5) зақымдалған өткізгіштерді дереу жаңасына ауыстырылады.

1086. Аккумулятор станцияларының зарядтау үй-жайларында дәнекерлеу жұмыстарын немесе дәнекерлеу шамын қолданылатын жұмыстар батарея зарядталып біткеннен кейін 2 сағаттан соң және үй-жай мұқият желдетілгеннен кейін жүргізіледі. Балқытып біріктіру немесе дәнекерлеу лампасымен жұмыс істеу кезінде үй-жайды үздіксіз желдету жүргізіледі. Дәнекерлеу орны үй-жайдың технологиялық жабдығынан отқа төзімді қалқандармен қоршалды.

1087. Аккумулятор стансаларының үй-жайларында:

- 1) темекі шегуге, от жағуға, электр қыздырғыш аспаптарын пайдалануға;
- 2) бір ауысымдық қажеттіліктен артық қышқылды, сілтіні немесе электролитті сақтауға;
- 3) жұмыс орнында арнайы киімді және басқа да бөгде заттарды қалдыруға болмайды.

2-тарау. Жуу және сырлау жұмыстарын жүргізу кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1088. Жуу және сырлау үй-жайларын көп қабатты ғимараттардың жертөлелерінде, астыңғы және бірінші қабаттарында орналастыруға болмайды.

1089. Жуу және сырлау цехтарының, сондай-ақ бояу дайындайтын бөлімшелердің едені жанбайтын, электр сымды, тұрақты және ұшқын шығармайтын, ерітінділерге төзімді етіп орындалады.

1090. Жуу және сырлау цехтарының қабырғаларының ішкі қабаты кемінде 2 метр және тазалануы оңай, жанбайтын материалдармен қапталған болуы қажет.

1091. Жуу және сырлау цехтарының, лакпен сырлау зертханаларының және бояу дайындайтын бөлімшелердің үй-жайлары дербес механикалық үрлеу-сору желдеткішімен және нүктелік сору-бояу камераларымен, малу ванналарымен, құю қондырғыларымен, қолмен бояу бекеттерімен, кептіру камераларымен жабдықталады. Көрсетілген үй-жайларда жарылыс қауіпті концентрациялардың пайда болуының алдын алуға арналған автоматты газ талдағыш орнатылады.

1092. Жуу және сырлау цехтарының және бояу дайындайтын бөлімше-

лердің жылу беру аспаптарының беті тегіс болуы және 95°C артық қыздырмау қажет, қырлы радиаторларды қолдануға болмайды.

1093. ЭОҚ сәйкес, Жуу және сырлау цехтарының, лакпен сырлау зертханаларының және бояу дайындайтын бөлімшелердің электр жабдықтары мен шырақтарын тек жарылыстан қорғалған күйде ғана пайдалануға болады.

Электрлік іске қосатын қондырғылар, түймелі электр магниттік жібергіштер жуу және сырлау үй-жайларынан тыс орнатылады.

1094. Жуу және сырлау цехтарында гидравликалық ілмекті тұндырғыштармен немесе тұзақтармен жабдықталған өртке қауіпсіз су бұру жүйесі көзделеді. Соңғысы жүйелі түрде бояу қалдықтарынан тазаланып тұрады.

1095. Жуу және сырлау цехтары мен бояу дайындайтын бөлімшелердің жылжымалы технологиялық құралдары (сатылар, басқыштар, тақтайлар, арбалар) соққы және үйкеліс кезінде ұшқын шығудың алдын алатын қорғаныс қондырғысымен жабдықталады.

1096. Жуу және сырлау цехтарының және бояу дайындайтын бөлімшелердің және лакпен бояу зертханаларының үй-жайлары үнемі таза әрі реттелген күйде ұсталады. Үй-жайларды, жабдық пен жұмыс орындарын жинау ауысымына кемінде бір рет ылғалды тәсілмен жүргізіледі.

Төгілген лак, бояу материалдары және еріткіштер ағаш үгіндісі мен судың көмегімен дереу жинап алынады.

Едендер мен қабырғаларды, жабдықты жуу техникалық өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ететін сұйықтықтармен жүзеге асырылады. Бұл мақсатта өрт қаупі бар органикалық еріткіштерді пайдалануға болмайды. Сүрткіш материалдар пайдаланылып болғаннан кейін жабылатын арнайы металл жәшіктерге салынып, ауысым соңында белгіленген орынға шығарылады.

Лак, бояу материалдарынан босаған бос ыдыстар цехтан шығарылып, қақпағы тығыз жабылып, арнайы белгіленген алаңдарға жиналады.

1097. Жуу және сырлау үдерісінде статикалық электр зарядын сөндіру үшін барлық техникалық жабдықтар, бояу бүріккіштер, еріткіштер мен лак, бояуларға арналған құбырлар (иілгіш шлангілер), сондай-ақ сырланатын және жуылатын жеке тораптар, бөлшектер мен басқа да бұйымдар жерге тұйықталады.

Жерге тұйықталатын электрод кедергісінің мәні 10 Ом-нан аспау керек.

1098. Жеке тораптар мен бөлшектерді және басқа да бұйымдарды жууға және майсыздандыруға пайдаланылатын органикалық, өрт қаупі бар еріткіштерге статикаға қарсы қоспалар қосылады. Жуу мен майсыздандыруды жерге тұйықталатын нұсқаның сымымен жалғастырылған металл торға оралған мақта-мата майлықтармен жасалады.

1099. Адамдарда статикалық зарядтардың пайда болуының алдын алу

және тоқтату үшін:

- 1) жұмысшылар мен қызметшілерге синтетикалық және жібек маталардан киім киюге, сондай-ақ жүзіктер мен білезіктер тағуға жол берілмейді;
- 2) цех алаңдары мен жабдықтарда жерге тұйықталған аймақ қабаттарының қондырғысы көзделеді;
- 3) есік тұтқалары, баспалдақ ағаштары, құралдардың саптары жерге тұйықталады;
- 4) жұмысшылар ток өткізгіш аяқ киімдермен және статикаға қарсы білезіктермен қамтамасыз етіледі.

3-тарау. Метрополитендерді ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1100. Әрбір станцияда мыналар әзірленеді: жедел өрт сөндіру жоспары, өрт қауіпсіздігі шаралары туралы талаптар, жолаушыларды эвакуациялау жоспары, түтіндеу немесе өрт болған жағдайда тоннельдік желдету шахталарының жұмысы кезіндегі метрополитен қызметкерлерінің іс-қимыл тәртібі. Бұл құжаттар станция бойынша кезекшінің үй-жайында сақталады. Жедел өрт сөндіру жоспарының екінші данасы кассада аға кассирде сақталады және өрт сөндіру басшысының талабы бойынша беріледі.

1101. Жұмыс істеп тұрған тоннельдер мен станциялардың салынып және қайта құралымданып жатқан объектілерге жанасу орындары жұмыс жүргізу басталғанға дейін жанбайтын түтін өткізбейтін қалқалармен қоршалады. Жұмыс істеп тұрған метрополитен желілеріне жанасу орындарында жұмыстарды ұйымдастыру кезінде кезекші персоналмен телефон байланысы орнатылады.

1102. Станция қабырғаларын қаптау үшін, эвакуациялау жолдарының (дәліздер, баспалдақ торлары, вестибюльдер, холлдар) төбелерін қаптау үшін, сондай-ақ станциялардың жерасты үй-жайлары мен вестибюльдерінің қаптамасына жарнама орнату үшін жанғыш материалдарды қолдануға болмайды.

1103. Метрополитендердің жер асты кеңістігінде орнатылатын көйлек ілетін шкафтарды тек жанбайтын материалдардан пайдалануға жол беріледі.

1104. Станцияның жер асты құрылыстарында газы бар баллондарды арнайы бөлінген орында ғана және екі данадан артық емес етіп сақтауға жол беріледі. Баллондардың сыйымдылығы 5 литрден аспауы тиіс.

1105. Қызмет басшыларының өкімі бойынша орындалатын авариялық сипаттағы жұмыстарды қоспағанда, отпен байланысы бар жұмыстар метрополитеннің жерасты құрылыстарында тек түнгі уақытта және электр желісіндегі кернеу алынғаннан кейін жүргізіледі.

1106. Жұмыс істеп тұрған тоннельдерде газбен және электрмен дәнекерлеу жұмыстары жылжымалы көлікте орнатылатын арнайы агрегаттардан ғана жүргізіледі.

1107. Тоннельдерге жанар-жағармай материалдарын әкелу – осы мақсаттар үшін жабдықталған моторель көлігімен түнгі уақытта (метрополитенде жолаушылар болмаған кезде) арнайы тарату ыдыстарында жүзеге асырылады.

1108. Тоннельдерге жанар-жағармай материалдарын тасымалдауға бейімделген көлік осы Қағидаларға 3-қосымшада айқындалған бастапқы өрт сөндіру құралдарының қажетті ең аз тізбесімен жабдықталады.

1109. Станциялардың үй-жайларында және кабель коллекторларында өртке қарсы режимді тексеру үшін станция бойынша кезекшілердің кабинеттерінде тұратын авариялық тақтада үй-жайлардың нөмірленуіне сәйкес таңбаланған кілттер болады. Бұл үй-жайларды тексеру – станция бойынша кезекшінің немесе қызмет өкілінің қатысуымен жүргізіледі.

1110. Саны 30 адамнан асатын метрополитендер қызметкерлерімен нұсқама өткізу үшін жер асты кеңістігінде орналастырылатын техникалық кабинеттердегі оқу сыныптарының сыйымдылығына жол берілмейді.

1111. Метрополитендердің жер асты кеңістігінде жөндеу жұмыстарын жүргізу кезінде металл ағаштар қолданылады.

1112. Қолданыстағы тоннельдерде рұқсат етілмейді:

- 1) газ генераторларымен жұмыс жүргізу;
- 2) шпалдарды, астарларды, сыналарды креозотпен жібітуге, сондай-ақ битумды қыздыруға жол берілмейді.

1113. Машина залдарының үй-жайларында, эскалаторларда және бөлшектеу камераларында қосалқы бөлшектер мен материалдарды жинауға жол берілмейді.

1114. Тоннельдердегі кабельдік желілерді бояу тек түнгі уақытта станция басшысының рұқсаты бойынша жүзеге асырылады.

1115. Электр пойыздарының вагондары жарамды "жолаушы-машинист" байланыс құрылғысымен және алғашқы өрт сөндіру құралдарымен жабдықталады.

1116. Машинистердің кабинеттері орнатылатын электр пештері сенімді бекітіледі және дербес қорғаумен қамтамасыз етіледі. Пештерде және олардың жанында әртүрлі жанғыш материалдарды орналастыруға жол берілмейді.

1117. Сауда дүңгіршектері станциялардың жер үсті вестибюльдерінде ғана орнатылады. Дүңгіршектер жанбайтын материалдардан жасалады. Сауда дүңгіршектері жолаушылардың өтуіне кедергі келтірмейтіндей есеппен

орналастырылады.

1118. Дүңгіршектерді жылыту үшін майлы электр радиаторлары немесе жылыту электр панельдері қолданылады.

1119. Дүңгіршектер алғашқы өрт сөндіру құралдарымен және тәулік бойы кезекші персонал болатын үй-жайға белгі беретін автоматты өрт дабылымен жабдықталады.

1120. Мыналарға:

1) тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды, жанғыш газдарды, аэрозоль орамындағы тауарларды, пиротехникалық бұйымдарды және басқа да От қауіпті материалдарды сатуға және пайдалануға;

2) станциялардың үй-жайларында тауарды, буып-түю материалын, сауда мүкәммалын сақтауға жол берілмейді.

4-тарау. Теміржол көлігін ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1121. Теміржол көлігі объектілерінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету кезінде қол жүгін сақтау камералары мен багаж бөлімдеріндегі стеллаждар тек жанбайтын материалдардан жасалады. Антросольдерді орнатуға жол берілмейді.

1122. Паровоз деполарында және локомотивтер (паровоздар) қорының базаларында рұқсат етілмейді:

1) жұмыс істеп тұрған оттықтары бар паровоздарды депоға қоюға, сондай-ақ оларды сору шатырларының сыртындағы тұрақта ерітуге;

2) депо тұрағында және белгіленбеген орындарда оттықтар мен күл салғыштарды тазалауға;

3) тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары, қауіпті және жанғыш жүктері бар жылжымалы құрамды белгіленген паровоз оттығын тазалау орнынан 50 метрден кем қашықтықта орнатуға;

4) тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар цистерналарды, сондай-ақ көрсетілген сұйықтықтардан босаған цистерналарды алдын ала буламай, депо тұрағына қоюға;

5) отын мен майды тікелей бокстарда (тұрақтарда) шелектерге, қаңылтыр табаларға және қосалқы ыдыстарға құюға;

6) технологиялық процестермен белгіленбеген орындарда тепловоздарға отын мен май құюға;

7) отын бактарының ауыздарын ашық қалдыруға жол берілмейді.

1123. Қож жинайтын орлар жанғыш материалдарды сақтау қоймаларынан, сондай-ақ отқа төзімділігі IV, IVa және V дәрежелі ғимараттардан кемінде 50

метр қашықтықта орналастырылады. Оттықтарды тазалау орындарындағы кож бен от қалдықтары сумен толтырылып, үнемі тазаланып отырады.

1124. Жуу-булау станцияларына (пункттеріне) бөлінген аландар станциялардың үлгілік технологиялық процесінің талаптарына сәйкес жабдықталады және теміржолдардан, жақын орналасқан станциялық және тракциялық жолдардан кемінде 30 метр, ал көршілес теміржол ғимараттары мен құрылыстарынан кемінде 50 метр қашықтықта орналасады.

1125. Цистерналарды өңдеу орындарына жеткізу – ұшқын сөндіргіштермен жабдықталған тепловоздармен (мотовоздармен) жүргізіледі. Цистерналарды беру кезінде кемінде төрт осьті екі вагонның қалқаны орнатылады. Тепловоздардың тазалау орындарына 20 метрден жақын жақындауына жол берілмейді, бұл әрі қарай жүруге тыйым салатын сигналмен белгіленуі тиіс.

1126. Жуу-булау станцияларына (пункттеріне) өңдеуге берілетін цистерналардың құю аспаптары, қалпақтары мен тиеу люктерінің қақпақтары жабылады. Өңделген цистерналар жарамды тиек арматурасымен жабдықталады.

1127. Цистерналардың құю аспаптарының клапандары толтырылатын жолдар мұнай өнімдерінің қалдықтарын ұстауға арналған науалармен немесе басқа да құралдармен жабдықталады.

Тұндырғыштар мен құбырлардағы люктер мен шұңқырлар үнемі қақпақтармен жабылады.

Клапандарға май құю кезінде тек аккумуляторлық шамдар мен ұшқынға қауіпсіз құрал-саймандар ғана пайдаланылады.

1128. Теміржолдар, эстакадалар, құбырлар, резервуарлар, жанғыш газдары, тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар цистерналар ағызу және құю кезінде статикалық электрді бұру үшін сенімді жерге тұйықтағышпен қамтамасыз етіледі.

1129. Металл тасымалды және жылжымалы сатылар жіктердің астындағы мыс ілгектермен және резеңке жастықтармен жабдықталады.

1130. Қазандықтар мен цистерналардың ішін аккумуляторлық фонарьлармен жарықтандыруға жол беріледі. Фонарьларды қосылуы және ажыратылуы цистернадан тыс жерде іске асырылады.

1131. Эстакадалар мен аландар мұнай өнімдерінің қалдықтарынан тазартылып тұрады және ауысымда кемінде 1 рет ыстық сумен жуылады.

1132. Жуу-булау станцияларының (пункттерінің) аумағында рұқсат етілмейді:

1) жарылыстан қорғалмаған фонарьларды, шамдар мен шырақтарды пайдалануға;

2) қара металдан немесе соғылған кезде ұшқын шығаратын басқа да ма-

теріалдардан жасалған құрал-саймандарды пайдалануға;

3) теміржолдардың, ғимараттар мен құрылыстардың үстінен әуе электр сымдарын жүргізуге;

4) цистерна қазандығының ішінде жұмыс істеген кезде болат пластиналармен немесе шегелермен қағылған аяқ киімді пайдалануға;

5) тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтардың қалдықтарын сумен және конденсатпен бірге жалпы су бұру желісіне, ашық жыраларға, шұңқырларға, беткейлерге төгуге;

6) адамдардың цистернаға түсуі барысында тасымалданбалы болат сатыларды, сондай-ақ болатпен қапталған ағаш сатыларды қолдануға;

7) тексерілетін цистерналардың ішінде және сыртқы бөліктерінде сұрту материалдарын қалдыруға;

8) локомотивтердің тазарту депосына және эстакада астына кіруіне.

1133. Теміржолдарды бөлу жолақтары кемінде 4 метр минералдандырылған жолақпен жыртылады, құлаған ағаштардан, ағаш шабындыларынан және бұталардан, ескі шпалдардан және басқа да жанғыш коқыстардан тазартылады. Аталған жанғыш материалдар бөлу жолақтарынан уақытылы шығарылады.

1134. Жолдарда төгілген тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтар құммен, топырақпен жабылып, бөлу жолағынан тыс шығарылады.

1135. Аралықтарда, станцияларда және буын жинақтау базаларында уақытша сақтау кезінде шпалдар мен қырлы бөренелер қатарлап жиналады.

Қатарлар астындағы алаң мен аумақ кемінде 3 метр қашықтықта құрғақ шөптен және басқа да жанғыш материалдардан тазартылады, қазылады немесе жыртылады.

1136. Шпалдар мен брустардың қатарлары жолға параллель етіп, құрылыстар мен құрылымдардан 30 метрден, поездардың ұйымдасқан қозғалысы жолдарынан 10 метрден, басқа жолдардан 6 метрден кем емес қашықтықта, ал электр беру және байланыс желілерінің осінен тіректің биіктігінің бір жарым еселенген қашықтығында орналастырылады. Шпал қатарларының арақашықтары кемінде 1 метрден, ал қатарлардың әрбір жұбының арақашықтығы 20 метрден кем емес етіп орындалады.

1137. Шөпті, сабан мен ағашты көпірлерден, жол құрылыстарынан және поездардың ұйымдасқан қозғалысы жолдарынан, сондай-ақ электр беру және байланыс желілері сымдарының астынан кемінде 50 метр қашықтықта жинауға жол берілмейді.

1138. Бөлу жолағында от жағуға және шырпыларды, кесілген материалдарды жағуға, сондай-ақ қураған ағаштар мен бұталарды қалдыруға жол берілмейді.

1139. Орман алқаптарында көпірлердің бөлу жолағы ені кемінде 4 метрді құрайтын минералдандырылған жолақпен сыртқы периметрі бойынша жиктеледі.

1140. Көпір астындағы жер учаскелері 50 метр радиуста құрғақ шөптен, бұтадан, құлаған ағаштардан, жанғыш қоқыстан тазартылады.

1141. Темір жолдардың үстінде орналасқан ағаш өтпе жолдар төменгі жағынан ені кемінде 4 метр, екі жағынан 0,3 метр төмен түсірілген ернеуі бар болат жабынмен қапталады.

1142. Өзендер қатқан кезде барлық ағаш көпірлерде және ағаш төсеніші бар металл көпірлерде өрт сөндіру мақсатында қатпайтын ойықтар мен оларға өту жолдары орнатылады. Ойықтың орналасқан жері көрсеткішпен белгіленеді.

1143. Барлық көпірлер мен жол өтпелерінде рұқсат етілмейді:

1) олардың астында немесе олардың жанында материалдар қоймаларын, сондай-ақ кемелер, салдар, баржалар мен қайықтар үшін тұрақ орындарын орналастыруға;

2) керосин фонарьлары мен бензомоторлы агрегаттар бактарын толтыруға;

3) аралық құрылыстар мен басқа да конструкцияларды мұнай өнімдерінен тазартылмаған күйде ұстауға;

4) көпірлердің астында құрғақ шөпті жағуға, сондай-ақ бұта мен басқа да жанғыш материалды жағуға.

1144. Жол машина станциялары вагондарының тұруына арналған теміржол жолдары өрт болған жағдайда жылжымалы құрамды шығаруды және бөліп жайғастыруды қамтамасыз ету үшін бағыттамамы бұрмалармен жабдықталады.

1145. Өндірістік шеберханалар, мектептер, балалар мекемелері орналасқан вагондар тұрғын үйлерден кемінде 10 метр өртке қарсы аралықта жеке топталып орнатылады.

1146. Жол машиналары станциялары орналасқан жерлерде жасанды және табиғи су көздері болмаған кезде вагондардың әрбір тобына (15-20 бірлік) 50 кубтық метр есебінен теміржол цистерналарында немесе басқа да сыйымдылықтарда өрт сөндіру қажеттіліктері үшін су қоры құрылады.

1147. Жол машина станциялары вагондарының тұрақ пункттерінде өрт туралы хабарлау сигналы орнатылады.

5-тарау. Жарылыс өрт қауіпті және өрт қауіпті заттар мен материалдарды тасымалдау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1148. Қауіпті жүктерді тасымалдау кезінде жүктің ағуы мен шашылуын болдырмайтын, жүктің сақталуын және тасымалдау қауіпсіздігін қамтамасыз ететін берік және жарамды тара мен қаптама пайдаланылады.

1149. Жанғыш газдарды, тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды тасымалдайтын автоцистерналар сенімді жерге тұйықтағышпен, осы Қағидаларға 9-қосымшаның талаптарына сәйкес өрт сөндіргіштермен, киізбен, салмағы кемінде 25 кг құмы бар сыйымдылықпен жабдықталады және жүктің қауіптілік дәрежесіне сәйкес таңбаланады, ал пайдаланылған газ шығатын құбырлар жарамды ұшқын сөндіргіштермен жабдықталады.

1150. Тез тұтанатын, улы, зәрлі, коррозиялық булар немесе газдар бөлетін жарылыс, өрт қауіпті жүктер кепкен кезде жарылғыш болады, ауамен және ылғалмен өзара қауіпті әрекеттесуі мүмкін, сондай-ақ тотықтырғыш қасиеттері бар жүктер герметикалық түрде буып-түйіледі.

1151. Шыны ыдыстағы қауіпті жүктер бос кеңістікті жанбайтын төсеме және сіңіргіш материалдармен толтыра отырып, берік жәшіктерге немесе торларға (ағаш, пластмасса, металл) оралады.

Қабырғалары мен торларының биіктігі тығындалған бөтелкелер мен банкалардан 0,05 метрге төмен жәшіктерді пайдалануға жол берілмейді. Ұсақ жөнелтілімдермен тасымалдау кезінде шыны ыдыстағы қауіпті жүктер қақпақтары бар тығыз ағаш жәшіктерге салынады.

1152. Металл немесе пластмасса банкалардағы, бидондар мен канистрлердегі қауіпті жүктер ағаш жәшіктерге немесе торларға қосымша оралады.

1153. Бір вагонға немесе контейнерге әртүрлі топтағы қауіпті жүктерді, сондай-ақ бірге тасымалдауға рұқсат етілмеген, бір топқа кіретін кейбір қауіпті жүктерді тиеуге жол берілмейді.

1154. Вагондарға қышқылдары бар ыдысты тиеу кезінде оны тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар ыдыстан қарама-қарсы жаққа қояды. Вагондағы барлық ыдыстар бір-біріне тығыз орнатылады және мықтап бекітіледі.

1155. Улы газдары (2.2-шағын сынып) және тез тұтанатын (жанғыш) улы газдары (2.4- шағын сынып) бар баллондарды, сондай-ақ осы газдардан босаған баллондарды заттар мен материалдарды бірге сақтау жөніндегі қауіпсіздік талаптарына сәйкес вагонмен жөнелтіледі немесе контейнерлерде ғана тасымалданады.

1156. Жанғыш және улы газдары бар баллондар сақтандыру қалпақтарымен бір жаққа көлденеңінен тиеледі.

Газ баллондары тік жағдайда барлық баллондарда қорғау сақиналары болған кезде және баллондардың қозғалу немесе құлау мүмкіндігін болдырмайтын тығыз тиелген жағдайда ғана тиеледі. Есік ойықтары жүктің есікке құлауын болдырмау мақсатында қалыңдығы кемінде 40 миллиметр тақтайлармен қоршалады.

Ерекше жағдайларда, тасымалдау кезінде баллондарды қорғау сақиналарының тиеуге жол беріледі. Бұл жағдайда баллондардың әрбір қатарының арасында Баллондарға арналған ұяшықтары бар тақтайлардан жасалған төсемдер орнатылады.

Баллондар (ыдыстар) арасындағы төсем ретінде шөп, сабан және басқа да тез тұтанатын материалдарды пайдалануға жол берілмейді.

Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтар стандартты герметикалық және пломбаланған бөшекелерде тасымалданады.

Нитрат изопропил мен саминді тасымалдауға арналған вагондарды тиелген және бос күйінде де жүк жөнелтуші (жүк алушы) мамандарының бригадасы алып жүреді.

1157. Жұмыс орындарына тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтар мен жанғыш газдарды беру тасымалдаудың орталықтандырылған тәсілімен көзделеді.

Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды жұмыс орындарына беру үшін ашық ыдысты қолдануға жол берілмейді.

1158. Ғимараттар мен құрылыстарда жанғыш газдардың, тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтардың құбырларын төсеу кезінде:

1) Құрылыс конструкциялары арқылы құбырлар өтетін жерлердегі ойықтар (саңылаулар, тығыздалмаған жерлер) ғимарат конструкциясының бүкіл қалыңдығына жанбайтын материалдармен герметикалық жабылады;

2) арналар мен орлар (ашық және жабық) бір үй-жайдан екіншісіне өтетін жерлерде жанбайтын материалдардан жасалған жарамды газ өткізбейтін бөгеттер (диафрагмалар) пайдаланылады.

1159. Жанғыш газдар мен тез тұтанатын сұйықтықтарды айдау үшін тығыздамасы жоқ сорғылар мен шеткі тығыздағыштары бар сорғылар қолданылады.

Толық емес қимамен жұмыс істейтін құбырларда гидравликалық ысырмалар орнатылады.

1160. Сыйымдылығы 10 литр және одан да көп тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар шыны ыдысты өрілген себеттерге немесе ағаш торларға, ал сыйымдылығы 10 литрге дейінгі шыны ыдысты төсеме материалдары бар тығыз ағаш жәшіктерге салады, олар дүмпулерді жұмсартуға қызмет етеді және ыдыс сынған кезде ағатын сұйықтықты сіңіру қабілетіне

іе болады.

1161. Транспорттерлерді, норийлерді, өздігінен ағатын және пневматикалық құбырларды пайдалану шаң бөлінетін орындарды жарамды және герметикалық жабындармен ғана жүзеге асырылады. Бүркемелерден тозаңды тұрақты және тиімді соруды қамтамасыз ететін желдеткішпен жабдықталады.

1162. Пневмотасымалдау және өздігінен ағатын құрылғыларды пайдалану кезеңінде (өнім құбыржолдарда қозғалған кезде) құбыржолдарда тозаңның жиналуына жол берілмейді. Құбырларды тазарту – ұйым басшысы бекіткен кестеге сәйкес жүргізіледі.

1163. Транспорттерлер мен пневмокөлік құрылғыларын іске қосу олардың бос жүрістегі жай-күйін, оларда бөгде заттардың болмауын, мойынтіректерде майлаудың болуын, сондай-ақ барлық қорғау құрылғыларының жарамдылығын тексергеннен кейін ғана жүргізіледі.

1164. Өнім тиісті пневмокөлік желісіне түсетін ауа үрлегіш машиналардың электр қозғалтқыштары бар технологиялық жабдықтың электр қозғалтқыштарын автобұғаттау жарамды күйде ұсталады және жабдықты әрбір іске қосу кезінде тексеріледі.

1165. Жабдықтың тасылатын сусымалы (ұнтақ тәрізді) өнімдермен үйіліп қалуын және тірелуін болдырмау үшін транспорттерлерді авариялық тоқтату автобұғаттағышы қарастырылады.

1166. Ақаулы бұрама транспорттерлер мен норийлерді (бұрама мен науа қабырғасы арасында саңылаудың болмауы, таспалардың үйкелуі және шөміштердің науа қабырғасына жанасуы) пайдалануға жол берілмейді.

1167. Таспаның бір орында тұрып қалуына, сондай-ақ жетек барабандарын битуммен, канифольмен және басқа да жанғыш материалдармен майлауға жол берілмейді.

1168. Норийлерде, өздігінен ағатын және пневматикалық құбырларда және басқа да транспорттерлерде тұтану кезінде цехтың технологиялық жабдығының жұмысын тоқтату және аспирациялық және желдету жүйелерін ажырату үшін әрбір қабатта саты торының жанында арнайы түймелер орнатылады.

1169. Аспирациялық желілерді және автоматты от бөгегіш құрылғылары ажыратылған немесе ақаулы ұсақталған материалдарды тасымалдау желілерін пайдалануға жол берілмейді.

1170. Транспорттерлерді, конвейерлерді өткізу үшін өртке қарсы қалқалардағы ойықтар от бөгегіш құрылғылармен (есіктермен, қақпалармен, су шымылдықтарымен, шашу құрылғыларымен) қорғалады.

1171. Жарылыс, өрт қауіпті заттарды тасымалдау кезінде көлік құралында, сондай-ақ осы заттар бар әрбір жүк орнында қауіпсіздік белгілері орнаты-

лады.

1172. Жарылыс, өрт қауіпті заттардың үлкен партияларын елді мекен аумағы бойынша автокөлікпен тасымалдау стандарттау жөніндегі құжаттардың талаптарына сәйкес және тәуліктің түнгі уақытында ғана жүргізіледі.

1173. Жарылыс, өрт қауіпті заттарды тасымалдау кезінде рұқсат етілмейді:

- 1) тез тұтанатын сұйықтықтары мен жанғыш газдары бар цистерналарды тәуліктің күндізгі уақытында елді мекен арқылы тасымалдауға;
- 2) дүмпулерге, кенеттен тежелуге жол беруге;
- 3) жанғыш газдары бар баллондарды сақтандыру табандықтарының тасымалдауға;
- 4) көлік құралын қараусыз қалдыруға.

1174. Жарылыс-өрт қауіпті және өрт қауіпті заттар мен материалдарды тиеу және түсіру орындары:

1) өрт тұрғысынан қауіпсіз жұмыс жүргізу жағдайларын қамтамасыз ететін арнайы құралдармен (тіреулер, қалқандар, траптар, зембілдер) жабдықталады. Бұл ретте шыны ыдыс үшін арбалар немесе ұяшықтары бар арнайы зембілдер көзделуі тиіс. Шыны ыдысты екі жұмысшының ауыстыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін тұтқалары бар жарамды себеттермен тасымалдауға жол беріледі;

2) осы Қағидаларға 11-қосымшада айқындалған бастапқы өрт сөндіру құралдарының қажетті ең аз тізбесіне сәйкес өрт сөндіру құралдарымен жабдықталады;

3) ЭҚЕ сәйкес аймақтың класына тура келетін жарамды стационарлық немесе уақытша жарықтандырумен жабдықталады.

1175. Жарылыс-өрт қауіпті және өрт қауіпті жүктермен тиеу-түсіру жұмыстары орындарында ашық отты пайдалануға жол берілмейді.

1176. Тиеуді немесе түсіруді күтіп тұрған жүргізушілер мен машинистерге, сондай-ақ тиеу-түсіру жұмыстарын жүргізу кезінде көлік құралдарын қараусыз қалдыруға жол берілмейді.

1177. Жарылыс-өрт қауіпті және өрт қауіпті заттар мен материалдарды тиеуге берілетін көлік құралдары (вагондар, шанақтар, тіркемелер, контейнерлер) бөгде заттардан тазартылады.

1178. Ыдыстың (орамның) зақымдануы, шашылған немесе төгілген заттар анықталған кезде зақымданған ыдысты (ораманы) дереу алып тастайды, еденді тазартады және шашылған немесе төгілген жарылыс-өрт қауіпті және өрт қауіпті заттарды жинайды.

1179. Жарылыс-өрт қауіпті және өрт қауіпті жүктермен тиеу-түсіру жұмыстарын орындау кезінде қызметкерлер орамалардағы таңбалау белгілері

мен ескерту жазбаларының талаптарын сақтайды.

1180. Автомобильдердің қозғалтқыштары жұмыс істеп тұрған кезде, сондай-ақ егер заттар мен материалдар сумен өзара әрекеттескенде өздігінен жануға бейім болса, жаңбыр кезінде жарылыс, өрт қауіпті және өрт қауіпті заттармен және материалдармен тиеу-түсіру жұмыстарын жүргізуге жол берілмейді.

1181. Вагондардағы, контейнерлердегі және автомобиль шанақтарындағы жарылыс-өрт қауіпті және өрт қауіпті жүктер қозғалыс кезінде олардың орын ауыстыруын болдырмау мақсатында сенімді бекітіледі.

1182. Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды толтыруға және ағызуға байланысты технологиялық операцияларды жүргізу кезінде:

1) люктер мен қақпақтар ақырын, жұлқымай және соқпай, ұшқынға қауіпсіз аспаптарды қолдана отырып ашылады. Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары құйылған ыдыстармен тиеу-түсіру жұмыстарын жүргізуге жол берілмейді;

2) арматура, шлангілер, алмалы-салмалы қосқыштар, статикалық электрден қорғау техникалық жарамды күйде ұсталады.

1183. Резервуарларды, цистерналарды, сұйықтығы бар ыдыстарды толтыру алдында қолда бар өлшеу құрылғысының жарамдылығы тексеріледі.

1184. Резервуардағы сұйықтық деңгейін өлшеу және сынама алу тәуліктің жарық уақытында жүргізіледі. Тәуліктің қараңғы уақытында жұмыс істейтіндер жарылыстан қорғалып орындалған аккумуляторлық шамдарды ғана пайдаланады.

Найзағай кезінде, сондай-ақ өнімді айдау немесе тартып шығару кезінде деңгейді қолмен өлшеуге және сынама алуға жол берілмейді.

Ұшқыннан қорғалған материалдан жасалған сынама алғыштар және жерге тұйықтау қолданылады.

1185. Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар сыйымдылықтарды толтыру және босату жарамды қосылыстары бар құбыржолдар мен шлангілер арқылы және тиісті ысырмалардың дұрыс ашылуы мен жабылуын, шлангілер мен құбыржолдардың қосылу тығыздығын тексергеннен кейін ғана жүзеге асырылады. Бекіту арматурасы толығымен ашылады.

1186. Өнімді резервуарларға, сыйымдылықтарға "құламалы ағыспен" беруге жол берілмейді. Резервуарды толтыру (босату) жылдамдығы резервуарда орнатылған тыныс алу және сақтандыру клапандарының (немесе желдеткіш келте құбырлардың) жиынтық өткізу қабілеттілігінен аспайтын болып көзделеді.

1187. Жарылыс-өрт қауіпті немесе өрт қауіпті жүктерді түсіру аяқталғаннан кейін вагон, контейнер немесе автомобиль шанағы тексеріледі, заттардың

қалдықтары мен қоқыстар мұқият жиналады және жойылады.

1188. Осы Қағидалардың 1187-тармағының ережелері мынадай сұйытылған көмірсутек газдары мен олардың қоспаларын тасымалдауға арналған арнайы теміржол вагон-цистерналарын пайдалану және оларға қызмет көрсету кезінде орындалады: пропан, н-бутан, изобутан, пропан-бутан, пропилен, изопентан, н-пентан, бутадиен, изопрен, н-бутилен, пропан-бутилен, альфа-бутилен, бета-бутилен, бутилен-дивинильді фракция, изобутилен, изобутан-изобутилен, пиперилен, бутан-изобутилен фракциясы, пайдаланылған бутан-изобутилен фракциясы, пентан-изопентан, пентан-гексан, изоамилен, рефлюкс, тұрақсыз газ бензині, бутан-бутилен фракциясы, пропан-пропилен фракциясы, жеңіл көмірсутектердің кең фракциясы.

1189. Станциядағы сұйытылған көмірсутекті газы бар цистернамен байланысты өрт қауіпті жағдай туындаған кезде осы цистернаны поездан (құрамнан) ағыту және оны қауіпсіз орынға шығару шаралары қабылданады.

1190. Цистерна қазандығын, оның элементтерін жөндеу, сондай-ақ оны ішкі тексеру – қазандық көлемін газсыздандырғаннан және жұмыс басшысы тиісті рұқсатты ресімдегеннен кейін жүргізіледі.

1191. Жөндеу жұмыстарын жүргізу кезінде жол берілмейді:

1) қазандықтарды тиелген күйінде, сондай-ақ оның көлемін газсыздандыруға дейін бос күйінде жөндеуге;

2) ұшқын беретін және цистернаның жанында ашық отпен (алау, жаровня, керосин фонары) болатын құралдарды пайдалануға;

3) цистернаның астында дәнекерлеу және от жұмыстарын жүргізуге.

Отты, дәнекерлеуді және соққыны қолдана отырып, арбаларды түзету жұмыстарын жүргізу қажет болған жағдайда арбалар цистернаның астынан домалатылып шығарылады және одан кемінде 100 метр қашықтыққа әкетіледі.

1192. Цистерна қазандығының ішіндегі жұмыстарды орындау кезінде (ішкі қарау, жөндеу, тазалау) кернеуі 12 Вольттан аспайтын, жарамды жарылыс қауіпсіз орындалған шырақтар қолданылады. Шырақты қосу және ажырату цистерна қазандығынан тыс жүргізіледі.

1193. Цистерна қазандығының ішінде жұмыс жүргізу алдында қазандық көлемінде ауа ортасына көмірсутектердің қауіпті концентрациясының жоқтығына және оттегінің болуына талдау жүргізіледі.

Оттегінің құрамына 19-20 % (көлем) шегінде рұқсат етіледі. Қазандық көлеміндегі жанғыш заттардың концентрациясы артық емес. Сұйытылған көмірсутекті газдар жалыны таралуының төменгі шоғырлану шегінің мәнінен 20%.

1194. Жұмыс істемейтін жағдайда цистерна вентильдері жабылады және сөндіріледі. Қажет болған жағдайда толтырылған цистерна вентильдерінің

тығыздама толтырғышын ауыстыру клапан толық жабылған және бұқтырмалары алынған кезде орындалады.

1195. Сұйытылған көмірсутекті газдары бар вагон-цистерналары бар жылжымалы құрамда өрт қауіпті жағдай немесе өрт туындаған кезде теміржол станцияларында, аралықтарда, төгу-қю эстакадаларында, өнеркәсіптік кәсіпорындар жолдарында, маневрлік жұмыстарды жүргізу кезінде басшылар, диспетчерлер, машинистер және теміржол көлігінің басқа да қызметкерлері өрт қауіпті жағдайларды шектеу және жою жоспарына сәйкес әрекет етеді.

Жоспарлар 5 жылда кемінде 1 рет қайта қаралуға жатады. Технологиядағы, аппаратуралық ресімдеудегі, метрологиялық қамтамасыз етудегі өзгерістер, тасымалдауды ұйымдастырудағы өзгерістер кезінде, орын алған өрт қауіпті жағдайлар мен тасымалдау кезіндегі өрттер туралы деректер болған кезде жоспарлар 15 күн мерзімде нақтыланады. Жоспарларға өзгерістер мен нақтылаулар жоспарлардың өздері сияқты тәртіппен бекітіледі және келісіледі.

1196. Жоспар мынадай негізгі ережелерді қамтиды:

1) өрт туралы аумақтық өртке қарсы қызмет бөлімшесінің өрт байланысының орталық пунктіне, желілік ішкі істер органына және теміржол учаскесінің диспетчеріне хабарлау;

2) өрт қауіпті жағдай немесе өрт шыққан жерге өрт сөндіру және қалпына келтіру поездарын шақыру;

3) басқару аудандарын айқындау және вагондар мен құрамдарды бөліп жайғастыру және қауіпті аймақтан шығару, сондай-ақ өрт қауіпті жағдайды немесе өртті бастапқы сатысында шектеу жөніндегі міндеттерді станция жұмыскерлері арасында бөлу;

4) барлық қажетті деректерді көрсете отырып, объектінің (темір жол учаскесінің) егжей-тегжейлі схемасын (жоспарын) қамтиды;

5) теміржол көлігі қызметкерлері мен өрт сөндіру бөлімшелерінің өзара іс-қимыл жасау.

1197. Өрт қауіпті жағдайлар мен өрттерді шектеу және жою жоспары енгізілетін станция жұмыскерлері бірінші кезекте орындауы қажет жұмыстар тізбесі:

1) өртті байқаған сәттен бастап 15 минут ішінде вагондар мен құрамдарды өрт ошағынан (жанып жатқан вагоннан, төгілген және жанған сұйытылған көмірсутек газдары орнынан) қауіпсіз қашықтыққа бөліп жайғастыру;

2) жылжымалы құрамнан өрт ошағының екі жағынан кемінде 3 көршілес жолды босату және құрамды қауіпті аймақтан шығару. Көршілес жолдарда жылжымалы құрамды қорғауды қамтамасыз ету кезінде жанып жатқан

құрамды шығаруға жол беріледі;

3) өрт сөндіру бөлімшелерінің жұмыс учаскелерінде байланыс желісін токтан ажырату және жерге тұйықтау;

4) қауіпсіз аймақты өрт ошағының ық жағынан бірінші және екінші жолдардың қашықтығында босату, бірақ келетін өрт сөндіру және қалпына келтіру поездарын қабылдау үшін төртінші-бесінші жолдардан алыс болмауы тиіс;

5) станция паркінің негізгі массивіне, станциялық ғимараттарға, құрылыстарға, құрылыстар мен станция маңындағы объектілерге тікелей қатер төндіретін өрттің ықтимал даму бағытын ескере отырып, ең алдымен адамдармен және қауіпті жүктермен жылжымалы құрамды тарту жолдары жағына эвакуациялау;

6) келген өрт сөндіру бөлімшелерінің жауынгерлік қанат жаюын жүргізуі және түтік желілерін төсеуі;

7) жанып жатқан және оның жанында орналасқан цистерналардың қабырғаларын салқындату, ал қажет болған жағдайларда салалық өртке қарсы қызметтің, ерікті өртке қарсы құралымдардың және станция қызметкерлерінің күшімен өртті сөндіруге алғашқы өрт сөндіру құралдары мен қолда бар өрт-техникалық қару-жарақтың көмегімен жақын жердегі су көздерінен түтік желісін салу. Көрсетілген операциялар осы операцияларды орындайтын адамдардың жеке қауіпсіздігі қамтамасыз етілген жағдайда жүргізіледі;

8) қажет болған жағдайда шаруашылық қажеттіліктерге су тұтынуды қысқарта отырып, объектінің су құбыры желісіндегі қысымды нормативтік шамаға дейін арттыру үшін шаралар қолдану;

9) өртке қарсы қызмет бөлімшелерін қарсы алуды қамтамасыз ету және өрт қауіпті жағдайдың немесе өрттің сипаты туралы хабардар ету.

1198. Аға теміржол бастығы (жол, бөлімше, станция бастығы немесе олардың орынбасарлары) немесе қалпына келтіру поезының бастығы өртке қарсы бөлімшелер келгенге дейін өрт қауіпті жағдайды немесе өртті шектеу және жою жөніндегі жұмыстардың басшысы болып табылады.

Өртке қарсы бөлімшелер келгеннен кейін өртті сөндіруге басшылық ету аға жедел бастыққа-өрт сөндіру басшысына жүктеледі, жылжымалы құрамды эвакуациялау және бөліп жайғастыру жөніндегі станция қызметкерлерінің іс-қимылдары жұмыс басшысының нұсқауы бойынша және өрт сөндіру басшысының келісімі бойынша жүзеге асырылады.

1199. Сұйытылған көмірсутек газдары ағып кеткен кезде сұйытылған көмірсутек газдарын төгу және құю жөніндегі барлық технологиялық операциялар, сондай-ақ поездардың қозғалысы және өрт қауіпті жағдайды шектеуге және жоюға жатпайтын маневрлік жұмыстар тоқтатылады. Ықтимал

тұтану көзі (от, ұшқын) жойылады. Сұйытылған көмірсутекті газдар төгілген аймақтан жанғыш заттар жиналады. Апат орнына осы ауданның мемлекеттік өртке қарсы қызмет, өртке қарсы және газдан құтқару қызметтерінің бөлімшелері шақырылады, қауіптілік туралы жергілікті атқарушы органдарға хабарлайды.

Мамандар болған кезде, егер бұл қауіп төндірмесе, ағу жойылады немесе цистернаның ішіндегісі сақтық шараларын сақтай отырып және авариялық жұмыс орнында өртке қарсы қызмет бөлімшелері болған кезде жарамды цистернаға (ыдысқа) айдалады. Сұйытылған көмірсутекті газдары бар вагон-цистерна қауіпсіз орынға шығарылады.

Газдың қарқынды ағып кетуі кезінде цистернадан толық шығуға рұқсат етіледі, бұл ретте газ толық таралғанға дейін 200 метр радиуста ықтимал Газдану аймақтарының пайда болуына тұрақты бақылау жүзеге асырылады.

Сұйытылған көмірсутекті газдардың тоннельдерге, жертөлелерге, су бұру жүйесіне түсуін болдырмау жөнінде шаралар қабылдайды.

1200. Ағатын сұйытылған көмірсутек газдары жанған кезде авария орнында өртке қарсы қызмет бөлімшелері болмаған кезде өртті оқшаулау және зақымдалған цистернадан немесе эстакада коммуникацияларынан ағып жатқан өнімнің қауіпсіз жануы үшін жағдай жасау жөнінде шаралар қабылдайды.

1201. Жекелеген жағдайларда өрт қауіпті жағдайды шектеу және жою жөніндегі жұмыстардың басшысы, егер бұл адамдардың қауіпсіздігіне қатер төндірмесе, басқа объектілердің бұзылуына және өрттің стихиялық дамуына әкелмесе, ағатын сұйытылған көмірсутек газдарын тұтандыру туралы өкім береді. Газды тұтандыру ракетницаның, петардалардың көмегімен жабыннан қашықтықтан жүзеге асырылады.

Ағатын сұйытылған көмірсутек газдарын жағу бойынша жұмыстар авария орнына өртке қарсы қызмет бөлімшелерінің қажетті және есептік саны келгеннен кейін жүргізіледі.

10-бөлім. Сақтау объектілерін ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1-тарау. Жалпы ережелер

1202. Қоймаларда (үй-жайларда) заттар мен материалдарды сақтау олардың өрт қауіпті физикалық-химиялық қасиеттерін (ылғал түскенде, ауамен жанасқанда тотығуға, өздігінен қызуға және тұтануға қабілеті), заттар мен материалдарды бірге сақтау жөніндегі ережелерге сәйкес өрт сөндіргіш зат-

тардың үйлесімділік және біртектілік белгілерін ескере отырып, стандарттау жөніндегі құжаттардың талаптарына сәйкес жүргізіледі.

Қолданылатын өрт сөндіргіш заттардың біркелкілігіне қарамастан, материалдар мен тауарларды каучукпен немесе авторезинамен бір секцияда бірге сақтауға жол берілмейді.

1203. Жанғыш газдары бар баллондар, тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар сыйымдылықтар, сондай-ақ аэрозоль орамдары күн және өзге де жылу әсерінен қорғалады.

1204. Көп қабатты қоймаларда аэрозоль орамдарын өртке қарсы бөліктерде тек жоғарғы қабатта ғана жинауға болады, бөліктегі орамдардың саны 150000-нан аспайды.

Қойманың оқшауланған бөлігінде 15000 қаптамадан (қораптан) аспайтын, қойманың жалпы сыйымдылығы 900000 қаптамадан аспайтын сақтау жүзеге асырылады. Қоймалар шатырсыз, жеңіл ашылатын жабындары бар ғимараттарда орналастырылады.

Жалпы қоймаларда 5000 данадан аспайтын мөлшерде аэрозоль орамдарын сақтау жүзеге асырылады.

1205. Ашық алаңдарда немесе бастырмалардың астында аэрозоль орамдары тек жанбайтын контейнерлерде ғана сақталады.

1206. Қойма үй-жайларында стеллажсыз тәсілмен сақтау кезінде материалдар қатарлап жиналады. Қойма үй-жайларының есік ойықтарына қарама-қарсы ені есіктердің еніне тең, бірақ кемінде 1 метр еркін өту жолдары қалдырылады.

Қоймаларда әрбір 6 метр сайын ені кемінде 0,8 метр бойлық өту жолдары орнатылады.

1207. Қойма үй-жайларының ішіндегі ағаш конструкциялар (стеллаждар) оттан қорғау құрамымен өңделеді.

1208. Транзиттік электр кабельдері, газ және басқа да коммуникациялар өтетін үй-жайларда қоймаларды орналастыруға жол берілмейді.

1209. Шырақтардан сақталатын тауарларға дейінгі қашықтық кемінде 0,5 метр және жанғыш құрылыс конструкцияларының бетіне дейін 0,2 метр етіп қабылданады.

1210. Тауар-материалдық құндылықтарды сақтауға арналған үй-жайларда тұрмыстық қызмет көрсету бөлмелерін, тамақ ішуге арналған бөлмелерді және басқа да қосалқы қызметтерді орналастыруға жол берілмейді. Тауартанушылардың, сарапшылардың, қоймашылардың жұмыс орындарын қоршау үшін қойма үй-жайларында орнатылатын шыныланған қалқалар өрт туындаған жағдайда адамдарды немесе тауар-материалдық құндылықтарды эвакуациялауға кедергі келтірмеуі тиіс.

1211. Қойма үй-жайларында және дебаркадерлерде тиеу-түсіру және көлік құралдарының тұруына және оларды жөндеуге жол берілмейді.

Рампаға (платформаға) түсірілген жүктер мен материалдар жұмыс күнінің соңына қарай алынады.

1212. Қоймалардың ғимараттарында ыдысты ашумен, жарамдылығын тексерумен және ұсақ жөндеумен, өнімді өлшеп ораумен, өрт қауіпті сұйықтықтардың жұмыс қоспаларын (нитро бояуларды, лактарды) дайындаумен байланысты барлық операциялар сақтау орындарынан оқшауланған үй-жайларда жүргізіледі.

1213. Автомобильдер, мотовоздар, автотиегіштер мен автокрандар және жүк көтергіш техниканың басқа да түрлері ірі жем, талшықты материалдар сақталатын маяларға, қатарларға және бастырмаларға оларда жарамды ұшқын сөндіргіштер болған кезде кемінде 3 метр қашықтыққа жіберіледі.

1214. Қоймалардың электр жабдықтары жұмыс күні аяқталғаннан кейін токтан ажыратылады. Қойманы электрмен жабдықтауды ажыратуға арналған аппараттар қойма үй-жайынан тыс, жанбайтын материалдардан жасалған қабырғаға немесе жеке тұрған тірекке орналастырылады, шкафқа немесе пломбауға арналған құрылғысы бар қуысқа орнатылады және құлыппен жабылады.

1215. Қоймалардың үй-жайларында кезекші жарықтандыруға, сондай-ақ газ плиталарын, электрмен жылыту аспаптарын пайдалануға жол берілмейді, ал штепсель розеткаларды орнату ЭҚОҚ сәйкес жүзеге асырылады.

1216. Материалдарды ашық алаңда сақтау кезінде бір секцияның (қатардың) алаңы 300 шаршы метрден аспайды, ал қатарлар арасындағы өртке қарсы бөліктер кемінде 6 метр етіп қабылданады.

1217. Базалар мен қоймалардың аумағында орналасқан ғимараттарда персонал мен басқа да адамдардың тұруына жол берілмейді.

1218. Локомотивтердің А, Б және В1-В4 санатты қойма үй-жайларына кіруіне жол берілмейді.

1219. Цех қоймаларында тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды кәсіпорында белгіленген нормадан асатын мөлшерде сақтауға жол берілмейді.

1220. Түтін жоюға арналған ойықтары бар терезелері жоқ жертөле және цоколь қабаттардың үй-жайларында, сондай-ақ ғимараттардың жалпы саты торларын осы қабаттармен қосқанда жанғыш ыдыста жанғыш материалдарды немесе жанбайтын материалдарды сақтауға жол берілмейді.

2-тарау. Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтардың қоймаларын ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1-параграф. Резервуарлық парктерді ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1221. Резервуарлардың топырақ үйіп бекітілген жерлерінің көлемі осы топырақ үйіп бекітілген жердегі ең үлкен резервуардың көлеміне тең етіп орындалады және үнемі жарамды күйде ұсталады. Топырақ үйіп бекітілген жердің ішіндегі алаңдар тегістеліп, құм себіледі. Механикаландырылған өрт сөндіру құралдары үшін топырақ үйіп бекітілген жерлер арқылы өту жолдарын орнату кәсіпорын басшылығының рұқсатымен жүргізіледі. Бұл ретте топырақ үйіп бекітілген жердің тұтастығы мен биіктігін, сондай-ақ резервуарлық парктің шекаралары бойынша өту жолдарын бұзуға жол берілмейді.

1222. Толтыруды және деңгейді өлшеуді бақылау мен автоматтандыруға арналған құрылғылардың желілерін қоспағанда, резервуарлардың топырақ үйіп бекітілген жері ішінде және тікелей резервуарларда электр жабдығын орнатуға және электр желілерін төсеуге жол берілмейді.

Көрсетілген электр аппаратурасы мен сымдарды ЭҚЕ сәйкес жарылыстан қорғалып орындалған жағдайда ғана пайдалануға жол беріледі.

1223. Резервуарлық парктегі құбыржолдардың коммуникациясы резервуарда авария болған жағдайда мұнай мен мұнай өнімдерін бір ыдыстан екіншісіне айдау мүмкіндігін қамтамасыз ететін етіп көзделеді.

1224. Жылдың қысқы кезеңінде резервуарлардың шатырларынан қар уақтылы шығарылады, сондай-ақ резервуарлық парктің аумағындағы жолдар мен өрт сөндіру жолдары қардан тазартылады.

1225. Қыздыруға немесе жазғы уақытта ұзақ сақтауға жататын резервуарды мұнаймен немесе мұнай өнімдерімен толтыру кезінде сұйықтықтың деңгейі (резервуардың толып кетуін болдырмау үшін) қыздыру кезінде сұйықтықтың кенекіні ескере отырып белгіленеді. Суық мұнай өнімінің ең жоғары деңгейі сыйымдылық биіктігінің 95%-нан, ал сұйытылған газдардың 83%-нан аспауы тиіс.

1226. Төгілген мұнай, сондай-ақ резервуардың төбесіндегі мұнай өнімдері деңгейді өлшегеннен немесе сынама алғаннан кейін дереу алынады, ал резервуардың төбесі құрғатып сүртіледі. Шатырда сүрту материалдары мен қандай да бір заттарды қалдыруға болмайды.

1227. Жарылыс және өрт қауіпті үй - жайларда көмірсутектердің шоғырлануын тұрақты бақылау үшін жарық және дыбыс дабылы бар газ талдағыштар орнатылады.

1228. Әрбір резервуар жиналып қалған шөгінділерден жүйелі түрде (ке-

с\теге сәйкес) тазартылады.

1229. Мұнайды және резервуарларды қыздырғыштардың үстіндегі сұйықтық деңгейі кемінде 50 сантиметр болғанда қыздыруға жол беріледі.

1230. Резервуарлардағы тұтқыр мұнай өнімдері қызмет көрсетуші персоналдың тұрақты бақылауымен тек бу иректүтіктерімен жылытылады.

1231. Мұнай өнімдері толтырылған резервуарларда жұмыстар ұшқынға қауіпсіз аспапты пайдалану арқылы ғана жүргізіледі.

1232. Резервуарлық парктегі өнеркәсіптік су бұру желісі кемінде 0,25 метр тұрақты су деңгейі бар және арнайы құдықтарда орнатылатын, арқанмен басқарылатын сақпандармен жабдықталған, резервуарлардың топырақ үйіп бекітілген жерінен тыс шығарылған гидравликалық ысырмалармен қамтамасыз етіледі. Сақпанның қалыпты жағдайы жабық.

1233. Жіктерде немесе корпустың немесе түбінің негізгі металында жарықтар пайда болған кезде жұмыс істеп тұрған резервуар дереу босатылып тазартылады.

Мұнай немесе мұнай өнімдері толтырылған резервуардағы жарықтарды жою бойынша отпен байланысты және механикалық жұмыстарға жол берілмейді.

1234. Резервуарлық парктің және жеке тұрған резервуарлардың барлық аумағында көрінетін жерлерде белгіленген өртке қарсы режимді бұзуға жол бермеу туралы жазбалар орнатылады.

1235. Статикалық электр зарядтарының пайда болуын болдырмау үшін:

1) соғылған кезде ұшқын шығармайтын материалдардан дайындалған және сынама алғыштарға дәнекерленген ток өткізетін арқандары бар сынама алғыштар қолданылады (арқандарды резервуардың төбесіндегі жерге тұйықтау клеммаларына қосу керек);

2) статикалық электр зарядтарын жинамайтын маталардан жасалған киім пайдаланылады.

1236. Тез тұтанатын мұнай өнімдерінің сынамаларын оларды ағызу немесе құю кезінде алуға жол берілмейді.

1237. Сынама алу мен деңгейін өлшеуге мұнай өнімдерімен жұмыс істеу кезінде өрт-техникалық минимум бойынша оқыту курстарынан өткен адамдар жіберіледі.

1238. Мұнай өнімдерінің деңгейін өлшеу және сынамаларын алу өлшеу құрылғыларының стационарлық жүйелерімен ғана жүзеге асырылады. Ерекше жағдайларда газ кеңістігінің артық қысымы 2,10 Па дейінгі резервуарларда деңгей өлшенеді және өлшеу люгі арқылы қолмен сынама алынады.

1239. Деңгейді өлшеу және резервуарлардан сынама алу үшін қызмет ететін люктер герметикалық қақпақтармен, ал өлшеу саңылаулары ішкі

жағынан ұшқын түзілуін болдырмайтын металдан жасалған сақиналармен жабдықталады.

1240. Шөге бастаған, герметикаланбаған, сондай-ақ крандары, құбырларды қосқыштары, тығыздама толтырғыштары, ысырмалары, өрт сөндіру және салқынлату жүйелері ақаулы резервуарларды пайдалануға жол берілмейді.

1241. Күкіртті мұнай өнімдері сақталатын резервуарлар үшін пиррофорлы күкіртті темір шөгінділерінен тазарту жөніндегі жоспарлы жұмыстардың кестесі әзірленеді.

1242. Пайдаланылатын резервуарлық парктер аумағындағы ашық отты (дәнекерлеу, кесу) қолданумен байланысты барлық құрылыс және монтаждау жұмыстары кәсіпорынның бас инженерінің жазбаша рұқсаты негізінде жүргізіледі.

1243. Топырақ үйіп бекітілген жердің ішінде және топырақ үйіп бекітілген жерде құбырларды төсеу және жөндеу кезінде қазылған орлар осы жұмыстар аяқталғаннан кейін дереу көміледі, ал топырақ үйіп бекітілген жер қалпына келтіріледі. Жұмыста ұзақ үзілістер болған кезде уақытша үйіп құлату ұйымдастырылады.

1244. Деңгейді өлшеу және сынама алу тәуліктің жарық уақытында орындалады. Түнгі уақытта сынама алу немесе деңгейді өлшеу кезінде жарық беру үшін жарылыс қаупі бар аймақтан тыс жерде ғана қосу және ажырату жүзеге асырылатын жарылыс қаупі жоқ аккумуляторлық фонарьлар ғана қолданылады, қалта фонарьларын қолдануға жол берілмейді.

1245. Авария кезінде төгілген мұнай өнімін жою үшін, сондай-ақ топырақ үйіп бекітілген жерлерден су бұру жолдарында нөсер суларын ағызу үшін топырақ үйіп бекітілген жерлердің шегінен тыс қолданысқа келтірілетін сақпан-клапандар түріндегі ысырма құрылғылары орнатылады.

1246. Мыналарға:

- 1) герметикалық емес жабдық пен тиек арматурасын пайдалануға;
- 2) жобалау құжаттамасында белгіленген топырақ үйіп бекітілетін жердің биіктігін азайтуға;
- 3) қисықтары мен жарықтары бар резервуарларды, сондай-ақ ақаулы жабдықты, бақылау-өлшеу аспаптарын, өнім өткізгіштерді және тұрақты өртке қарсы құрылғыларды пайдалануға;
- 4) топырақ үйіп бекітілген жерге ағаштар, бұталар, шөптер отырғызуға;
- 5) жанғыш негізге сыйымдылықтарды орнатуға;
- 6) резервуарлар мен цистерналардың толуына;
- 7) мұнай және мұнай өнімдерін төгу немесе құю кезінде резервуарлардан сынама алуға;
- 8) найзағай кезінде мұнай мен мұнай өнімдерін төгуге және құюға жол

берілмейді.

1247. Тыныс алу клапандары мен от бөгегіштер дайындаушы зауыттың техникалық құжаттамасының талаптарына сәйкес тексеріледі.

Тыныс алу арматурасын қарау кезінде клапандар мен торлар мұздан тазартылады. Оларды ашық оттың көмегімен қыздыруға жол берілмейді және тек өртке қауіпсіз тәсілдермен ғана жүргізіледі.

1248. Резервуарлық паркте жөндеу жұмыстарын жүргізу кезінде резервуарлардың топырақ үйіп бекітілген жері ішіндегі аумаққа түтін құбырында ұшқын сөндіргіштері бар тракторлар мен автомобильдердің ғана кіруі жүзеге асырылады, ал пайдаланылатын немесе қорғалмаған резервуарға тракторлар мен автомобильдер 20 метрден кем емес қашықтыққа ғана жақындатылады.

Көліктің кіруіне рұқсатты әрбір жағдайда кәсіпорынның немесе объектінің басшысы белгіленген тәртіппен береді.

1249. Резервуарлық парктің жұмыскерлері пайдалану процесінде, сондай-ақ ықтимал авария немесе өрт болғанда қажетті ауыстырып қосуды жылдам әрі мүлтіксіз жүргізу үшін құбырлардың орналасу сызбасы мен барлық ысырмалардың мақсатын білуі қажет.

1250. Егер жөндеу жұмыстары алдында мұнай құбырын мұнайдан толығымен босату мүмкін болмаса, онда мұнайдың төгілуін болдырмау шаралары қабылданады.

3-тарау. Мұнай өнімдерін ыдыста сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1251. Тұтану температурасы 120°C-тан жоғары сұйықтарды 60 м³ дейінгі мөлшерде жер асты қоймаларында сақтау, қалыңдығы кемінде 0,2 м нығыздалған жерқабатымен жабу, еден жанбайтын материалдардан жасалуы қажет.

1252. Тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтарды ыдыста бір үй-жайда бірге сақтау олардың жалпы саны 200 м³ тез тұтанатын сұйықтықтардан немесе 1000 м³ жанғыш сұйықтықтардан аспаған кезде жүргізіледі.

1253. Қоймаларда тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтары бар бөшкелерді қолмен жинау кезінде еденге 2 қатардан аспайтын, жанғыш сұйықтықтары бар бөшкелерді механикалық жинау кезінде 5 қатардан аспайтын, ал тез тұтанатын сұйықтықтарды 3 қатардан аспайтын етіп орнатылады.

Қатардың енін 2 бөшкеден артық етіп орындауға жол берілмейді. Бөшкелерді тасымалдауға арналған басты өту жолдарының ені кемінде 1,8 м, ал қатарлар арасында кемінде 1 м етіп көзделуі тиіс.

1254. Сұйықтықты сақтау тек жарамды ыдыста ғана жүзеге асырылады.

Төгілген сұйықтық дереу жиналады.

1255. Ыдыста мұнай өнімдерін сақтауға арналған ашық алаңдар жер білігімен немесе биіктігі кемінде 0,5 м жанбайтын тұтас қабырғамен қоршалады.

1256. Алаң деңгейі жапсарла саумақтан 0,2 м жоғары етіп орындалады және ағынды суларды бұру үшін ормен қоршалады.

1257. Топырақ үйіп бекітілген бір алаңның шегінде қатарлар арасындағы бөліктер кемінде 10 м, ал қатарлар мен біліктер (қабырғалар) арасында кемінде 5 м болатын мөлшері 25x15 м және биіктігі 5,5 м⁴ қатардан аспайтын бөшкелер орналастырылады.

Екі аралас алаңдардың қатарлары арасындағы бөліктер кемінде 20 м етіп орындалады.

1258. Алаңдардың үстінен жанбайтын материалдардан жасалған бастырмаларды орнатуға жол беріледі.

1259. Мұнай өнімдерін құюға, сондай-ақ буып-түю материалдары мен ыдыстарды тікелей қоймаларда және топырақ үйіп бекітілген алаңдарда сақтауға жол берілмейді.

4-тарау. Газ баллондарын сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1260. Жанғыш газдары бар баллондарды сақтауға арналған қоймалар жеңіл ашылатын жабындары бар бірқабатты, шатырсыз ғимараттарда орналастырылады.

Газы бар баллондар сақталатын үй-жайлардың терезелері ақ бояумен сырланады немесе күннен қорғайтын жанбайтын құрылғылармен жабдықталады.

Баллондарды ашық алаңдарда сақтаған кезде оларды жауын-шашын мен күн сәулесінің әсерінен қорғайтын бастырмалар жанбайтын материалдардан жасалады.

1261. Баллондарды сақтау орнының айналасында 10 м қашықтықта жанғыш материалдарды сақтауға және отпен жүргізілетін жұмыстарды жүргізуге жол берілмейді.

1262. Баллондар орналастырылатын шкафтар мен үйшіктер жанбайтын материалдардан жасалады және оларда жарылыс қауіпті қоспалардың түзілуін болдырмайтын табиғи желдеткішпен қамтамасыз етіледі.

1263. Жанғыш газдары бар баллондар оттегі, сығылған ауа, хлор, фтор және басқа да тотықтырғыштары бар баллондардан, сондай-ақ улы газдары бар баллондардан бөлек сақталады.

1264. Сығылған, сұйытылған және ерітілген күйдегі газды сақтау қысым

мен жұмыс істейтін ыдыстарды орнату және қауіпсіз пайдалану талаптарына сәйкес келетін, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің 2014 жылғы 30 желтоқсандағы № 358 (нормативтік құқықтық актілердің мемлекеттік тіркеу тізбесінде № 10303 тіркелген) Қысыммен жұмыс істейтін жабдықтарды пайдалану кезінде өнеркәсіптік қауіпсіздікті қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы бұйрығына сәйкес тексерілген және куәландырылған баллондарда жүзеге асырылады. Баллондардың сыртқы беті осы газ үшін белгіленген түске боялады.

Куәландыру мерзімі өткен баллондарды пайдалануға жол берілмейді.

1265. Оттегі бар баллондарды сақтау және тасымалдау кезінде майлардың түсуіне және баллон арматурасының майлы материалдармен жанасуына жол берілмейді.

Оттегі бар баллондарды қолмен қайта орау кезінде тиекті алуға жол берілмейді

1266. Жинау кезінде баллондардың бір-біріне соғылуына, қалпақтар мен баллондардың еденге құлауына жол берілмейді.

1267. 40 баллоннан астам мөлшердегі газдарды сақтау үй-жайлары жарылыс қауіпті шоғырлануға дейін жарамды газ талдағыштармен жабдыкталады. Газ талдағыштар болмаған жағдайда объект басшысы сынамаларды іріктеу және бақылау тәртібін белгілейді.

1268. Баллондардан газдың ағуы байқалған кезде оларды қоймадан қауіпсіз орынға шығарады.

1269. Жанғыш газдары бар баллондар сақталатын қоймаға металл шеге немесе таға қағылған аяқ киім киген адамдар жіберілмейді.

1270. Табандықтары бар жанғыш газдары бар баллондар тігінен олардың құлауын болдырмайтын арнайы ұяшықтарда, торларда немесе басқа да құрылғыларда сақталады.

Табандығы жоқ баллондар көлденеңінен рамаларда немесе стеллаждарда сақталады. Бұл жағдайда қатардың биіктігі 1,5 м аспайды, ал клапандар сақтандыру қалпақтарымен жабылады және бір жаққа бұрылады.

1271. Басқа да заттарды, материалдарды сақтауға жол берілмейді.

1272. Жанғыш газдары бар қоймалардың үй-жайлары табиғи желдеткішпен қамтамасыз етіледі.

5-тарау. Қатты тұрмыстық қалдықтарды сақтау жөніндегі полигондарды ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1273. Қатты тұрмыстық қалдықтарды сақтау жөніндегі полигондарға қызмет көрсету және тұтануды алдын ала қайтару үшін ұйымдардың басшы-

лары тұрақты негізде қажетті арнайы техниканың (бульдозер, өзіаударғыш, экскаватор, тиегіш, суару-жуумашинасы, сутаратқыш, су айдауға арналған мотопомпалар) болуын қамтамасыз етеді.

1274. Қатты тұрмыстық қалдықтарды сақтау жөніндегі полигонның аумағы периметрі бойынша ені кемінде 4 метр минералдандырылған жолақпен жыртылады.

1275. Қатты тұрмыстық қалдықтарды сақтау жөніндегі полигондар аумағының өрт сөндіру мақсаттары үшін полигондар "Өрт қауіпсіздігіне қойылатын жалпы талаптар" техникалық регламентіне сәйкес сыртқы өртке қарсы сумен жабдықтаудың талап етілетін шығысына есептелген, сыйымдылығы жарамды сыртқы өртке қарсы сумен жабдықтаумен жабдыкталады.

1276. Қатты тұрмыстық қалдықтарды орналастыру, сақтау және зарарсыздандыру полигондарын (аландарын) толтыруды 10 000 шаршы метрден аспайтын аландарға сақтау учаскелерін бөле отырып, қатты тұрмыстық қалдықтар мен инертті жанбайтын материалдарды қабатпен кезектестіріп жүзеге асыру қажет. Учаскелер арасында ені кемінде 8 метр өртке қарсы бөліктер орындалады.

6-тарау. Ауыл шаруашылық өнімдерін сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1-параграф. Ірі азықтарды сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1277. Ірі жем шөп қорын сақтау ферма ғимараттарынан тұйық, жанбайтын қабырғалармен (қалқалармен) және отқа төзімділік шегі кемінде ЕІ-45 жабындармен бөлінген жапсарлас құрылыстарда (құрылыстарда) ғана жүргізіледі.

1278. Жапсарлас құрылыстар (жапсарластырылған құрылыстар) тек тікелей сыртқа шығу жолымен жабдыкталады.

1279. Пішен орны жер білігімен және сым қоршаумен қоршалады. Таразы шөп жинау орнынан тыс орналастырылады.

1280. Ірі жемшөптердің маялары, бастырмалары мен қатарлары электр беру желілеріне дейін кемінде 15 м, жолдарға дейін кемінде 20 м және ғимараттар мен құрылыстарға дейін кемінде 50 м қашықтықта орналастырылады.

1281. Шөп қоймалары қоршауынан жақын орналасқан орман алқаптарына дейінгі қашықтық кемінде 20 м етіп орындалады, периметрі бойынша ені кемінде 4 м жолақ жыртылады.

1282. Өндірістік-шаруашылық кешен аумағындағы ірі жемшөп қоймалары арнайы бөлінген алаңда орналастырылады. Кебендерді (маяларды) немесе қатарларды орналастыруға арналған алаңдар периметрі бойынша ені кемінде 4 м жолақпен жыртылады. Жолақтың шегінен бастап алаңда орналасқан кебенге (маяға) дейінгі қашықтық кемінде 15 м, ал жеке тұрған кебенге (маяға) дейін кемінде 5 метр етіп орындалады.

1283. Бір кебеннің (маяның) негізгі ауданын 150 м^2 , ал престелген шөп (сабан) қатарларын 500 м^2 асыруға жол берілмейді.

1284. Жекелеген қатарлар, бастырмалар мен кебендер (маялар) арасындағы өртке қарсы бөліктер кемінде 20 м етіп қабылданады. Қатарларды, бастырмаларды және кебендерді (маяларды) жұппен орналастыру кезінде қатарлар мен бастырмалар арасындағы қашықтық кемінде 6 м, ал олардың жұптары арасында кемінде 30 м етіп қабылданады.

1285. Кварталдар арасындағы өртке қарсы бөліктер (кварталда 20 кебен немесе қатар орналастыруға жол беріледі) кемінде 100 м етіп орындалады.

1286. Ылғалдылығы жоғары пішен конустық маяларға (шөмелелерге) олардың арасы кемінде 20 м етіп жиналады. Өздігінен жануға бейім ылғалдылығы жоғары шөп маяларында дюймді қималы металл құбырларға салынатын және маяға әртүрлі тереңдікте орналастырылатын кәдімгі сынап термометрлерінің көмегімен тұрақты температуралық бақылау жүзеге асырылады.

Температура 600C жоғары көтерілгенде жылытылған пішен алынады.

1287. Ірі жемшөп қоймаларында жұмыс істейтін тракторлар мен автомобильдер ұшқын сөндіргіштермен жабдықталады, ал автомобильдерде сөндіргіш бампердің астынан алға қарай шығарылады. Ірі жем қоймаларындағы жұмысқа ұшқын сөндіргіштермен жабдықталмаған тракторлар мен автомобильдер жіберілмейді. Қоймаға кірер алдында жүргізушілер ұшқын сөндіргіштің жарамдылығы мен бекітілу сенімділігін тексереді.

1288. Шығару құбырларымен, коллекторлармен немесе сөндіргіштермен тікелей жанасудан жемшөптің тұтануын болдырмау үшін тартқыш тракторлар мен түсіру жұмыстарымен айналысатын автомобильдер маяларға 3 м жақын емес жақындайды.

1289. Жемшөпті тікелей автомобиль шанағына тиеу кезінде оның қозғалтқышы сөндіріледі. Қоймадан шығуға автомобильдің тұрған орнын тексергеннен және шығару құбырының жанындағы шөпті (сабанды) жинағаннан кейін ғана рұқсат етіледі.

1290. Ірі жемшөп қоймаларында өрт болған жағдайда кемінде 50 м^3 су қоры қамтамасыз етіледі.

2-параграф. Астықты сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1291. Егін жинау алдында астық қоймалары мен астық кептіргіштердің пайдалануға жарамдылығы тексеріледі. Анықталған ақаулықтар астықты кептіру және қабылдау басталғанға дейін жойылады.

1292. Астық қоймалары жеке тұрған ғимараттарда орналастырылады. Оларға кіретін қақпалар сыртқа қарай ашылатындай етіп орындалады және үймеленбейді.

1293. Астықты үйіп сақтаған кезде үйменің жоғарғы жағынан жабынның жанғыш құрылымдарына дейінгі, сондай-ақ шырақтар мен электр сымдарына дейінгі қашықтық кемінде 0,5 м етіп орындалады.

Ойықтар арқылы астық тасымалдау орындарында өртке қарсы бөгеттерде от бөегіш құрылғылар орнатылады.

1294. Мыналарға жол берілмейді:

- 1) астықпен бірге басқа материалдар мен жабдықтарды сақтау;
- 2) қойма үй-жайларының ішінде астық тазалау және іштен жану қозғалтқыштары бар басқа да машиналарды қолдану;
- 3) қойманың екі жағынан қақпалары жабық болғанда жылжымалы механизмдерде жұмыс істеу;
- 4) қатты отынмен жұмыс істейтін кептіргіштерді тез тұтанатын және жанғыш сұйықтықтардың көмегімен, ал сұйық отынмен жұмыс істейтіндерді алау арқылы жағу;
- 5) температураны бақылау аспаптары және оттықтағы алау сөнген кезде отын беруді ажырату автоматикасы, электр тұтату жүйесі ақаулы немесе оларсыз кептіргіштерде жұмыс істеу;
- 6) астықты транспортер таспасының деңгейінен жоғары жабу және таспаның транспортер құрылымына үйкелуіне жол беру.

1295. Кептіргіш жұмыс істеп тұрған кезде астық температурасын бақылау кемінде әрбір 2 сағат сайын сынама алу жолымен жүзеге асырылады.

1296. Кептіргіштің тиеу-түсіру механизмдерін шаң мен астықтан тазарту оның жұмысынан кейін бір тәуліктен кейін жүргізіледі.

1297. Жылжымалы кептіру агрегаты астық қоймасының ғимаратынан кемінде 10 метр қашықтықта орнатылады.

Кептіргіштердің оттықтарын орнату кезінде ұшқындардың ұшып кетуіне жол берілмейді. Түтін құбырлары ұшқын сөндіргіштермен жабдықталады, ал олар жанғыш конструкциялар арқылы өтетін жерлерде өртке қарсы бөліктер орнатылады.

1298. Астық қоймаларында астықты желдету кезінде желдеткіштер

жанғыш қабырғалардан кемінде 2,5 м қашықтықта орнатылады. Ауа жолдары жанбайтын материалдардан жасалады.

1399. Астық кептіргіш жұмыс істеп тұрған кезде оған қызмет көрсететін адамдар үнемі кептіргіш ғимаратында болады және оның жұмысын бақылады жүзеге асырады.

1300. Өндірістік және қойма үй-жайларының ішінде іштен жану қозғалтқыштары бар машиналар мен жабдықтарды қолдануға жол берілмейді.

1301. Астықтың жекелеген партияларын бөлу үшін стандартты ағаш нан қалқандары қолданылады.

1302. Қоса салынған бункерлер мен қойма қабырғалары арасында өту жолдары болған кезде олардың ені кемінде 0,7 м етіп қабылданады.

1303. Барлық ғимараттар мен үй-жайларда ашық қыздыру элементтері бар электрмен жылыту аспаптарын, ал жарылыс, өрт қауіпті үй-жайларда электрмен жылыту аспаптарының барлық түрлерін пайдалануға жол берілмейді.

1304. Өнімді қаптарда, пакеттерде, қораптарда сақтауға арналған қоймаларда қатарлардың биіктігі қаптардың жоғарғы қатары мен жабынның шығыңқы элементтері немесе жабыны, сондай-ақ электр желілері, шырақтар арасында кемінде 1 м саңылау қалдыра отырып, оларды берілген биіктікке электр тиегішпен кедергісіз төсеуді ескере отырып қабылданады. Өнімді ыдыста сақтау тегендерде немесе стеллаждарда жүзеге асырылады.

1305. Нан пісіру және макарон кәсіпорындарында ұн салынған қаптарды жинау кезінде ені кемінде мынадай өтетін жолдар орнатылады:

- 1) қатарлар арасындағы өту жолдары 12 м кем емес – 0,8 м;
- 2) қатарлардан қабырғаға дейінгі қашықтық – 0,7 м;
- 3) электр тиегіштерге арналған өту жолдары – 3,0 м;
- 4) көтергіш платформасы бар арбаларға арналған өту жолдары – 2,0 м.

1306. Астық өнімдері саласының қалған кәсіпорындарының ыдысында өнімді сақтауға арналған қойманың ішінде өту жолдары орнатылады:

1) біреуі – қойманың ортасында, бойлық, ені тетіктердің жұмысын қамтамасыз ететін, бірақ кемінде 1,25 м;

2) екі көлденең – қойма қақпасына қарсы, тура өтетін, ені қақпаның енінен кем емес;

3) қатарлар мен қойма қабырғалары арасында - ені кемінде 0,7 м.

1307. Астық қабылдау және астық өңдеу кәсіпорындарында ыдыста өнім сақтауға арналған қойманың әрбір жағынан тура жүретін өту жолдары бар екі қақпа көзделеді. Қақпалар қойма тура өтетін жолдармен қақпаға қарсы үш түрлі кесіндіге бөлінетіндей етіп орналастырылады.

1308. Жылыту аспаптарының беті тегіс болады және оларды шаңнан жүйелі түрде тазалау мүмкіндігін қамтамасыз ететін биіктікте орналастырылады.

1309. Жылыту аспаптарына еркін кіру қамтамасыз етіледі. Жылыту аспаптарын бөгде заттармен немесе материалдармен жабуға жол берілмейді.

1310. Кеңейткіш ыдыстарды орнатуға арналған шатырлардағы кабиналар жанбайтын немесе жануы қиын материалдардан жасалады.

7-тарау. Орман материалдарын сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1-параграф. Ағаш материалдары қоймаларын ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1311. Ағаш материалдары қоймаларында сақталатын материалдардың шекті көлемін, өртке қарсы бөліктер мен қатарлар арасындағы, сондай-ақ қатарлар мен көршілес объектілер арасындағы өту жолдарын көрсете отырып, қатарларды орналастыру жоспарлары әзірленеді.

1312. Қатарлар арасындағы өртке қарсы бөліктерде ағаш материалдарын, жабдықтарды жинауға жол берілмейді.

1313. Қатарларға бөлінген орындар шөп жамылғысынан, жанғыш қоқыс пен қалдықтардан топыраққа дейін тазартылады немесе қалыңдығы кемінде 0,5 м құм, жер немесе қиыршық тас қабатымен жабылады.

1314. Әрбір қойма үшін кәсіпорын қызметкерлері мен техникасын тарту мүмкіндігін ескере отырып, қатарларды, баланс үймелерін, жоңқаларды бөлшектеу жөніндегі шараларды айқындай отырып, жедел өрт сөндіру жоспары әзірленеді. Жыл сайын көктемгі-жазғы өрт қауіпті кезең басталар алдында кәсіпорынның барлық ауысымдары мен өртке қарсы қызметтің тиісті бөлімшелерінің қызметкерлерін тарта отырып, жоспар пысықталады. Жазғы уақытта қойма аумағын мезгіл-мезгіл суарып тұру керек.

1315. Қоймалардағы алғашқы өрт сөндіру құралдарынан басқа жедел өрт сөндіру жоспарларында айқындалатын мөлшерде әртүрлі өрт сөндіру техникасының қоры бар пункттер (бекеттер) жабдықталады. Ағаш материалдарының қоймалары өрт сөндіру үшін қажетті су қорымен қамтамасыз етіледі.

1316. Қоймада ағаш материалдарын сақтаумен байланысты емес жұмыстарды жүргізуге жол берілмейді.

1317. Ағаш материалдары қоймаларындағы жұмысшыларға арналған тұрмыстық үй-жайлар өртке қарсы бөліктерді сақтай отырып, жеке ғимараттарда ғана орналастырылады.

Бұл үй-жайларды жылыту үшін тек зауытта дайындалған электрмен жылыту аспаптары қолданылады.

1318. Іштен жану қозғалтқыштары бар шығырлар дөңгелек ағаш қатарла-

рынан кемінде 15 м қашықтықта орналастырылады.

Шығырдың айналасындағы алаң кесек қалдықтардан, қабықтан және басқа да жанғыш қалдықтар мен қоқыстардан босатылады. Қозғалтқыштарға май құюға арналған жанар-жағармай материалдары бір бөшкеден аспайтын мөлшерде және шығырдан кемінде 10 м және жақын қатардан 20 м қашықтықта сақталады.

2-параграф. Ағаш материалдарын сақтау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1319. Ағаш материалдарының қатарларын төсеу және бөлшектеу кезінде көлік пакеттері өтудің бір жағы бойынша ғана орнатылады, бұл ретте жолдың қалған жүру бөлігінің ені кемінде 4 м етіп орындалады. Қатарларға жиналмаған ағаш материалдарының жалпы көлемі олардың қоймаға тәуліктік түсуінен аспауға тиіс.

1320. Көлік пакеттерін өртке қарсы бөліктерде, өту жолдарында, өрт сөндіру су көздеріне кіреберістерде орнатуға жол берілмейді.

1321. Механизмдердің жұмысы уақытша тоқтатылған жағдайда пакеттерді іріктеу және орнату, мүкәммал шатырлары мен төсеу материалдарын сақтау арнайы алаңдарда жүргізіледі.

1322. Көлік пакеттерін су өткізбейтін қағазбен орау (бұл операция бірыңғай технологиялық процесте болмаған кезде) арнайы бөлінген алаңдарда жүргізіледі.

1323. Пайдаланылған су өткізбейтін қағаз, оның үзіктері мен қималары контейнерлерге жиналады.

1324. Жабық қоймаларда қатарлар мен ғимарат қабырғаларының шығыңқы бөліктері арасындағы өту жолының ені кемінде 0,8 м етіп орындалады. Қойманың есік ойықтарына қарама-қарсы ені есіктердің еніне тең, бірақ кемінде 1 метр өту жолдары қалдырылады.

1325. Жабық қоймаларда қалқалар мен қызметтік үй-жайлардың болуына жол берілмейді.

1326. Жабық қоймалар мен шатыр астындағы алаңдардың едендері жанбайтын материалдардан жасалады.

8-тарау. Жоңқа қоймаларын ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1327. Жоңқаны жабық қоймаларда, бункерлерде және негізі жанбайтын материалдан жасалған ашық алаңдарда сақтауға болады.

1328. Жоңқа беру конвейерлерінің электр қозғалтқыштары орналасқан үйшіктер отқа төзімділіктің II дәрежесінен төмен болмауы тиіс.

1329. Жоңқаның қызу температурасын бақылау үшін үйме ішінде термoeлектрлік түрлендіргіштерді орнату үшін жанбайтын материалдардан жасалған құдықтар көзделеді.

9-тарау. Көмір қоймаларын ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1330. Көмірді жинауға арналған алаңдар оларды тасқын немесе жер асты суларымен су басуын болдырмайтындай етіп жоспарланады.

1331. Мыналарға жол берілмейді:

1) Жаңа өндірілген көмірді бір айдан астам жатқан ескі көмір үйіндісіне жинауға;

2) қоймаларға өздігінен тұтану ошақтары анық білінетін көмірді қабылдауға;

3) жанып жатқан көмірді транспортер ленталары арқылы тасымалдауға және оларды теміржол көлігіне немесе бункерлерге тиеуге;

4) көмір қатарларын жылу көздерінің (бу құбырлары, ыстық су құбырлары, қызған ауа арналары) үстіне, сондай-ақ төселген электр кабельдері мен мұнай-газ құбырларының үстіне орналастыруға.

1332. Көмірді төсеу және оны сақтау кезінде қатарларға ағаштың, матаның, қағаздың және жанғыш материалдардың түсуіне жол берілмейді.

Өр түрлі маркалы көмір жеке қатарларға жиналады.

1333. Ұзақ мерзімді сақтау үшін қоймаға келіп түсетін көмір мүмкіндігінше қысқа мерзімде вагондардан түсірілуіне қарай қатарлап жиналады. Түсірілген көмірді пішінсіз үймелерде және үйіп екі тәуліктен артық сақтауға жол берілмейді.

Қатарлармен регламенттік жұмыстарды орындау, сондай-ақ механизмдер мен өрт сөндіру машиналарының өтуі үшін қатарлар табанының шекарасынан қоршайтын дуалға немесе кран жолдары іргетасына дейінгі қашықтық кемінде 3 м, ал рельс басының сыртқы шетіне немесе автожол жиегіне дейін кемінде 2 м етіп көзделеді.

Өту жолдарын қатты отынмен жабуға және оларды жабдықпен үймелеуге жол берілмейді.

1334. Қоймада еңістерде бақылау темір құбырлары мен термометрлерді орнату жолымен немесе басқа қауіпсіз тәсілмен көмір қатарларындағы температураны жүйелі бақылау қамтамасыз етіледі.

Температура 600С жоғары көтерілген кезде температура көтерілген жер-

лерде қатарларды тығыздау, қызған көмірді алу немесе температураны төмендету бойынша басқа да қауіпсіз әдістерді қолдану жүргізіледі.

Температураның жоғарылауы байқалатын қатарлар бірінші кезекте жұмсалады.

1335. Көмірді тікелей қатарларда сумен сөндіруге немесе салқындатуға жол берілмейді. Жанған көмір қатардан алынғаннан кейін ғана сумен сөндіріледі.

1336. Өздігінен тұтанған көмірді салқындағаннан немесе сөндіргеннен кейін қатарларға қайта салуға жол берілмейді.

1337. Өндірістік ғимараттардың жертөле немесе бірінші қабатында орналастырылатын көмір сақтауға арналған үй-жайлар өртке қарсы бөгеттермен (қабырғалармен және қалқалармен) бөлінеді.

10-тарау. Жанғыш талшықты материалдар қоймаларын ұстау кезінде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәртібі

1338. Барлық талшықты материалдар жабық қоймаларда сақталады, ерекшелік ретінде ашық алаңдарда және шатыр астында сақтауға жол беріледі.

1339. Талшықты материалдар бумаларын түсіру, тиеу және салу кезінде бумалардың металл орамына ілмектермен соғуға жол берілмейді.

1340. Қатарлар мен бастырмалар талшықтары дәйекті ұялар, топ, секторға енгізіледі.

1341. Қатардағы талшық массасының 300 тоннадан артуына жол берілмейді.

1342. Қатарлардың өлшемдері 22x11 м артық емес, биіктігі бойынша 8 м артық емес болып көзделеді.

1343. Ұяда алты қатардан немесе бастырмадан аспайтындай етіп көзделеді, бұл ретте қатарлар арасындағы аралық – кемінде 15 м, бастырмалар арасында барлық бағыттар бойынша – 20 м.

1344. Топта төрт ұядан аспайтын (24 қатар немесе бастырма) ұялар арасындағы аралық барлық бағыттар бойынша кемінде 30 м етіп көзделеді.

1345. Сектор төрт топтан аспайтындай (96 қатар немесе бастырма) етіп көзделеді, топтар арасындағы аралық-барлық бағыттар бойынша кемінде 50 м.

1346. Секторлар арасындағы алшақтықтар 100 метрден кем болмауы тиіс.

1347. Талшықты материалдарды сақтауға арналған қоймалар, бастырмалар және ашық алаңдар орналасқан учаскелер қоршалады, бұл ретте қоршаудан қашықтығы 5 м кем болмауға тиіс.

1348. Тез жанатын талшықты материалдарды тек бумаларда сақтауға жол

беріледі. Сынған бумаларды сақтау жеке учаскелерде немесе арнайы бөлінген алаңдарда жүргізіледі. Оларды бірінші кезекте қайта өңдеуге жібереді.

1349. Жабық қоймаларда талшықты материалдар бумаларын жинау ені 2 м бір бойлық өту жолы және ені дәл сондай көлденең өту жолдары әрбір есікке қарсы қалатындай етіп жүргізіледі. Биіктігі бойынша бумалар олардың жоғарғы жағынан электр шамдарына дейінгі қашықтық кемінде 1 м болатындай етіп жиналады.

1350. Өндірістік қалдықтарды шикізатпен және дайын өніммен бірге сақтауға жол берілмейді.

1351. Ашық алаңдардағы талшықты материалдардың қатарлары жабылады, ал бастырмалар барлық жағынан брезентпен тартылады.

1352. Автомашиналармен, тракторлармен (тартқыштармен) тасымалдау кезінде талшықты материалдар брезентпен жабылады. Оларды тасымалдау кезінде темекі шегуге жол берілмейді.

1353. Жабық қоймалардағы және бастырмалардың астындағы өту жолдары, сондай-ақ ашық алаңдардағы қатарлар арасындағы бөліктер бос ұсталады.

1354. Талшықты материалдардың бастырмалары мен қатарларына ұшқын сөндіргіштерсіз теміржол мен автокөліктің 5 м, ал тракторлардың 10 м жақын келуіне жол берілмейді. Бұл жерлерде шектеу жолақтары орнатылады. Автокөліктің жабық қоймаларға, талшықты материалдардың бастырмалары мен қатарларына кіруі пайдаланылған газ шығатын құбырға қарама-қарсы жағымен жүзеге асырылады, бұл ретте сөндіргіш жарамды ұшқын сөндіргішпен жабдықталады.

(Жалғасы журналдың келесі нөмірлерінде)

АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАУ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ СӨЗДІГІ

(Жалғасы. Басталуы 2022 жылдың №1(89), №2(90), 3(91), 4(92),
2023 жылдың №1(93) нөмірлерінде)

-С-

Сақтандырғыш таңбалау — қауіпті өнімнің қауіпті қасиеттері туралы ақпарат және құрамында уытты және уыттылығы жоғары заттары бар өнімнің қауіпсіздік саласында техникалық регламенттердің талаптарына сәйкес өніммен және орауышпен жұмыс істеу сатысында қауіпсіздік шаралары туралы ақпарат;

Салқындату микроклиматы – «ядроның» температурасы немесе дененің «қабығы» («ядро» температурасы немесе дененің «қабығы» – тиісінше ағза талшықтарының терең және беткі қабаты) төмендеу нәтижесінде ағзада жылуудың жалпы және жергілікті тапшылығының 0,87 кДж/кг кем түзілуіне әкелетін ағзадағы жылу айналымының өзгеруінің орын алуы кезіндегі микроклимат параметрлерінің үйлесімі;

Сангвиник – адамның мінез-құлқының бір түрі, қауіпті жағдайда өзін жинақы ұстап, батыл қимылдайтын, бірақ энергиясының көптігінен іс – қимылдардың қате жолдарын таңдауы мүмкін адам;

Санитарлық қорғау аймағы - су сапасы нашарлауының алдын алу үшін сумен жабдықтау көзін (ашық және жер асты), су құбыры құрылыстарын және оларды қоршаған аумақты қорғау мақсатында белгіленген режим сақталуға тиіс сумен жабдықтау көзі мен су құбыры құрылыстарының төңірегінде арнайы бөлінетін аумақ;

Санитариялық-карантиндік бақылау - адам денсаулығына ықтимал қауіпті өнімдерді (тауарларды) әкелуді, инфекциялық және жаппай инфекциялық емес аурулардың (уланулардың) әкелінуін, пайда болуын және таралуын болғызбау мақсатында Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы өткізу пункттерінде, мемлекетаралық берілетін теміржол станцияларында немесе қиылысу станцияларында адамдарға, көлік құралдарына және мемлекеттік санитариялық-эпидемиологиялық бақылау мен қадағалаудың бақылауындағы өнімдерге (тауарларға) қатысты халықтың санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығы саласындағы мемлекеттік бақылау мен қадағалау түрі;

Санитариялық өткізгіш – киім, аяқ киім ауыстыруға, персоналды санитариялық өндеуге, персоналдың тері жабынының, жеке қорғаныш құралдарының, арнайы және жеке киімінің радиоактивті ластануын бақылауға арналған жабдықтар мен үй-жайлар кешені;

Санитариялық киім – еңбек заттарын жұмыс істеушілерден және жұмыс істеушілерді жалпы өндірістік ластанулардан қорғауға арналған өндірістік киім;

Санитариялық-қорғаныш аймағы - арнайы мақсаттағы аймақтарды, сондай-ақ елді мекендегі өнеркәсіптік ұйымдар мен басқа да өндірістік, коммуналдық және қоймалық объектілерді жақын маңдағы қоныстану аумақтарынан, тұрғын үй-азаматтық мақсаттағы ғимараттар мен құрылысжайлардан оларға қолайсыз факторлардың әсерін бәсеңдету мақсатында бөліп тұратын аумақ;

Санитариялық-профилактикалық іс-шаралар - мекендеу ортасы факторларының адамға тәуекелін, зиянды әсерін бағалауға, мұндай тәуекелді жоюға немесе төмендетуге, инфекциялық және жаппай инфекциялық емес аурулардың (уланулардың) пайда болуы мен таралуын болғызбауға және оларды жоюға бағытталған ұйымдастырушылық, әкімшілік, инженерлік-техникалық, медициналық-санитариялық, профилактикалық және өзге де шаралар;

Санитариялық-эпидемиологиялық аудит - халықтың санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығы саласындағы мемлекеттік бақылау мен қадағалауға жататын эпидемиялық мәні бар объектілерді санитариялық-эпидемиологиялық тәуекелдерді анықтау мен бағалау және көрсетілген объектілерді халықтың санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығы саласындағы нормативтік құқықтық актілердің талаптарына сәйкес келтіру жөнінде ұсынымдар әзірлеу тұрғысынан бақылаудың баламалы нысаны;

Санитариялық-эпидемиологиялық ахуал - белгілі бір аумақтағы халықтың денсаулығы мен мекендеу ортасының белгілі бір уақыттағы жайкүйі;

Санитариялық-эпидемиологиялық қорытынды - мемлекеттік санитариялық-эпидемиологиялық бақылау мен қадағалау объектілерінің халықтың санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығы саласындағы нормативтік құқықтық актілерге сәйкестігін куәландыратын құжат;

Санитариялық-эпидемияға қарсы іс-шаралар - халық арасында пайда болған инфекциялық, паразиттік аурулардың, уланулардың ошақтарын оқшаулау және жою мақсатында қабылданатын шаралар;

Санитариялық шлюз – қосымша жеке қорғаныш құралдарының ал-

дың ала белсенділігін жоюға және ауыстыруға арналған радиациялық объекті аймақтарының арасындағы үй-жай;

Санитариялық-эпидемияға қарсы режим – денсаулық сақтау объектілерінде инфекциялық және паразиттік аурулардың алдын алу және оларды таратпау жөніндегі іс-шаралар кешені;

Сарқынды сулар - адамның шаруашылық қызметі нәтижесінде пайда болатын немесе табиғи немесе жасанды су объектілеріне немесе жер бедеріне ағызып жіберілетін ластанған аумақтағы сулар;

Сарқынды суларды тазартқыш құрылыстар кешендері – сарқынды суларды табиғи биологиялық тазартуға арналған жасанды су объектілерін қоса алғанда, химиялық реагенттерді қолданып немесе қолданбай, елді мекендердің сарқынды суларын механикалық және биологиялық тазарту құрылыстары;

Сарқынды суларды табиғи биологиялық тазартуға арналған жасанды су объектілері – жинағыш тоғандар, буландырғыш тоғандар, биологиялық тоғандар, сүзгі алқаптары, суару алқаптары;

Сары сызық - жойқын жер сілкіністері, өзге де табиғи немесе техногендік сипаттағы зілзалалардың салдарынан үйлердің (ғимараттардың, құрылыстардың) үйінділерге (қиратындыларға) айналуы барынша мүмкін болатын аймақтар шекарасы. Әдетте сары сызық үйлер мен ғимараттар арасындағы қашықтықты реттеу үшін қолданылады;

Саты-штурмовка (штурмовка) - тіреу бетіне асып қоюға арналған ілмегі бар қол өрт сатысы;

Саты-таяқша – басқыштарды бұрау есебінен адырналарды жылжытып жинақталатын қол өрт сатысы, әскер мен олардың жарақтарын саты биіктігінің деңгейіне көтеруге арналған және өрт ошағымен күресу және құтқару жұмыстарын орындау үшін пайдаланылады;

Сәйкестікті бағалау - сәйкестікті растау, сынақ жүргізу, зерттеу, өлшеу, тексеру, калибрлеу, аттестаттау арқылы өнімге, үрдіске, қызмет көрсетуге, менеджмент жүйесіне, персоналға, өлшеу құралына, сынақ жабдығына, өлшемді орындау әдістемесіне қойылатын берілген талаптардың орындалуын дәлелдеу;

Сәулелену – иондаушы сәулеленудің адамға әсері;

Сәулеттік-ландшафттық орта - адам шаруашылық қызметті және басқа да функцияларды жүзеге асыратын, табиғи жағдайлар мен сәулеттік нысандар ұштастырылған кеңістік. Әдетте, бұл елді мекендер ортасы, ол адамның өмір сүру жағдайлары мен психикалық-физикалық жай-күйін айқындайды;

Сел – қауіпті табиғи құбылыс, тау жартастарының сынықтары мен су

қоспасынан тұратын, қатты жауын немесе қардың қарқынды еруінен, сондай-ақ, қар үйіндісі мен мұзды теңіздердің еруінің нәтижесінде таулы өзендер мен өзеншіктер арнасында кенеттен пайда болатын үлкен қиратушы күштің қарқынды тасқыны;

Селитебтік аумақ – тұрғын, қоғамдық (қоғамдық-іскерлік) және рекреациялық аймақтарды, сондай-ақ инженерлік және көліктік инфрақұрылымдардың жекелеген бөліктерін, орналастырылуы мен қызметі арнайы санитариялық-қорғаныш аймақтарын талап ететін әсері болмайтын басқа да объектілерді орналастыруға арналған елді мекен аумағының бір бөлігі;

Сейсмикалық қауіптілігі жоғары аймақтар (аудандар) - сейсмикалық әсерінің жиілігі жеті және одан да көп балл болуы мүмкін (күтілетін) аудандар;

Секіру құтқару матрацы - құлаған адамның қауіпсіз жерге түсуіне арналған жастық түріндегі құрылғы;

Соғыс жағдайы - Қазақстан Республикасына қарсы агрессияны не оның қауіпсіздігіне сырттан тікелей төнген қатерді болдырмауға немесе оларға тойтарыс беруге жағдай жасауға бағытталған саяси, экономикалық, әкімшілік, әскери және өзге де шаралар кешенін көздейтін және Қазақстан Республикасының Президенті Республиканың бүкіл аумағында немесе оның жекелеген жерлерінде енгізетін ерекше құқықтық режим;

Соғыс қатері – орын алған қайшылықтарды әскери-күш қолдану әдістерімен шешуге, Қазақстан Республикасына қарсы соғыс қақтығысын (соғысты) бастауға нақты қалыптасқан ниет;

Соғыс қаупі – саяси және өзге де мақсаттарға қол жеткізу үшін Қазақстан Республикасына қарсы әскери күш көрсету құралдарын қолдану мүмкіндігін көздейтін тұрақсыздық факторы;

Соғыс қимылдары – агрессияға тойтарыс беру кезінде алға қойылған жауынгерлік міндеттерді орындау үшін Қарулы Күштердің барлық түрі қолданылатын стратегиялық ауқымдағы (ұрыс қимылдарын қоса алғанда) іс-қимылдар кешені;

Соғыс уақыты – соғыс жағдайы жарияланған немесе соғыс қимылдары іс жүзінде басталған кезден бастап соғыс қимылдарының тоқтатылғаны туралы жарияланған кезге дейінгі, бірақ олардың іс жүзінде тоқтатылуынан бұрынғы кезең;

Сорғылық өрт станциясы — автономды қозғалтқышы бар өрт сорғысымен жабдықталған және өрт жабдықтарын жеткізуге, су көзінен өрт ошағына су беруге арналған автомобиль;

Сорғылық-түтік құбырлы өрт автомобилі (автосорғы) - өрт сорғы-

сымен жабдықталған және өрт орнына әскери есеп пен өрт-техникалық жарақтарды жеткізуге, арынды магистральдық түтік құбыр желілерін төсеу, өрт ошағына судың немесе ауа-механикалық көбіктің берілуін қамтамасыз етуге арналған автомобиль;

Сорғыш өрт түтік құбыры (сорғыш түтік құбыр) - суды өрт сорғысының көмегімен су көзінен алуға арналған қатты құрастырмалы өрт түтік құбыры;

Сорғыш өрт торы (сорғыш тор) - сорғыш желінің өздігінен босауын болдырмайтын және оған бөтен заттардың түсуін болдырмайтын құрылғы;

Сорғыш өрт жеңқұбыры – өрт сорғысының көмегімен су көзінен суды іріктеуге арналған қатты конструкциялы сорғыш жеңқұбыр;

Спринклерлік өрт сөндіру қондырғысы - белгілі бір температураға жеткен кезде ашылатын қалыпты жабық спринклерлік суландырғышпен жабдықталған сумен өрт сөндірудің автоматты қондырғысы;

Стация - жануардың белгілі бір түрінің болуына және тіршілік етуіне қажетті шарттардың жиынтығы (рельеф, климат, азық, пана) бар орта кеңістігінің белгілі бір учаскесі;

Стратегиялық объектілер - Қазақстандық қоғамның орнықты дамуы үшін әлеуметтік-экономикалық маңызы бар, оны иелену, пайдалану және оған билік ету Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігінің жай-күйіне әсер ететін объектілер;

Стрихнин - ақ кристалды ащы ұнтақ. Суда дерлік ерімейді. Медицинада, химиялық зертханаларда кеміргіштермен күресу және жыртқыш аңдарды жою үшін реагент ретінде қолданылады. 0,1 г жұтылған кезде жалпы құрысулар мен өлімге әкелетін өте күшті улану.

Стохастикалық сәулелену әсерлері – иондаушы сәулеленуден туындайтын, пайда болуының дозалық шегі жоқ, пайда болу ықтималдығы дозаға барабар және көріну ауырлығы дозаға тәуелді болмайтын зиянды биологиялық әсерлер;

Су басу - қауіпті табиғи құбылыс, қар массасының тау беткейі бойынша төмен қарай жылдам лықсуы;

Суға бату – тыныс алу органдарының сұйықтыққа немесе сұйық массаға толып қалуы;

Су режимі - су объектілері мен топырақ қабатындағы су деңгейінің, шығыстары мен көлемінің уақытқа қарай өзгеруі;

Су тарту құрылысы - су объектілерінен су алуға арналған құрылыстар мен құрылғылар кешені;

Су бұру - сарқынды суларды жинауды, тасымалдауды, тазартуды және су бұру жүйелері арқылы су объектілеріне және (немесе) жер бедеріне

бұруды қамтамасыз ететін іс-шаралардың жиынтығы;

Суару каналы - суару көздерінен суаруды қажет ететін учаскелерге су тасымалдауға арналған жасанды құрылыс;

Су бұру жүйесі - сарқынды суларды жинауға, тасымалдауға, тазартуға және бұруға бағытталған инженерлік желілер мен құрылыстардың кешені;

Су жинау алаңы - шекарасы шегінде су объектісінің су ресурстары қалыптастырылатын аумақ;

Су жіберу - ағын судың төменгі учаскесіндегі су шығынын немесе деңгейін немесе су қоймасының өзіндегі судың деңгейін реттеу үшін су қоймасынан суды кезең-кезеңмен немесе мезгіл деп беру;

Су қорғау аймағы – судың ластануын, қоқыстануын және сарқылуын болғызбау үшін шаруашылық қызметтің арнайы режимі белгіленетін су объектілеріне іргелес аумақ;

Су қорғау белдеуі - шектеулі шаруашылық қызметі режимі белгіленетін, су объектісіне іргелес жатқан су қорғау аймағы шегіндегі ені кемінде отыз бес метр аумақ;

Сулардың зиянды әсері - су тасу, су басу, топан су басу мен табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың туындауына немесе олардың пайда болуы қатеріне негіз болған сулардың өзге де теріс әсер етуі;

Сулы өрт сөндіргіш - су немесе қоспалы су зарядымен өрт сөндіргіш;

Сумен өрт сөндіру құрылғысы - тозаңдатылған сумен өрт сөндіруге арналған өрт сөндіру қондырғысы;

Сумен жабдықтау - суды жинауды, сақтауды, дайындауды, беруді және сумен жабдықтау жүйесі арқылы су тұтынушыларға таратуды қамтамасыз ететін іс-шаралар жиынтығы;

Сумен жабдықтау жүйесі – суды жинауға, сақтауға, дайындауға, беруге және оны тұтыну орындарына таратуға арналған инженерлік желілер мен құрылыстар кешені.

Сумен жабдықтаудың ерекше маңызды топтық және оқшау жүйелері - басымдылығы мен әлеуметтік маңыздылығы бар және уәкілетті орган сумен жабдықтаудың ерекше маңызды жүйелерінің санаттарына жатқызған ауыз сумен жабдықтаудың топтық және оқшау жүйелері;

Су көлігіне арналған гидротехникалық ғимарат - Кеме шлюздері, бөренелер, порттар, кеме көтергіштер, бөгет арналары, сонымен қатар көліктің қозғалысын қамтамасыз ететін арнайы құрылыстар- маяктар, плотоходтар, және порттық ғимараттар (молдар, толқын азайтқыш, пирстар, айлақтар, доктар, эллингтер, слиптер) және басқалар.

Су пайдалану - жеке және заңды тұлғалардың өз мұқтаждарын және

(немесе) коммерциялық мүдделерін қанағаттандыру үшін Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен су ресурстарын пайдалану;

Су режимі - су объектілері мен топырақ қабатындағы су деңгейінің, шығыстары мен көлемінің уақытқа қарай өзгеруі;

Су тарту құрылысы - су объектілерінен су алуға арналған құрылыстар мен құрылғылар кешені;

Су торабы – бір тұстамада орналасқан әртүрлі мақсаттағы технологиялық байланысқан гидротехникалық құрылыстар тобы;

Су тұтынушы - су объектілерінен су тұтынушы немесе су шаруашылығы ұйымдарының қызметтерін пайдаланушы және сумен жабдықтау жүйелерінен су алушы жеке немесе заңды тұлға;

Су шаруашылығы - су объектілерін пайдалануға, қорғауға және ұдайы молайтуға байланысты экономика саласы;

Су шаруашылығы құрылыстары - су ресурстарының пайдаланылуы мен қорғалуын реттеу, сумен жабдықтау, су бұру және судың зиянды әсерін жою мақсатында жасанды түрде құрылған гидротехникалық құрылыстар мен қондырғылар;

Сұзғндырма мойынды арынды қосқыш өрт басы - су құбырын және түтік құбыр жабдығын өрт арындық түтік құбырлармен қосуға арналған қосқыш өрт басы. Сыртқы қосқыш ойығына ие;

Сұйытылған табиғи газ – құрамында метаны басым көмірсутегілердің тасымалдау және сақтау мақсатында сұйық күйге ауыстырылған, шикі газды өңдеу өнімі болып табылатын және құрамдастарының сапалық және сандық құрамы бойынша техникалық регламенттер мен ұлттық стандарттардың талаптарына сай келетін көпқұрамдас қоспасы;

Сұйытылған мұнай газы – жеңіл көмірсутегілердің (пропан-бутан фракциясының, пропанның, бутанның) тасымалдау және сақтау мақсатында сұйық күйге ауыстырылған, құрамдастарының сапалық және сандық құрамы бойынша техникалық регламенттер мен ұлттық стандарттардың талаптарына сай келетін қоспасы;

Стохастикалық сәулелену әсерлері – иондаушы сәулеленуден туындайтын, пайда болуының дозалық шегі жоқ, пайда болу ықтималдығы дозаға барабар және көріну ауырлығы дозаға тәуелді болмайтын зиянды биологиялық әсерлер;

Сынап - күмістей жылтыраған, ақшыл түсті сұйық металл, химиялық элемент, судан 13,6 есе ауыр. Ол манометр, термометр, вакуумды сорғылар жасауға пайдаланылады, заттың қаттылығын күшейту үшін оны басқа металдарға қосады. Сынап буы ауадан 7 есе ауыр. Сұйық сынап бәрінен

бұрын өзінің ұшпалылығымен қауіпті: егер оны ғимаратта ашық күйінде сақтаса, ауада 0,001 мг./м³ тең сынаптың булы қысымы пайда болады. Өнеркәсіп ғимараттарындағы барынша жол берілетін сынап шоғырлануы 0,01 мг./м³ болу керек.

Сындарлы топ – сәулелену көзінің барынша көп радиациялық әсеріне ұшырайтын бір немесе бірнеше белгілері (жынысы, жасы, әлеуметтік немесе кәсіптік жағдайлары, тұратын жері, тамақтану рационы) бойынша бір текті халық арасынан шыққан адамдар тобы (кемінде он адам);

Сынық - сүйек тұтастығының кенеттен бұзылуы;

Сырғыма - тау жыныстарының желге мүжілу есебінен олардың байланысының, жер үсті және жер асты сулары қызметінің әлсіреуінен туындайтын құлама және тік жарға тау жынысының үлкен массасының, өзен алқабы мен теңіз жағалауына бөлініп, құлауы;

Сілтілер - сілтілік, сілтілік-жер металдардың және аммонийдің гидроксидтері. Сілтілерге суда жақсы еритін негіздер жатады. Электролиттік диссоциация кезінде сілтілер ОН– анионын және метал катионын түзеді. Көптеген сілтілер мен қышқылдар улы зат болып табылады. Оның буы ішке кетсе тыныс алу органдарын зақымдайды, адам өміріне қауіп келтіреді;

Сіңірілген доза (бұдан әрі – D) – затқа берілген иондаушы сәулелену энергиясының шамасы;

Сіресін қалу (ступор) - сана бақылай алмайтын бір орында қатып қалу, толық қимылсыз қалу жағдайы.

-Т-

Табиғи жарықтандыру – сыртқы қоршау конструкцияларының жарық ойықтары арқылы енетін аспан жарығымен (тура немесе шағылу) үй-жайды жарықтандыру;

Табиғи ошақ - белгісіз ұзақ уақыт бойы сырттан әкелінбей, ауру қоздырғышының айналымы жүзеге асырылатын жер бетінің учаскесі;

Табиғи ошақтылық (энзоотия) - жер бетінің белгілі бір аумақтарында адамға және оның қызметіне тәуелсіз эволюциялық түрде пайда болған, тұрақты эпизоотиялық ошақтардың болуы;

Табиғи өрт - апаттық түрде пайда болатын және табиғи ортада таралатын бақылаусыз жану процесі;

Табиғи сәулелену көзі – Гигиеналық нормативтер және осы Санитариялық қағидалар қолданылатын, шығу тегі табиғи иондаушы сәулелену көзі;

Табиғи радионуклидтер – уран-238 және торий-232 қатарларының ра-

диоактивті элементтері;

Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар – қауіпті табиғи құбылыстар (геофизикалық, геологиялық, метеорологиялық, агрометеорологиялық, гидрогеологиялық қауіпті құбылыс), табиғи өрттер, эпидемиялар, ауыл шаруашылығы өсімдіктері мен ормандардың аурулармен және зиянкестермен зақымдануы салдарынан қалыптасқан төтенше жағдайлар;

Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше оқиға - аварияның, өрттің, қауіпті өндірістік факторлардың зиянды әсерінің, жазатайым оқиғаның, қауіпті табиғи құбылыстың, апаттың, дүлей немесе өзге де зілзланың салдарынан адамдардың құрбан болуына, адамдардың денсаулығына немесе қоршаған ортаға зиян келтіруге, материалдық нұқсанға және адамдардың тыныс-тіршілігі жағдайларының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін немесе әкеп соққан оқиға; ТЖ болып жіктелмейтін оқиға;

Табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ және оқиғалар туралы жедел мәлімдеме –ТЖ фактісі немесе қатері және негізгі параметрлері туралы; халықты және аумақтарды қорғау бойынша бірінші кезекті шаралар туралы; авариялық-құтқару және басқа да кезек күттірмейтін жұмыстарды жүргізу туралы; ТЖ жоюға жұмылдырылған күштер, құралдар және ресурстар туралы ақпарат;

Табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ туралы ақпараттық карточка –уақтылы жедел ден қоюды қажет ететін адамдардың өмірі мен денсаулығына, жануарларға және өсімдіктерге қатер төндіретін, қоршаған табиғи ортаға залал келтіретін табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ өршіуінің анықталған үрдістері туралы салалық бөліктегі жиынтық мәліметтер немесе ақпарат;

Табиғи радиация - ғарыш сәулесі және жерде, суда, ауада, биосфераның басқа элементтерінде, тамақ өнімдері мен адам организмінде өздігінен бөлінген табиғи радионуклидтердің сәулесі шығаратын сәулелендіру мөлшері;

Талу - кенеттен орын алатын қысқа уақытқа есін жоғалту;

Таранға қарсы құрылғылар (бөгеттер) – көлік құралдарын мәжбүрлеп баяулатуға және (немесе) тоқтатуға арналған инженерлік-техникалық бұйымдар;

Тасымалданатын өрт мотопомпасы - автоцистерналарды және сорғылы-түтік құбырлы автомобильдерді ұстау мүмкін емес немесе экономикалық себептермен мақсатқа сай емес ауылдық жерде және шағын өнеркәсіптік объектілерде өрт орнына су көзінен су беруге арналған өрт машинасы;

Тасымалданатын өрт сөндіргіш - құрастырмалық орындалуы мен

салмағы адам алып жүруі үшін қолайлықты қамтамасыз ететін өрт сөндіргіш;

Тасымалдаушы – ақыға немесе жалданып жолаушыларды, багажды, жүктерді және почта жөнелтілімдерін тасымалдау жөнінде қызметтер көрсететін және осыған белгіленген тәртіппен берілген тиісті рұқсаты бар, меншік құқығымен немесе өзге де заңды негіздерде көлік құралын иеленуші жеке немесе заңды тұлға;

Таяқ-саты - басқыштарды бұрау есебінен адырнарларды жылжытып жинақталатын қол өрт сатысы, әскер мен олардың жарақтарын саты биіктігінің деңгейіне көтеруге арналған және өрт ошағымен күресу және құтқару жұмыстарын орындау үшін пайдаланылады;

Тәуекел (радиация) – сәулелену нәтижесінде адамда немесе оның ұрпағында қандай да бір зиянды салдарлардың пайда болу ықтималдығы;

Тегіс ағынды қол су өрт бағанасы - судың тегіс ағынын қалыптастыруға және оны өрт ошағына бағыттауға арналған өрт бағанасы;

Тегіс және тарاما ағынды қол су өрт бағанасы - тегіс немесе тозаңдатылған су ағынын немесе суландырғыш ерітіндіні қалыптастырып бағыттауға арналған өрт бағанасы;

Телекоммуникация желісі – коммутациялық жабдықтан (станциялардан, кіші станциялардан, концентраторлардан), жол-кабельдік құрылыстардан (абоненттік жолдардан, жалғау жолдары мен байланыс арналарынан), беру жүйелері мен абоненттік құрылғылардан тұратын, телекоммуникация хабарларының берілуін қамтамасыз ететін телекоммуникация құралдары мен байланыс жолдарының жиынтығы;

Телекоммуникация құралдары (байланыс құралдары) - электромагниттік немесе оптикалық сигналдарды қалыптастыруға, таратуға, қабылдауға, сақтауға, өңдеуге, коммутациялауға немесе оларды басқаруға мүмкіндік беретін техникалық құрылғылар, жабдық, жүйелер және бағдарламалық құралдар;

Терроризм актісі – адамдардың қаза табу қауіпін төндіру, едәір мүліктік залала келтіру не қоғамға қауіпті өзге де салдарлардың туындау қауіпін төндіретін жарылыс жасау, өр қою немесе өзге де іс-әрекеттер жасау немесе жасаймын деп қорқыту, егер бұл іс-әрекеттер қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты үрейлендіру, не Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, шет мемлекеттердің немесе халықаралық ұйымдардың шешімдер қабылдауына әсер ету мақсатында жасалса, сондай-ақ нақ сол мақсаттарда адам өміріне қастандық жасау, сол сияқты мемлекет немесе қоғам қайраткерлерінің мемлекеттік немесе өзге де саяси қызметін тоқтату не осындай қызмет үшін кек алу мақсатында оның өміріне қастандық жасау;

Терроризм – күш қолдану идеологиясы және халықты үрейлендіруге байланысты және жеке адамға, қоғам мен мемлекетке залал келтіруге бағытталған күш қолдану және (немесе) өзге де қылмыстық әрекеттерді жасау не жасаймын деп қорқыту жолымен мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына әсер ету практикасы;

Терроризмге қарсы қорғалу паспорты – объект туралы жалпы және инженерлік-техникалық мәліметтер қамтылатын, оның терроризмге қарсы қорғалуының жай-күйін көрсететін және террористік тұрғыдан осал объектідегі терроризм актілерінің алдын алу, жолын кесу, барынша азайту және (немесе) салдарын жою жөніндегі іс-шараларды жоспарлауға арналған ақпараттық-анықтамалық құжат;

Терроризмге қарсы операция – адам күшін, қызметтік иттерді, жауынгерлік және өзге де техниканы, қару мен арнайы құралдарды пайдалана отырып, терроризм актісінің алдын алу, жолын кесу, террористерді, жарылғыш құрылғыларды зиянсыздандыру, жеке тұлғалар мен ұйымдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі, сондай-ақ терроризм актісінің салдарларын барынша азайту және (немесе) жою жөніндегі арнайы іс-шаралар кешені;

Террористік тұрғыдан осал объектілер – терроризмге қарсы қорғалуын міндетті ұйымдастыру талап етілетін аса маңызды мемлекеттік, стратегиялық, қауіпті өндірістік объектілер, сондай-ақ экономика салаларының стратегиялық маңызы бар объектілері, адамдар көп жиналатын объектілер, күзетілетін объектілер;

Технологиялық бронь – үздіксіз технологиялық процесті аяқтау және адамдардың өмірі мен қоршаған ортаға қауіпті болғызбау үшін қажетті электр энергиясының ең аз шығысы (ең аз тұтыну қуаты) және уақыт ұзақтығы;

Техникалық қызметтің өрт автомобилі - өрт (апат) орнына апаттық-құтқару жұмыстарын жүргізу кезінде жеке құрамның қалыпты жұмыс жағдайын құру үшін әскери есепті, өрт-техникалық жаракты жеткізуге арналған автомобиль;

Техникалық регламент - өнімдерге және (немесе) олардың өмірлік циклінің процестеріне қойылатын міндетті талаптарды белгілейтін, Қазақстан Республикасының техникалық реттеу саласындағы заңнамасына сәйкес әзірленетін және қолданылатын нормативтік құқықтық акт;

Техникалық басшы-технологиялық процеске басшылықты жүзеге асыратын маман;

Техникалық құрылғылар – машиналар, жабдықтар және өзге де кон-

струкциялар;

Техногенді қауіп – нысандарды қалыпты пайдалану процессіндегі адам мен қоршаған ортаға тікелей немесе жанама зияндығы түрінде, болмаса пайда болуы кезіндегі адамға және қоршаған ортаға техногенді сипаттағы төтенше жағдай көзінің зақымдаушы әрекеті ретінде жүзеге асатын техникалық жүйесінің, өндірістік немесе транспорттық нысандарының өзіне тән ішкі жағдайы;

Техногенді сипаттағы төтенше жағдай көзінің зақымдаушы факторы – тиісті параметрлермен анықталатын немесе көрінетін, физикалық, химиялық және биологиялық іс-әрекеттермен немесе көріністермен сипатталатын қауіпті оқиғаның құрастырушысы;

Техногенді сипаттағы төтенше жағдай көзінің зақымдаушы ықпалы - бір немесе жиынтықты техногенді сипаттағы төтенше жағдай көзінің зақымдаушы факторының адамдардың, ауылшаруашылық малдарының өмірі мен денсаулығына және өсімдіктерге, экономика нысандарына және қоршаған табиғи ортаға жағымсыз әсер етуі;

Техногенді сипаттағы төтенше жағдайдың шығу көздері – бұл қауіпті техногенді оқиға (өндірістік нысандардағы немесе транспорттағы авариялар, өрттер, жарылыстар немесе әр түрлі энергияның шығуы, өмір мен денсаулыққа қауіпті заттардың шығумен байланысты авариялар немесе олардың қауіпі, ғимараттар мен құрылыстардың құлауы, тіршілікпен қамтамасыз ету жүйесіндегі авариялар) нәтижесінде белгілі бір аймақ, нысанында немесе аймақта орын алған техногенді сипаттағы төтенше жағдай;

Техногендік өзгертілген радиациялық орта - адам қызметінің нәтижесінде өзгерген табиғи радиациялық орта;

Техногендік радиациялық фон - осы жердің табиғи радиациялық фонның сипаттайтын осы көрсеткіштердің деңгейлерін шегере отырып, радиациялық жағдайды сипаттайтын көрсеткіштер деңгейі;

Техногендік сәулелену – пациенттердің медициналық сәулеленуін қоспағанда, қалыпты, сондай-ақ авариялық жағдайлардағы техногендік көздерден сәулелену;

Техногендік сәулелену көзі – оны пайдалы қолдану үшін арнайы құрылған немесе осы қызметтің жанама өнімі болып табылатын иондаушы сәулелену көзі;

Техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар – қауіпті өндірістік факторлардың зиянды әсерінен, көлік авариялары мен басқа да авариялардан, өрттерден (жарылыстардан), күшті әсер ететін улы, радиоактивті және биологиялық қауіпті заттар жайылатын (жайылу қатері бар) авариялардан, ғимараттар мен құрылыстардың кенеттен құлауынан, бөгеттердің бұ-

зылуынан, тіршілікті қамтамасыз ететін электр энергетикасы және коммуникация жүйелеріндегі, тазарту құрылыстарындағы авариялардан болған төтенше жағдайлар;

Технологиялық жабдықтың өрттен қорғайтын стационарлық қондырғысы - жіберудің автоматты, қашықтықтық немесе жергілікті режимінде қорғалатын аймаққа өрт сөндіретін заттарды беру есебінен технологиялық жабдықты салқынлатуға және өртті жайылтпауға арналған стационарлық техникалық құралдардың жиынтығы;

Технологиялық орта – технологиялық аппаратурада (технологиялық жүйеде) айналатын заттар мен материалдар;

ТЖ мемлекеттік есепке алу – табиғи және техногендік сипаттағы ТЖ саны мен түрлері, сондай-ақ аумақтық белгілері бойынша тиесілілігі туралы мәліметтерді ведомстволық уәкілетті органдарда жинақтауға негізделген есепке алу жүйесі;

ТЖ фактілерін есепке алу негізі – кодтар беру арқылы (түрі, тобы, сыныбы) ТЖ бірыңғай тіркеу жүйесі;

Тиімді доза (бұдан әрі – Е) – олардың радио сезімталдықты ескере отырып, адамның бүкіл денесінің және оның жекелеген ағзалары мен тіндерінің сәулеленуінің кейінгі салдарларының пайда болу тәуекелінің өлшемі ретінде қолданылатын шама. Ол осы Санитариялық қағидаларға 1-қосымшаның 2-кестесінде келтірілген ағзалар мен тіндердегі эквивалентті дозаның тиісті өлшенетін коэффициенттерге қосындысын білдіреді;

Токсин - бұл белгілі бір тірі организмдердің, мысалы бактериялар, жәндіктер, өсімдіктер мен бауырымен жорғалаушылардың метаболикалық қызметі нәтижесінде пайда болатын улы зат;

Токсиология – улы химиялық заттарды, олардың адам ағзасына әсері туралы зерттейтін ғылымның саласы;

Толық дүрбелең (паника) – адамның психологиялық жай-күйі, мұндайда адам сана сезіміне иелік ете алмайды;

Тосқауылды дератизация - тұрақты немесе уақытша елді мекендердің айналасында, сондай-ақ халық демалатын жерлерде, сауықтыру ұйымдарының айналасында қолданыстағы әдістердің (механикалық, химиялық, биологиялық) кез келгенін пайдалана отырып, кеміргіштерді жою арқылы қорғаныш жолағын жасау;

Тосқауылды дезинсекция - тұрақты және (немесе) уақытша елді мекендердің айналасында, сондай-ақ халық демалатын жерлерде, сауықтыру ұйымдарының айналасында қолданыстағы әдістердің (механикалық, химиялық, биологиялық) кез келгенін пайдалана отырып, қансорғыш буынақтылар мен жәндіктерді (инфекция тасымалдаушылар) жою арқылы

қорғаныш жолағын жасау;

Төмен қарқынды әскери жанжал - бұл шекаралық жанжалдар эскалациясы, ел ішіндегі заңсыз қарулы құралымдардың және террористік ұйымдардың әрекеті нәтижесінде туындаған қарулы жанжал;

Төтенше жағдай (1) – азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын қорғау мүдделерінде ғана қолданылатын және азаматтардың, шетелдіктердің және азаматтығы жоқ адамдардың құқықтары мен бостандықтарына, сондай-ақ заңды тұлғалардың құқықтарына жекелеген шектеулер белгілеуге жол беретін және оларға қосымша міндеттер жүктейтін, мемлекеттік органдар, ұйымдар қызметінің ерекше құқықтық режимі болып табылатын уақытша шара;

Төтенше жағдай (2) – адам шығынына, адамдардың денсаулығына немесе қоршаған ортаға зиян келтіруге, елеулі материалдық нұқсанға және адамдардың тыныс-тіршілігі жағдайларының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін немесе әкеп соққан аварияның, өрттің, қауіпті өндірістік факторлардың зиянды әсерінің, қауіпті табиғи құбылыстың, апаттың, дүлей немесе өзге де зілзаланың салдарынан қалыптасқан белгілі бір аумақтағы жағдай;

Төтенше жағдайларды алдын алу - адамдардың өмірі мен денсаулықтарын сақтау, материалдық шығындардың көлемін азайту, төтенше жағдайлардың пайда болуын едәуір төмендетуге бағытталған және алдын ала жүргізілетін кешендік шаралар;

Төтенше жағдай аймағы – төтенше жағдай қалыптасқан аумақ;

Төтенше жағдайды жою басшысы – төтенше жағдайды жою жөніндегі жұмыстарға басшылық жасайтын, басты өкімші және жауапты адам;

Төтенше жағдайлар кезінде халыққа шұғыл медициналық көмек – төтенше жағдайлар кезінде тікелей төтенше жағдай аймағында және/немесе оның төтенше жағдай режимі енгізілген шекараларында жүзеге асырылатын мақсаты бойынша эвакуациялауды ұштастыра отырып, емдеу-алдын алу іс-шараларының кешенін ұсыну нысаны;

Төтенше жағдайлардың медициналық-санитариялық салдары – төтенше жағдайлар, төтенше жағдай режимін енгізу кезінде туындаған жағдайды сипаттайтын және халыққа медициналық көмектің мазмұнын, көлемі мен ұйымдастырылуын айқындайтын факторлар мен шарттардың жиынтығы. Оның негізгі элементтері: халықтың санитариялық шығындарының шамасы мен құрылымы, олардың қалыптасу заңдылықтары; зақымданғандардың (науқастардың) медициналық көмекке мұқтаждығы, төтенше жағдайлар аймағының (ауданының), төтенше жағдай режимі енгізілген аумақтың санитариялық-гигиеналық және санитариялық-эпиде-

миялық жай-күйі, медициналық-санитариялық қамтамасыз етуге арналған күштер мен құралдардың қажеттілігі және олардың болуы; медициналық күштер мен құралдардың жай-күйі; төтенше жағдайларды жою кезінде медициналық және авариялық-құтқару құрамаларының жұмыс жағдайы, халықтың тіршілігін қамтамасыз ету жағдайы және басқалар болып табылады;

Төтенше жағдайларды жою кезіндегі кезек күттірмейтін жұмыстар – авариялық-құтқару жұмыстарын жан-жақты қамтамасыз ету, адамдардың өмірі мен денсаулығын сақтауға қажетті жағдайлар жасау жөніндегі қызмет;

Төтенше жағдай режимін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік комиссия - Төтенше жағдай режимін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік комиссия.

Төтенше жағдайлардың салдарларын жою – инженерлік инфрақұрылымды, тұрғын үйді, қоршаған ортаны қалпына келтіру, халыққа әлеуметтік-оңалту көмегін көрсету бойынша жүргізілетін іс-шаралар, төтенше жағдайлар салдарынан жеке және заңды тұлғаларға келтірілген зиянды (нұқсанды) өтеу;

Төтенше жағдайларды жою – авариялық-құтқару жұмыстары мен кезек күттірмейтін жұмыстарды жүргізу;

Төтенше жағдайлардағы вариялық-қалыпқа келтіру жұмыстары – ТЖ аумағында қирандылардың кейбір ошақтары мен қауіпті учаскелерін ауыздықтау, аварияларды және коммуналды және өндірістік коммуникациялардағы қалыпқа келтіру, халықтың өмір тіршілігін минималды қамтамасыз ету, сондай-ақ аумақта санитарлық тазалау мен залалсыздандыру бойынша атқарылатын бастапқы жұмыстар;

Төтенше жағдайлардың жіктемесі – адам денсаулығы мен өмірі, тыныс-тіршілігі жағдайларының бұзылуы, материалдық залал өлшемі үшін олардың қауіптілігіне сәйкес төтенше жағдайларды сыныптарға жатқызу тәртібі;

Төтенше жағдайлардың сыныптамасы – төтенше жағдайларды олардың адам өмірі мен денсаулығы үшін қауіптілігіне, тыныс-тіршілік жағдайларын бұзуына, нұқсан (зиян) мөлшеріне сәйкес белгіленген сыныптарға жатқызу тәртібі;

Төтенше жағдайларда халықтың тіршілігін қамтамасыз ету – төтенше жағдайлар аймақтарында, эвакуациялау маршруттарында және эвакуацияланғандарды орналастыру орындарында адамдардың өмірін сақтау және денсаулығын демеу үшін ең аз қажетті жағдайларды жасауға және ұстап тұруға бағытталған, азаматтық қорғаудың күштері мен құралдарының

уақыт, ресурстар және өткізу орындары бойынша өзара байланысты іс-шаралар жиынтығы;

Трансляция - телекоммуникациялардың техникалық құралдарын пайдалану арқылы теле-, радиоарналардың сигналын бастапқы тарату;

Трансплантаттау - ағзаларды (ағзаның бөлігін) және (немесе) тіндерді (тіnniң бөлігін) организмнің басқа жеріне немесе басқа организмге ауыстырып салу;

Тротил (тол, гринитротолуол) — қопару жұмыстарына және көптеген оқ-дәрілерді (артиллериялық снарядтарды, миналарды, авиабомбаларды, т.б.) жабдықтауға арналған, жеткілікті қуатты, бөлшектегіш (бризантты) жарылғыш зат. Тротил ашық сары немесе ашық қоңыр түсті, суда ерімейтін, ашық ауада сары бықсық жалынмен жанатын (жабық кеңістікте жанса, жарылыс тудырады) кристалл зат. Тротил механикалық әсерді сезгіштігі аз, оқтың соққысынан жарылмайды. Құйылған (балқытылған) тротил тұтандырғыш капсульден жарылмайды, сондықтан оны жару үшін сығымдалған тротилден немесе өзге бөлшектегіш жарылғыш заттан тұратын аралық тұтандырғыш керек;

Түтін ионизациялық (радиоизотопты) өрт хабарлағышы - жанған заттардың әсер етуі нәбижесінде туындайтын иондалған тоқтың өзгерісін тіркеуге негізделген өот хабарлағыш;

Түтіндік өрт хабарлағыш - қатты немесе сұйық жанатын бөлшектерге және (немесе) атмосферадағы пиролизаға ден қоятын өрт хабарлағышы;

Түтінге қарсы қорғаныш жүйесі – өрт кезінде ғимараттар мен құрылыстардың түтіндеу қаупін, сондай-ақ оның қауіпті факторларының адамдар мен материалдық құндылықтарға әсерін болдырмау немесе шектеуге бағытталған ұйымдастыру шаралары, көлемдік-жоспарлау шешімдері, инженерлік жүйелер және техникалық құралдар кешені;

Тұз қышқылы - судағы сутегі хлоридінің ерітіндісі, күшті монобаз қышқылы. Түссіз, мөлдір, күйдіргіш сұйықтық, ауада «буланатын» (техникалық тұз қышқылы — темір, хлор және т.б. қоспаларына байланысты сарғыш түсті). Адамның асқазанында шамамен 0,5% концентрацияда болады.

Тұман - 12 сағ. және одан ұзақ уақытта 100 м – ге дейін және одан да төмен болатын, жер бетіндегі ауаға тікелей асылған, көру мүмкіндігінін айтарлықтай нашарлауымен қоса жүретін, сұйық түрге айналған заттардың тамшы немесе кристалл түрінде топталуы, қауіпті табиғи құбылыс;

Тұмау – Өте қатерлі жұқпалы ауру. Кейде ол асқынып кетіп тыныс жолын, нерв жүйесін, қан тамырды, жүректі ауруға шалдықтырады. Тұмауды қоздыратын вирустар (микробтар) тыныс жолының кілегей қабығында

өсіп-өнеді. Тұмау тиген адам аурудың микробын жөтелгенде, түшкіргенде және қақырығы арқылы ауаға таратады. Сондай-ақ тұмау вирусы науқастың ыдысы, сүлгісі, қол орамалы, кітабы және т.б. арқылы жұғады. Тұмау вирусы өте тез тарайды. Бір мезгілде бір болыс, өлке, тіпті бүкіл жер жүзі адамдарының жаппай ауруы мүмкін. Бір ауырған адам бір-екі жылға дейін қайтып тұмаумен ауырмайды. Тұмау салқын кезде жиі, ыссыда сирек кездеседі. Кейде адамға суық тиіп, тыныс жолының жоғарғы бөліктері қабынып, оның тұмауға ұқсауы да мүмкін. Бірақ бұл тұмау емес. Ол салқын тигенде мұрын, көмей, жұтқыншақтарды жайлайтын басқа микробтардың әрекеті. Тұмау вирусы күн сәулесіне және зарарсыздандырғыштар (хлор, қышқылдар, спирт және т.б.) әсерінен тез қырылады;

Тұрақты жұмыс орны – жұмыс уақытының 50 пайызынан (бұдан әрі – %) көбін немесе 2 сағаттан (бұдан әрі – сағат) көп үздіксіз жұмыс істейтін орын. Жұмыс, егер жұмыс аймағының әртүрлі пункттерінде жүргізілсе, тұрақты жұмыс орны деп барлық жұмыс аумағы саналады;

Тұрғынжай – тұрақты тұруға арналған және соған пайдаланылатын, белгіленген құрылыс, санитариялық, экологиялық, өртке қарсы және басқа да міндетті нормалар мен қағидаларға сай келетін жеке тұрғын үй бірлігі (дара тұрғын үй, пәтер, жатақханадағы бөлме);

Тұтану – қысқа мерзімді көрінетін жарқырау қоса жүретін газ бу ауа қоспасының жанғыш зат бетінде тез жануы;

Тұтану - азаматтардың өмірі мен денсаулығына зиян, адамдарға, қоғам мен мемлекет мүдделеріне материалдық нұқсан келтірмеген, бақыланбайтын жану;

Тұтану көзі – жанудың пайда болуын бастайтын энергетикалық әсер ету құралы;

Тұстама - су торабының құрылыстары орналасқан өзен учаскесі;

Түтін жоятын өрт автомобилі - өрт орнына әскери есепті, түтін жою құралдарын, ғимараттан және құрылымдардан түтін жоюдың арнайы жабдықтары мен аспаптарын жеткізуге, оларда желдетуді қамтамасыз етуге арналған автомобиль;

Түтіндік өрт хабарлағыш - жанудың аэрозольді өнімдеріне ден қоятын автоматты өрт хабарлағыш;

Түтік құбырлы өрт автомобилі - түтік құбыр желілерін тасымалдауға және салуға арналған автомобиль;

Түтік құбыр өтпесі - түрлі шартты өтпелі немесе түрлі типті екі өрт қосу бастарын қосуға арналған арқаулық;

Түтік құбырлы су алғыш (су жинағыш) - бірнеше түтік құбыр желілерін біреуге біріктіруге арналған арқаулық;

Түтік құбырлық тарамдалу - ағынды бөлуге және арынды өрт түтік құбырлары арқылы тасымалданып берілетін өрт сөндіруші зат санын реттеуге арналған арқаулық;

Түтік құбырды орауыш - алдын ала қосылған арынды өрт түтік құбырларын орап орналастыруға және салу және (немесе) тасымалдауға арналған құрылғы;

Түтік құбыр көпірі - өрт түтік құбырының үстінен жол көлігі өткен кезде оны бүлінуден қорғауға арналған құрылғы;

Түтік құбыр қысқышы - өрт сөндіргіш заттың берілуін тоқтатпай арынды өрт түтік құбырларының жарылуынан ағуды уақытша болдырмауға арналған құрылғы;

Түтік құбырлық шектеу - түтік құбыр желісін биіктікте бекітуге арналған құрылғы;

Түтік құбыр кассетасы - «бүрмеленіп» немесе «оралып» салынған арынды өрт түтік құбырын орналастыруға арналған құрылғы;

Түтік құбыр иіні - өрт түтік құбырларын тым бүгілуден немесе кедергілер арқылы төсеген кезде бұзылуынан сақтауға арналған құрылғы;

Түтік құбырды бекіткіш құрылғы - өрт түтік құбырларын түтік құбырлық қосқыш бастарға бекітуге арналған құрылғы;

Түтікті арындық қосқыш өрт басы - арындық өрт түтіктерін өзара және өрт жабдығымен қосуға арналған қосқыш өрт басы;

Тыныс алу аппараты - тыныс алу және көру органдарын өрт сөндіру және аварияларды жою кезінде дем алу үшін зиянды уытты және түтіндеген газ ортасының әсерінен қорғауға арналған аппарат;

Тыныс алу және көру органдарын жеке қорғау құралдары – өрттің қауіпті факторларынан адамдардың қауіпсіздігін және оларды қорғауды, оның ішінде оларды эвакуациялау, өзін-өзі құтқару және құтқару кезінде қамтамасыз ететін техникалық құралдары;

Тіркемелі өрт мотопомпасы - суды су көзінен беруге, өрт жабдығы жинағын өрт орнына жеткізуге арналған өрт машинасы;

Тіркемелі өрт түтін сорғышы - өрт орнына түтін кетіру құралдарын, арнайы жабдық пен аспаптарды жеткізу, түтінді ғимараттан және құрылымнан кетіру, оларда желдетуді қамтамасыз етуге арналған автомобиль тіркемесі;

Тіршілік қауіпсіздігі - адамның өмір сүру ортасымен қауіпсіз қарым қатынасы мен оны қорғауға, төтенше жағдайларда шаруашылық нысандарының тұрақты жұмыс істеуіне, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың салдарын ескерту мен жоюға, сондай ақ, осы заманғы зақымдау құралдарының қолданылуына бағытталған шаралар кешені;

Тіршілікті қамтамасыз ету объектісі – ғимараттарды, құрылыстарды, технологиялық қондырғылар мен агрегаттарды пайдалану тоқтап (тоқтатыла тұрып) елді мекендер мен аумақтардың әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымдарының қызметі бұзылған кездегі денсаулық сақтау, телекоммуникация, байланыс, газбен жабдықтау, энергиямен жабдықтау, жылумен жабдықтау, сумен жабдықтау және су бұру ұйымдары.

-У-

Уақытша карантиндік фитосанитариялық шаралар – Қазақстан Республикасының аумағын карантинді объектілердің әкелінуінен және (немесе) одан әрі таралуынан қорғауды қамтамасыз ету не олар келтіретін зиянды төмендету мақсатында қолданылатын, басқа мемлекеттерден Қазақстан Республикасының аумағына карантинге жатқызылған өнімді әкелуге және (немесе) Қазақстан Республикасының аумағы арқылы карантинге жатқызылған өнімнің транзитіне тыйым салу немесе оларды шектеу;

Уәкілетті органның авиациясы – азаматтық қорғау міндеттерін шешу үшін пайдаланылатын әуе-көлік құралдары;

Уәкілетті органның шұғыл медициналық және психологиялық көмек қызметі – төтенше жағдай аймағындағы халыққа медициналық және психологиялық көмек көрсету жөніндегі кезек күттірмейтін жұмыстарды жүргізуге, төтенше жағдайларды жоюға қатысушылардың денсаулығын сақтауға, қалпына келтіруге және оңалтуға арналған кәсіби медициналық авариялық-құтқару қызметі;

Уәкілетті органның жедел резерві – белгілі бір номенклатура мен көлемдегі техника мен материалдық құндылықтардың, оның ішінде дәрілік заттар мен медициналық бұйымдардың запастары;

Улар - денеге аз мөлшерде енген заттар оған тіндермен химиялық немесе физика-химиялық әрекеттесуге енеді және белгілі бір жағдайларда денсаулықтың бұзылуына әкеледі;

Улану - мекендеу ортасының химиялық, биологиялық және өзге де факторларының адамға жіті (бір мезеттік) немесе созылмалы (ұзақ) әсер етуі кезінде туындайтын ауру (жай-күй);

Улы газбен улану - адамдардың құрамында улы, химиялық қосылыстар бар жану өнімдерімен, өрт қауіпсіздігі және іштен жанатын қозғалтқыштардың шығарынды газдар талаптарының бұзылуына байланысты пештен жылытудан (каминдерден) және басқа да құрылғылардан (жану процесі жүзеге асырылатын) улануы;

Уытты мөлшер - организмнің улануына әкелетін уытты заттың ең аз мөлшері;

Уытты қалдықтар - қоршаған ортаға түскен жағдайда биожинақтау және/немесе биожүйелерге улы әсер ету нәтижесінде адам үшін қауіп төндіретін немесе төндіруі мүмкін заттардан тұратын қалдықтар (МЕМСТ 30772-2001).

-Ұ-

Ұжымдық тиімді доза – сәулеленудің стохастикалық әсері туындауының ұжымдық тәуекелінің өлшемі, ол жеке тиімді дозалар жиынтығына тең. Ұжымдық тиімді доза бірлігі – адам-зиверт;

Ұжымдық қорғаныш құралдары – жұмыс істейтін екі және одан көп жұмыскерді зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерінен бір мезгілде қорғауға арналған техникалық құралдар;

Ұйымның жұмылдыру жоспары – жұмылдыру тапсырыстарын орындау үшін ұйымның іс-шараларды жүзеге асыру мазмұнын, көлемін, тәртібі мен мерзімдерін айқындайтын құжаттар жиынтығы;

Ұйымның радиациялық-гигиеналық паспорты – ұйымдағы радиациялық қауіпсіздік жағдайын сипаттайтын және оны жақсарту бойынша ұсыныстар бар құжат;

Ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатерлер – Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін іске асыруға кедергі келтіретін немесе кедергі келтіруі мүмкін сыртқы және ішкі факторлардың (процестер мен құбылыстардың) жиынтығы;

Ұлттық электр желісі – кіші станциялардың, тарату құрылғыларының, кернеуі 220 киловольт және одан жоғары өңіраралық және (немесе) мемлекетаралық электр беру желілерінің және электр станцияларының электр энергиясын беруді жүзеге асыратын электр беру желілерінің жиынтығы, олар жекешелендіруге жатпайды және Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын тәртіппен және шарттарда ұлттық компанияға беріледі;

Ұнтақпен өшіретін өрт автомобилі - өрт орнына әскери есепті, өрт сөндіруші ұнтақ қорын жеткізуге және өрт ошағына ұнтақ беруге арналған автомобиль;

Ұрыс қимылдары – тиісті әскери басқару органдарының басқаруымен жауынгерлік міндеттерді орындау кезіндегі әскери бөлімдердің, құрамалар мен бөлімшелердің ұйымдасқан іс-қимылдары.

Ұялы байланыс – қызмет көрсетілетін аумақты бірқатар ұяшықтарға

бөлуді пайдаланатын, абонент ұшықтан ұшыққа өткен кезде байланыстың үзіліссіз болу мүмкіндігін қамтамасыз ететін және радиотолқындар арқылы берілетін екіжақты (көпжақты) ақпарат алмасуға арналған электр байланысының түрі.

-Ү-

Үйлердің (ғимараттардың) инженерлік жабдықтары - материалдық құндылықтардың сақталуын қамтамасыз ететін, сондай-ақ технологиялық жабдықтар мен өндіріс процестерін инженерлік жағынан қамтамасыз ететін, адамдардың тұруына (тұрмысына), еңбек етуіне (болуына) қалыпты не жайлы жағдайлар жасайтын инженерлік жүйелер мен техникалық құрылғылар кешені;

Үйлер мен ғимараттардың сенімділігін және орнықтылығын техникалық зерттеп-қарау – сараптама жұмыстарының нәтижесінде үйлер мен ғимараттардың және олардың элементтерінің нақты жай-күйі, үйлер мен ғимараттардың сенімділігі және орнықтылығы, оларды кейіннен пайдалану мүмкіндігі, объектідегі күрделі жөндеу жұмыстарының құрамы мен көлемін, оларды жаңғырту және реконструкциялауды, сондай-ақ нысаналы мақсатындағы өзгерісті анықтау үшін уақытында болатын өзгерістерді ескере отырып, конструкциялар сапасының нақты көрсеткіштерінің сандық бағалауын алу айқындалатын сараптама жұмыстарының түрі;

Үкіметтік байланыс - мемлекеттік басқару қажеттері үшін арнаулы қорғалған байланыс;

Үстіңгі беттің алынбайтын ластануы (бекітілген) – байланыс кезінде басқа заттарға берілмейтін және дезактивациялау кезінде жойылмайтын радиоактивті заттар;

Үстіңгі беттің алынатын ластануы (бекітілмеген) – байланыс кезінде басқа заттарға берілетін және дезактивациялау кезінде кетірілетін радиоактивті заттар.

- Ф -

Фармакологиялық қадағалау жүйесі - фармакологиялық қадағалау жөніндегі тапсырмалар мен міндеттерді орындау үшін дәрілік препараттардың тіркеу куәліктерін ұстаушылар мен уәкілетті орган ұйымдастыратын, дәрілік препараттардың қауіпсіздігін бақылауға, дәрілік препараттардың «пайда-тәуекел» арақатынасын бағалауда барлық өзгерісті уақтылы анықтауға, пайдасы тәуекелінен асып кеткен кезде дәрілік препараттардың

қолданылуын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды әзірлеуге және ендіруге арналған жүйе;

Фитосанитариялық бақылау бекеті – уәкілетті орган ведомствосының шекара және кеден пункттері (Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасымен тұспа-тұс келетін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізу пункттері) аумағында, сондай-ақ автомобиль қатынасы шегінде Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы карантинге жатқызылған өнімді өткізудің өзге де орындарында және уәкілетті орган айқындаған өзге де орындарда орналасқан, қажетті жабдықпен және аспаптармен жарақтандырылған, мемлекеттік карантиндік фитосанитариялық қадағалауды және (немесе) карантинге жатқызылған өнімнің әкелінуі, транзиті туралы алдын ала ақпаратты қабылдауды жүзеге асыратын бөлімшесі;

Фитосанитариялық тәуекелді бағалау - қолданылуы мүмкін карантиндік фитосанитариялық шараларды ескере отырып, ғылыми-зерттеу ұйымдары мен уәкілетті орган жүргізетін, карантинді объектілердің ену, орнығу немесе таралу ықтималдығын және осыған байланысты болатын әлеуетті биологиялық және экономикалық зардаптарды ғылыми негізделген бағалау;

Флегматик - адамның мінез-құлқының бір түрі. Ол жинақы, бірақ оған шешім қабылдау үшін белгілі бір уақыт қажет және ол көп ойланғаннан соң қимылдайтын адам;

Сары фосфор - түссіз кристалды масса, жарықта сарғыш, сарымсақ иісі бар, күшті улану. Адамдар үшін өлім дозасы - 0,05-0,15 г. Қалыпты температурада сәл құбылмалы және ауада ақ тұман пайда болады. Суда ерімейді. Алкоголь мен эфирде нашар ериді, скипидар, майларда жақсы, көміртегі дисульфидінде және хлороформда өте жақсы. Ауада өте оңай тотығады және өздігінен тұтанады;

Фондық ластану – атмосфералық ауаны ластау көздері болып табылатын объектілер шығаратын заттармен атмосфералық ауаның ластануы;

Фторсутекті (плавикті) қышқыл - Фторсутекті (плавикті) қышқыл-фторсутектің (HF) сулы ерітіндісі. Өнеркәсіпте 40%, сондай-ақ 50% және 72% ерітінділер түрінде шығарылады. «Плавик қышқылы» деп аталуы, фторсутекті алатын плавик шпатынан шыққан. Плавик қышқылының тұздарын, фторидтер деп аталады, суда еритін барлық фторидтер өте улы. Қышқылдың өзі де өте улы.

(Жалғасы журналдың келесі нөмірлерінде)

«СҰРАҚТАР МЕН ЖАУАПТАР»

5 жылдың жүзі болды біз журналымыздың «Сұрақтар мен жауаптар» атты айдарында журналдың оқырмандарының назарына азаматтық қорғаныс санатына жатқызылған объектілерге тән семинар тыңдаушыларының азаматтық қорғаныс бойынша сұрақтарды ұсынып келеміз.

Журналдың 2023 жылғы №2 санында семинар тыңдаушыларының үш сұрағын ұсынамыз. Сонымен бұл сұрақтардың сипаты мен мазмұны мынандай.

№1 сұрақ: *Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігі санитариялық-эпидемиологиялық бақылау комитетінің "Ұлттық сараптама орталығы" шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны Павлодар облысы Баянауыл бөлімінің бастығы Алшин Ануар Ринатулынан*

Сұрақтың мазмұны: *АҚҰО-ның «Азаматтық қорғаныстың химиялық-радиометриялық зерттеулер зертханасы» қандай мақсатта құрылған еді?*

Жауапты дайындаған АҚҰО-ның «Азаматтық қорғаныстың химиялық-радиометриялық зерттеулер зертханасы»-ның бас ғылыми қызметкері – Носов А.Л.

Жауаптың мазмұны: Зертхана 65 жыл бұрын азаматтық қорғаныс мүлкін тұрақты дайындықта ұстау және тыныс алу мүшелері мен терінің жеке қорғаныс құралдарын, сондай-ақ радиациялық және химиялық барлау құралдарын және азаматтық қорғаныстың басқа да мүліктерін кезеңді сынау үшін құрылған.

Зертханаға жүктелген міндеттер келесі:

- радиациялық және химиялық қауіпсіздік саласындағы мәселелерді шешу;
- азаматтық қорғаныс және азаматтық қорғау саласындағы мәселелерді шешу;
- радиациялық-химиялық залалдану аймақтарында радиациялық, химиялық барлау жүргізу кезінде көмек көрсету;

- радиациялық немесе химиялық залалдану аймағынан шыққаннан кейін санитарлық және арнайы өндеудің толықтығын анықтау;
- байқау және зертханалық бақылау желісіне кіретін нысандық зертханалардың мамандарын оқыту;
- барлаушы химиктерді, бақылаушы химиктерді оқыту;
- кепілдік сақтау мерзімі және ұсынылған сақтау мерзімдері өткеннен кейін есептен шығарылған азаматтық қорғаныс мүлкін жойып-кәдеге жарату әдістемелері бойынша мәселелерді зерделеу. Бұл мәселе бүгінгі таңда өзекті болып отыр.

Қазіргі таңда «Азаматтық қорғау туралы» заңды орындау үшін зертхана жұмысы жалғасуда.

№2 сұрақ: *Қызылорда облысының құрылыс, сәулет және қала құрылысы басқармасының бас маманы Нуртазаев Нурбол Нурланұлынан.*

Сұрақтың мазмұны: *2020 жылғы 1 мамырда Өзбекстанның Сорочинск су қоймасы бөгетінің жарылуы салдарынан Түркістан облысының 14 елді мекенінің тұрғындары зардап шекті, 31 мыңнан астам адам үйлерінен кетуге мәжбүр болды. Осыған байланысты сұрақ туындайды: Қазақстан мен Өзбекстан арасында ТЖ саласында келісім бар ма?*

Жауапты дайындаған
АҚҰО оқытушысы
Советжан Н.М.

Жауаптың мазмұны:

Иә, мұндай келісім бар және ол осы қайғылы оқиғалардан кейін, атап айтқанда 2021 жылдың 18 наурызында әзірленді және қол қойылды. Осы Келісім Қазақстан тарапынан ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 18 наурыздағы № 155 қаулысымен бекітілген.

Келісім Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Өзбекстан Республикасының Үкіметі арасындағы Төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою саласындағы ынтымақтастықты көздейді. Құжатта көрсетілгендей, төтенше жағдайлардың алдын алу және жою саласындағы ынтымақтастық екі мемлекеттің де әл-ауқаты мен қауіпсіздігіне жәрдемдесетін болады, сондай-ақ мынаны қарастырады:

а) ТЖ алдын алу

- қауіпті техногендік және экологиялық процестерге, табиғи құбылыстарға мониторинг жасауды ұйымдастыру және жүргізу;
- табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларды мониторингілеу және болжау туралы тұрақты ақпарат алмасу;
- төтенше жағдайлардағы іс-қимылдарға, оның ішінде алғашқы медициналық көмек көрсетуге халықты даярлауды ұйымдастыруда тәжірибе алмасу;
- өнеркәсіптік авариялар, апаттар және дүлей зілзалалар салдарынан болуы мүмкін ластануларға байланысты қоршаған табиғи орта мен халық үшін тәуекелді бағалау;

б) ТЖ жою

- төтенше жағдайларды жою кезінде тиісті мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылын ұйымдастыру;
- төтенше жағдайларды жою кезінде өзара көмек көрсету;
- Тарап мемлекетінің аумағы бойынша үшінші елден немесе үшінші елге келетін гуманитарлық жүктің өтуіне жәрдемдесу.

Қазақстан мен Өзбекстан көмек көрсету жөніндегі топтарды, тиісті жаратқандыруды, қамтамасыз ету материалдарын бағыттау не өзге де сұрау салынатын түрде жіберу арқылы төтенше жағдайларды жоюға көмек көрсетуге уағдаласты.

Көмек көрсету топтары төтенше жағдай аймағында авариялық-құтқару жұмыстарын орындайды. Бұл ретте көмек көрсету жөніндегі топтарды жаратқандыру төтенше жағдай аймағында 72 сағат ішінде дербес іс-қимылдар жүргізу үшін жеткілікті болуға тиіс.

№3 сұрақ: «Астана қаласының Құрылыс басқармасы» ММ бас маманы Нәби Азамат Алтайұлынан.

Сұрақтың мазмұны: Азаматтық газқағардың қорғаныш әрекеті қанша уақытты құрайды? Ол уақыт неге байланысты?

*Жауапты дайындаған
АҚҰО оқытушысы -
Мархабаев М.А.*

Жауаптың мазмұны:

Сүзгіш газқағарлар ағзаға түсер алдында ауаны улы қоспалардан тазар-

туға арналған. Бұл газқағарлар ауаны оттегімен байыта алмайды, сондықтан оларды атмосферадағы оттегінің көлемі кемінде 17% болғанда ғана пайдалануға болады. Газқағардың әрбір сүзгісі улағыш заттардың нақты түрлерінен қорғау үшін жасалады. Сондықтан, егер зиянды қоспалардың құрамы белгісіз болса немесе алдын ала анықталмаса, онда сүзгіні пайдалануға болмайды.

Сүзгіш-сіңіргіш қорап (ССҚ) алюминий қорытпаларынан, қаңылтырдан, соққыға төзімді пластиктен дайындалады және құрамында аэрозольге қарсы сүзгісі мен шихтасы бар. Аэрозольге қарсы сүзгі талшықты материалдардан жасалған тығыз тор болып табылады, оның қабырғаларында аэрозольдердің зиянды бөлшектері кідіріледі. Сіңіргіш шихта - бұл қауіпті газдар мен буларды сіңіретін активтендірілген көмір қабаты.

Ауаны газдар мен булардан тазарту үшін адсорбция процесі пайдаланылады, оның мәні қатты дененің бетімен зиянды қоспаларды сіңіруде (бұл жағдайда белсенді көмір қабаты бар шихта пайдаланылады).

Молекулалық салмағы үлкен және қайнау температурасы жоғары заттар адсорбция процесіне жақсы беріледі. Ал нашар адсорбцияланатын элементтер үшін әдетте хемосорбция (улы заттарды химиялық белсенді элементтермен реакцияға кіру арқылы сіңіру) және катализ (химиялық реакциялар жылдамдығының өзгеруі) сияқты процестер қолданылады. Бірінші жағдайда белсенді көмірі бар қабатқа қосымша сілтілі химиялық заттар салынса, екінші жағдайда - мыс, күміс немесе хром оксидтері қосылады.

Газқағардың ССҚ-ның аэрозольге қарсы сүзгісінің әрекет ету принципі осы сүзгінің тор талшықтарында аэрозольдердің немесе ірі шаң бөлшектерінің кідіруіне негізделген. Сүзгідегі талшықты тор талшықты материалдың тығыз қабатынан құралған.

ССҚ-ның қолданылу уақыты оның габариттеріне, сүзгінің маркасы мен класына байланысты және қатаң түрде бір немесе бірнеше сағатпен шектелген, содан кейін сүзгі міндетті түрде ауыстырылуы тиіс.

Газқағар сүзгісінің көлемі неғұрлым аз болса, оның жұмыс уақытының көрсеткіштері де төмен деген сөз. Егер ССҚ-да аэрозольге қарсы сүзгі болса, онда мұндай сүзгіні пайдалану уақыты қысқартылады.

Сондай-ақ, пайдалану уақытына ауадағы зиянды заттардың шоғырлануы, ылғалдылық, қоршаған ортаның температурасы, пайдалану қарқыны мен шарттары әсер етеді.

Әрбір ССҚ-ға пайдалану уақыты жазылған нұсқау қоса беріледі.

ГП-7 азаматтық газқағары ССҚ ГП-7К- мен бірге келеді.

Ауа шығыны 30 дм³/мин болған кезде қауіпті химиялық заттар бойынша ССҚ ГП-7К қорғаныш әрекетінің уақыты келесі:

Концентрациясы 5,0 мг/дм³ сутек цианы - 18 минуттан кем емес.

- Концентрациясы $5,0 \text{ мг/дм}^3$ хлорлы циан - 18 минуттан кем емес.
- Концентрациясы $10,0 \text{ мг/дм}^3$ күкіртті сутегі - 25 минуттан кем емес.
- Концентрациясы $5,0 \text{ мг/дм}^3$ хлор - 40 минуттан кем емес.
- Концентрациясы $5,0 \text{ мг/дм}^3$ тұз қышқылы - кемінде 20 минут.
- Концентрациясы $2,0 \text{ мг/дм}^3$ тэтраэтилқорғасын - кемінде 50 минут.
- Концентрациясы $5,0 \text{ мг/дм}^3$ этилмеркаптан - 40 минуттан кем емес.
- Концентрациясы $5,0 \text{ мг/дм}^3$ нитробензол - кемінде 40 минут.
- Концентрациясы $0,2 \text{ мг/дм}^3$ фенол - 200 минуттан кем емес.
- Концентрациясы $1,5 \text{ мг/дм}^3$ фурфурол - кемінде 300 минут.

Сүзгіні ауыстыру қажеттілігі туралы айқын белгі - бөгде иістің маска астындағы кеңістікте пайда болуы. Өйткені көптеген зиянды химикаттарға айқын байқалатын иістер тән. Бірақ, екінші жағынан, бұл жағдай бетперденің бетке толық жапсарласпауының белгісі болуы мүмкін. Сонымен қатар, иісі жоқ заттар да пайдаланылған сүзгі арқылы сорылып, ағзаға түсіп, оны улауы мүмкін.

Тыныс алуға кедергінің күрт ұлғаюы газқағар сүзгісін ауыстыру қажеттігін көрсетеді.

Жұмысын өтеген сүзгілердің (иісті газды ұстайтын сүзгілер) кейбір модельдерінің салмағы айтарлықтай ұлғаяды, бұл да оларды ауыстыру қажеттілігі туралы белгінің бірі.

Сүзгілердің жұмысы өтелген дәрежесін арнайы зертханаларда эксперименттік жолмен анықтауға болады. Ол үшін сүзгі арқылы ластанған атмосферадағы ауаның құрамы бойынша бірдей ауаны өткізу қажет. Осындай зертханалардың бірі - Қазақстан Республикасы ТЖМ АҚҰО АҚ-ға қарасты «Азаматтық қорғаныстың химиялық-радиометриялық зерттеулер зертханасы».

БІЗДІҢ ОҚЫРМАНДАРЫМЫЗДЫҢ ШКІРЛЕРІ

*«Текелі кенді қайта өңдеу кешені» ЖШС директоры
М.С.Молтусынов*

Құрметті АҚҰО қызметкерлері, азаматтық қорғаныс тыңдаушыларының атынан үлкен алғысымды білдіргім келеді. Оқытудың теңдестірілген әдістемесі, яғни теориялық сабақтарды тәжірибемен біріктіру бізге азаматтық қорғаныс курсының қысқа мерзімде игеруге мүмкіндік берді. Мемлекеттік тілде оқытудың деңгейі де жоғары. Сапалы көрнекі құралдар курсының игеруге көмектеседі. Командалық штабтық жаттығуларда тапсырмаларды қоюдағы теориялық білім, үздіксіз жұмысты ұйымдастыруда шешім қабылдау, картография және халықты эвакуациялау жұмыстарын жақсы бекіткен болатынбыз. АҚҰО-да алған білім бізге практикалық іс-шараларды өткізу үшін бейбіт уақытта ғана пайдалы болады деп үміттенеміз. Қазақ еліміз аман болсын!

*ТШО бөлімінің бастығы
М.У. Кадралин*

АҚҰО басшылығы мен оқытушылар құрамына «Азаматтық қорғау» курсы бойынша оқытуды ұйымдастырғаны және өткізгені және кәсіби маңызды білім алуға мүмкіндік бергені үшін алғысымызды білдіреміз. Айта кету керек, тыңдаушыларды даярлау оқу материалын сауатты жеткізудің арқасында өте жоғары кәсіби деңгейде жүргізіліп, оқу үдерісін барынша тиімді және пайдалы етті. Топтың кураторы Кулумбетова Жамалға, сондай-ақ дәріс және практикалық сабақтары өте қызықты және жоғары нәтижелі болған оқытушылар Умиралин Мухитқа, Мархабаев Мұхтар мен Есболов Жасұланға ерекше ризашылығымды білдіремін, соның арқасында материалды игеру нәтижелі және табысты өтті. Сіздердің ұжымдарыңызға амандық пен шығармашылық табыс, сондай-ақ өркендеу тілеймін!

Рақмет!

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ АЗАЙТУ ЖӘНЕ ТӨМЕНДЕТУ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЖАРЫЛЫС ЖҰМЫСТАРЫ, ОЛАРДЫ ЖҮРГІЗУ ТӘРТІБІ

*Мақаланы дайындаған АҚҰО
оқытушысы Мархабаев М.А.*

ЮНИСЕФ зерттеулеріне сәйкес Қазақстан аумағының 75%-ына көшкін, сел, су тасқыны, жер сілкінісі, орман және дала өрттері, дауыл сияқты дүлей апаттардың жоғары тәуекелі тән. Табиғи апаттар көптеген авариялар мен зілзалалардың себебі болуы мүмкін. Халықты техногендік қана емес, табиғи сипаттағы апаттардан қорғау - әлемнің көптеген мемлекеттері қызметінің басым бағыттарының бірі. Осылайша, 2015 жылы Сендай қаласындағы (Жапония) Үшінші Дүниежүзілік конференцияда 2015-2030 жылдарға арналған апат қаупін азайту жөніндегі Сендай негіздемелік бағдарламасы қабылданды. Бұл бағдарлама табиғи немесе антропогендік сипаттағы қолайсыз факторлардан туындаған ұсақ ауқымды және ірі ауқымды, тұрақты және тұрақты емес, кенеттен болатын және баяулаған апаттар тәуекеліне қатысты қолданылады.

Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің деректері бойынша республика аумағында 2022 жылы табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар жалпы ТЖ санының 11,4% -ын құрайды, 2022 жылы 1 518 оқиға тіркелген (+ 2,8%, 2021ж. - 1 476), бұл ретте 1 019 адам зардап шекті (+ 30,1%, 2021 ж. - 783), оның ішінде 267 адам қаза тапты (-38,8%, 2021ж. - 436). ТЖ негізгі үлесі табиғи өрттерге тиесілі және 61,1% (+ 6,7%, 2022 ж. - 928, 2021 ж. - 870), 16 адам зардап шекті (+ 33,3%, 2021 ж. - 12), оның ішінде 4 адам қаза тапты (-20%, 2021 ж. - 5), материалдық залал 20 648 млн. теңгені құрады (+ 3,4 есе, 2021 ж. - 6 140,61 млн. тг).

Қазіргі уақытта табиғи сипаттағы әртүрлі төтенше жағдайлар кезінде

жарылғыш технологияларды қолдану барған сайын кеңінен пайдаланылу- да. Оның бір себебі жарылыс жұмыстарында өзінің арзандығы мен жоғары тиімділігінің арқасында түйіршікті аммиак селитрасы мен дизель отыны негізінде дайындалатын қарапайым жарылғыш заттарды (ЖЗ) пайдалануда.

ТЖ кезінде құтқару жұмыстарын жүргізу кезінде жарылыс технологиялары мынадай жағдайларда қолданылады:

- қар көшкіні, сел, жылжыма, қираудың алдын алу және салдарын жою;
- орман өрттерін оқшаулау;
- өзендерде мұз кептелістерін ашу;
- су тасқыны мен су тасқынының алдын алу және зардаптарын жою;
- өнеркәсіп орындарындағы аварияларды және т.б. жою.

Жарылыс технологиялары көптеген жағдайларда мерзімді күрт қысқартуға және авариялық-құтқару және басқа да шұғыл жұмыстарды жүргізуді жеңілдетуге мүмкіндік береді. Кейбір төтенше жағдайларда мұндай технологиялар құтқару жұмыстарын жүргізудің жалғыз тиімді тәсілі болып табылады.

Қазақстанда ТЖ кезінде жарылыс технологиясын пайдалану

Әлемдік тәжірибеде алғаш рет бағытталған жарылыстардың көмегімен Алматыдағы Медеу шатқалындағы Кіші Алматы өзенін жабатын биік таулы селден қорғайтын бөгет құрылды. Алғашқы жарылыстар 1966 жылы 21 қазанда оң жақ беткейде орындалды. Жарылыстар сериясын дайындау үшін үш көлденең ұңғыма мен бес камерадан өтіп, онда 5 300 тонна жарылғыш заттар орналастырылды. Ұңғыма - жер бетіне шығуы бар көлденең немесе көлбеу тау-кен қазбасы. Камера - салыстырмалы түрде ұзын емес және едәуір көлденең қимасы бар жерасты тау-кен қазбасы. Жарылыс салдарынан екі миллион текше метрге жуық бөлшектелген гранит жылжытылды, олар шатқалды жауып, биіктігі 60 м-ге жуық бөгет құрды.

Жарылыстардың екінші кезеңі 1967 жылы 14 сәуірде өткізілді. Енді сол жақ жағалауда ұзындығы 100 м-ге жуық 3 көлденең ұңғыма мен 10 камера жасалып, онда 4000 тоннадан астам жарылғыш заттар орналастырылды. Камералар жалпы ені 200 метрге жуық 2 доға ретінде ең бойына орнатылды. Жарылыстың екінші кезеңі бөгеттің көлемін 3 млн. м³ дейін ұлғайтты. Жарылыстар тығыз төселген бөлшектелген граниттен орташа биіктігі 85 метр, негізі бойынша ені 500 метрден астам, қырқасы бойынша ені 100 метрдей бөгеттің денесі қалыптасты. Жарылыстан кейін жарылған жынысты жоспарлау және 0,2 млн м³ көлемде бөгет қырқасын механикаландырылған жолмен төсеу жұмыстары басталды. Төсеу үшін беткейлерде қалатын бөлшектенген жыныс пайдаланылды. Биіктігі 107 метр және сел сақтаушының көлемі 6,2

млн. м³ тас-үйінді аралас бөгет 1972 жылы пайдалануға берілді.

1973 жылы 15 шілдеде Кіші Алматы шатқалында орын алған орасан зор лай тас көшкіні Қазақ ССР астанасын жойып жібере жаздады. Нәтижесінде Медеудегі қолдан жасалған бөгет қуатты селдің соққысына төтеп беріп, қаланы апаттан құтқарып қалды. Бөгет 1980 жылы пайдалануға берілді. Оның биіктігі 150 метр, жотасы бойынша ені 20 м, негізі бойынша 800 м. Сел сақтағыш көлемі - 12,6 млн. м³.

Сел ағындары келтіретін залалды азайту жөніндегі маңызды іс-шаралардың бірі мұздатылған көлдерді алдын ала босату болып табылады. Қазіргі уақытта ол сифондардың, терең сорғылардың көмегімен немесе ағынның жасанды беткі арналарын жасаумен жүзеге асырылады. Ағынның беткі арнасы бағытталған жарылыстар мен жер жұмыстарын механикаландыру құралдарының, су қоймасында жинақталған судың энергиясын, қол еңбегін пайдаланудың көмегімен құрылуы мүмкін. Бағытталған жарылыс энергиясын пайдалану Богатырь мұздығының (Іле Алатауының оңтүстік беткейі, Шілік өзенінің бассейні) теңіздік-мұздық кешенінде пайда болған ең ірі көлді босату кезінде канал құруға мүмкіндік берді. Бұл көл - өңірдің теңіздік-мұздық кешенінде пайда болған ең ірі су айдыны (9 млн. м³).

1985 жылы көлемі 900 млн. м³-ге жеткен салбырап тұрған мұздықтан мұз массасының көл табағына тайып кету қаупі туындады. Алматы облысының басты ауыл шаруашылығы аудандарының бірі Шілік өзенінің аңғарында апатты сел жүру қаупі туындады. ҚазКСР Үкіметі оны 5-7 млн. м³ көлемде реттеп ағызу арқылы көлдегі су деңгейін төмендету туралы шешім қабылдады. «Қазақжарылысөнеркәсіп» тресінің мамандары суды көлден канал арқылы ағызып тастауды ұсынды. Дайындық жұмыстары 1985 жылғы 16 маусымда басталып, 21 шілдеде аяқталды. Жарылғыш зат мұздыққа тікұшақтармен жеткізілді. Жарылыс 1985 жылы 23 шілдеде таңғы сағат 10-да жүргізілді. Тоған астындағы жарылғыш заттардың 13,7 тоннасын жару арқылы берілген қима мен пішін арнасы құрылды, ол арқылы 23 сағат ішінде мореналық көлден 7,3 млн. м³ су ағызылды, ал көлдің деңгейі 15 метрге төмендеді. Апатты сел пайда болу қаупі жойылды.

Кептелістер мен тұтандырғыштардың пайда болу қаупін жою үшін өзен арнасының жекелеген учаскелерін түзету, тазалау және тереңдету, сондай-ақ мұзды ашудан 10-15 күн бұрын жарылыстармен бұзу жүргізіледі. Мұз кептелісі - өзен ағысын шектейтін арнада мұздың жиналуы. Нәтижесінде су көтеріліп, жағада шығады, тасиды. Сең тоқтауы - мұз кептелісімен ұқсас

құбылыс, алайда, біріншіден, сең тоқтауы қопсытылған мұз (шұға, кішігірім мұздар) жиынтығынан тұрады, ал кептеліс ірі және аз мөлшерде кішігірім мұздардың жиналуынан құралған. Екіншіден, сең тоқтауы қыстың басында жүрсе, ал кептеліс қыстың соңы мен көктемнің басында байқалады.

2022 жылғы 5 наурызда Мирный кентінің Ертіс өзенінде су тасқынына қарсы іс-шаралар шеңберінде мұзды бөлшектеу бойынша алдын ала жарылыс жұмыстары жүргізілді. Ертіс өзеніндегі мұзды көктемгі су тасқыны мен мұз кептелістерін болдырмау үшін, ол ең қалың жерлерде жарып жіберді. Сондай-ақ, өзен тарылып немесе арнасын күрт өзгертіп жатқан жерге зарядтар салынды. Жарылыс жұмыстарын «KazExploService» ЖШС қызметкерлері жүргізді, олар дайындалған шұңқырларға салынатын зарядтарды пайдаланып, 1 метр тереңдікте мұзда 350 дана болды.

2023 жылы 10 наурызда Бұқтырма өзенінде мұзды бөлшектеу бойынша жарылыс жұмыстары жүргізілді. Мұз Тұрғысын ауылына жақын жерде 20 мың м² алаңда жарылды.

Қазақстанның көшкін қаупі бар аудандарында халықтың, объектілердің, инфрақұрылымның қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қар көшкінін мәжбүрлеп түсіру жұмыстары орындалуда. Көшкіндер 10-15° тік беткейлерде орналасқан қар алқабының табиғи опырылуы болып табылады. Қардың опырылып құлауына тиісті метеожағдайлар әсер етеді. 2023 жылдың 17 ақпанында Өскеменнен 30 шақырым жердегі Горная Ульбинка ауылының маңында жоспарланған көшкін түсірілді. Климаттық және географиялық ерекшеліктерге байланысты өңір - елдегі су тасқынына ең қауіпті жер. Республикадағы қар массасы еріксіз түсе алатын 800 учаскенің 497-сі осы облыста орналасқан. Сондықтан алдын алу жарылыстарының маңызы зор. «Қазселденқорғау» басшылығымен 5 жарғыштан тұратын бригада 105 килограмм жарылғыш зат салды. 3,5 мың м³ астам қар түсірілді.

Үлкен алаңдарда немесе күрделі жағдайларда отты жою стандартты емес әдістерді талап етеді. Өртті жарылыспен сөндіру - осындай тәсілдің мысалы. Өрттерді жарылыспен сөндіру мұнай және газ ұңғымаларындағы немесе орман өрттері кезіндегі өрт субұрқақтарын жою үшін қолданылады. Егер өрт сөндірудің қалған тәсілдері тиімсіз деп танылса, жарылыс технологиясын пайдалануға рұқсат етіледі. 1985 жылғы 25 маусымда Теңіз кен орнының кесіндісін нақтылау және мұнай мен газ қорларын бағалау үшін салынған №37 ұңғыма оқпанының өтуі кезінде 4467 метр тереңдікте апат болды және мұнай мен газдың атмосфераға шығарылуы болды. Бірнеше сағаттан кейін

мұнай мен газдың ашық субұрқағы өртеніп кетті. Апат салдарынан биіктігі 300 метр және ені 50 метр алып от бағанасы жерден шығып кетті. Ұңғыма айналасындағы температура Цельсий бойынша бір жарым мың градусқа дейін жетті.

Өрт 1985 жылдың 23 маусымынан 1986 жылдың 27 шілдесіне дейін 398 тәулік бойы сөндірілді. Апатты жою кезінде адам құрбаны болған жоқ. Ауадан, жер астынан жалынды сөндірудің көптеген тәсілдері сыналды. Қақпақ, көп тонналы болат жапқыш сияқты жанып жатқан ұңғыманы аспаннан лақтырып тастауды немесе жермен сүйреуді ұсынды. Нәтижесінде бір жылдан кейін № 37 ұңғыманы іштен бағытталған жарылыстың көмегімен тұншықтыру мүмкін болды.

ТЖ жағдайында жарылыс жұмыстарын жүргізу тәртібі

Жарылыс жұмыстарын жүргізу тәртібі «Қауіпті өндірістік объектілер үшін өнеркәсіптік қауіпсіздікті қамтамасыз ету қағидалары» бойынша жүзеге асырылады. Жару жұмыстарын жүргізер алдында персонал ЖЗ зарядтарын жару жұмысы паспорттар мен жобаларға сай жүзеге асырылатыны туралы ақпарат алады, онымен танысқандығы жөнінде құжатқа қол

қояды. Жобалар шпурлық, ұңғымалық, камералық, қазандық зарядтарын жару үшін, құрылыс объектілерінде жарылыс жұмыстарын орындау, түбін тереңдету және мұз жүру жұмыстарын жүргізу, су асты жару жұмыстарын жүргізу, өзге де арнайы жұмыстарды жүргізу кезінде жасалады.

Басқа жарылыс жұмыстары паспорттар бойынша орындалады.

Ұңғымалардағы өрттерді сөндіру кезінде жарылыс жұмыстарын жүргізу тәртібі. Ұңғымаларда мұнай және газ шыққан кезде туындайтын өрттерді жарылыс жұмыстарын қолдана отырып сөндіру кәсіби авариялық-құтқару қызметімен келісілген паспортқа сәйкес жүргізіледі.

Каналдар, жыралар және қазаниұңқырлар пайда болған кезде жару тәртібі. Траншеялық зарядтарды қалыптастыру кезінде экскаватор (траншея қазғыш) мен ЖЗ траншеяға салатын кранның арасындағы арақашықтық экскаватор мен кранның алу (бұрылу) радиустарының 1,1 жиынтық сомасынан кем болмауы тиіс, ал кранның және кенжарды орындайтын бульдозердің арасындағы арақашықтық - кранның бұрылу радиусының 1,1 радиусынан кем болмауы Желілік зарядтарды бір тәуліктен артық зарядтау кезінде содырлар жарылыс жүргізілген күні төселеді.

Күрделі тау-кен-геологиялық жағдайларда (қорыс, сулану, құлайтын жыныстар) D тобындағы (түгінді оқ-дәріден басқа) ЖЗ зарядтарын детонаци-

ялайтын баулармен жару кезінде оларды жүргізгеннен кейін тікелей ұзар-тылған көлденең зарядтарды (траншеялық, саңылаулы) орналастыруға жол беріледі. Заряд көп шөмішті экскаватордан кем дегенде 5 метр, бір шөмішті-ден - 10 метр артта қалады.

Мұзды жару тәртібі. Мұзды жару бақылаушы тұлғаның тікелей басшылығымен жүргізіледі. Қайықпен жұмыс істеу кезінде жұмысшылар құтқару кеудешелерімен немесе сақтандыру белдіктерімен қамтамасыз етіледі. Өзеннің ортасынан жағаға қарай, тік жарлы жағалаудан жайпак жағаға қарай ағысқа қарсы бағытта зарядтар жарылады. Мұзды ұсақтау кезінде бір жарғышқа бір үдерісте тұтандырғыш түтіктерді 12-ден аспай-тындай етіп өртеуге рұқсат етіледі. Зарядтарды жүзетін мұздықтарға, шұғаның тығыздалған учаскелеріне немесе мұз кептелістеріне лақтыруға, тікелей қорғалатын құрылыстан тастауға ерекше жағдайларда ғана жол беріледі. Мұндай мұз жару жұмыстарын кемінде екі маусымдық тәжірибелік өтілі бар жарушы орындайды. Зарядтар бір-бірден тасталады. Тасталатын зарядтардың от өткізгіш бауларының (тұтандырғыш түтіктің) ұзындығы 15 см-ден кем емес және 25 см-ден аспайды. Мұз жамылғысын су асты зарядтарымен жару кезінде олар шпагатта және сенімді бекітуді қамтамасыз ететін осындай құралдарда ойыққа (лункаға) түсіріледі.

Зарядтарды мұздан қары еріп ашылған ойдым жерлер мен шұқанақтар арқылы түсіруге жол берілмейді. Зарядты суға түсірер алдында ойық (шұңқыр) өлшемдері тексеріледі.

Кемеде тұрып мұзды жару кезінде жарылыс жұмыстары басшысының өтінімі бойынша кеме капитанының жазбаша өкімі болған кезде ғана жарылғыш материалдарды беруге жол беріледі.

Орман өрттерімен күрес кезінде жарылыс жұмыстарын жүргізу тәртібі

Орман өрттерімен күрес кезіндегі жарылыс жұмыстары орман өрттерімен күрес кезінде жарылыс жұмыстарын қауіпсіз жүргізу жөніндегі іс-шараларға сәйкес орындалады. Орман өрттерін жою кезінде бастама жасау құралдары осы мақсаттарға арналған арнайы контейнерлерге оралған және өртті жоюды жүзеге асыратын техникалық басшы бекіткен қауіпсіздік шараларын қолданған жағдайда ұшақтардан немесе тікұшақтардан ЖЗ мен бастамашылық құралдарын тастауға жол беріледі. Шымтезекті (жерасты) өртті сөндіру бойынша жарылыс жұмыстарын өрт жиегінен 10 метрден жақын емес жерде жүргізуге рұқсат етіледі.

АЗАМАТТЫҚ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ГЕОАҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР

*Мақаланы дайындаған
АҚҰО оқытушысы
Айнабекова М.Б.*

Жалпы цифрландыру дәуірінде геоақпараттық жүйелер (ары қарай ГАЖ) оңтайлы маршрутты анықтаудан бастап экология мен халықтың көптігі мәселелерін талдауға дейінгі бірқатар маңызды міндеттерді шешуге көмектеседі. Бұл мақалада біз елімізде азаматтық қорғау саласындағы ГАЖ бағдарламасы қалай қолданылатынын айтамыз.

Ғарыштық жүйелерді қоса алғанда, мониторинг жүйелерін жетілдіру бағыты жаһандық және жергілікті географиялық ақпараттық жүйелерді құру болып табылады. ГАЖ электрондық карталар арқылы бастапқы деректерді ұсынуға негізделген.

Географиялық ақпараттық жүйелер саласы қоршаған ортаға мониторинг жүргізудің маңызды бөліктерінің бірі болып табылады. Кешенді мониторингтің нәтижелері, оның ішінде төтенше жағдайлардың, әрдайым географиямен байланыста. Сондықтан қоршаған ортаның жай-күйі туралы мәліметтерді талдауды ұйымдастырудың оңтайлы тәсілі ГАЖ технологияларына негізделген. Ол технологиялар компьютерлік картографияның, цифрлық және электрондық карталар деректер базасы және мониторинг нәтижелерімен, оның ішінде қашықтан зондтау негізіндегі мониторингпен түйіскен жерде орын алады.

Су тасқыны мен дала өрттері Қазақстан үшін ең жойқын табиғи сұрапыл апаттардың бірі болып табылады. Жыл сайын ТЖ-ның бұл екі түрі қалаларға, жолдарға және ауылшаруашылық жерлеріне және жалпы экономикаға үлкен зиян келтіреді.

Қазақстанда «Safety GIS (Сэйфти ГИС)» компаниясы бағдарлама басшысы Халиллаев Мұрат Әбдіхалықұлының сөзімен айтқанда геоақпараттық саладағы заманауи құралдарды пайдалана отырып, Орталық Азия өңірі елдеріндегі ТЖ-ны бағалауға бағытталған арнайы «ТЖ ГАЖ» бағдарламасын әзірлеумен мақсатты түрде айналысады. Бұл бағдарлама азаматтық қорғау саласындағы инновация болып табылады. Осы «ТЖ

ГАЗ» платформасының негізгі әзірлеушісі - техника ғылымдарының кандидаты Сергей Анатольевич Митакович болып табылады.

«ТЖ ГАЗ» бағдарламасының басты міндеті әртүрлі буындардың басшыларына, яғни азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің (АҚМЖ) аумақтық ішкі жүйесінің басқару органдарына басшылық ететін құрылымдарды ағымдағы басқару, оларды дамыту стратегиясын қалыптастыру, сондай-ақ дағдарыстық және төтенше жағдайлардың алдын алу немесе жою жөнінде тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін процедуралар мен процестерге ақпараттық-талдамалық қолдау көрсетуді қамтамасыз ету.

«ТЖ ГАЗ» бағдарламасы іске қосылғаннан кейін қауіптердің сипаты мен мөлшерін бағалау үшін оның орналасқан жерін айқындау мүмкіндігі мен ТЖ жөнінде ақпарат жинау, талдау, бақылау, мониторингілеу және болжау қамтамасыз етіледі, сондай-ақ табиғи-техногендік сипаттағы ТЖ-ның әртүрлі түрлері бойынша барлық құрылымдық және аумақтық ведомстволар үшін ТЖ жою жөніндегі жұмыстарды жоспарлау үшін сервис ұсынылатын болады, сол арқылы ТЖ-да азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіп төнгенде тұрақты дайындық пен жедел әрекет етуді қамтамасыз етеді.

«ТЖ ГАЗ» бағдарламасы ҚР ТЖМ-мен келісу рәсімінен өтті. Тұсау-кесер рәсімі 2023 жылғы қаңтарда ҚР ТЖМ алқасының отырысында ұсынылғанын атап өткен жөн.

«ТЖ ГАЗ» бағдарламасы неден тұрады және оның ТЖ қатері мен туындауы кезіндегі тиімділігі қандай?

«ТЖ ГАЗ» жүйесі ҚР ТЖМ және әртүрлі мүдделі аумақтық ведом-
«Азаматтық қорғау саласындағы ғылыми зерттеулер, даярлау және оқыту
ұлттық орталығы» АҚ

Стволяр мен ұйымдардың міндеттерінде пайдаланылатын электрондық картографиялық аумаққа байланысқан ақпарат көзі болып табылады. Оның құрамына әртүрлі масштабтағы және тақырыптық жүктемедегі республика аумағының векторлық және растрлық деректері, сондай-ақ әртүрлі форматтағы цифрлық және басқа да деректермен тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік беретін әртүрлі модульдер мен дашбордтар түріндегі қолданбалы бағдарламалық өнімдер кіреді.

ҚР ТЖМ төтенше жағдайлардың ГАЗ платформасы әртүрлі ішкі жүйелерден алынған семантикалық деректерді әртүрлі масштабтағы сандық карталармен және аспаптық құралдармен келесі мақсатта біріктіру мүмкіндіктерін ұсынудан тұрады:

- * төтенше жағдайлардың көздері мен ауқымы туралы ақпаратты визуализациялау және интерактивті көрсету үшін;
- * ТЖ туындағаны туралы халыққа ерте хабарлау үшін;
- * төтенше жағдайлардың ықтимал тәуекелдерін болжау және модельдеу үшін;
- * әр түрлі сервистердегі деректерді бірыңғай ГАЗ платформасында көрсету үшін;
- * жағдайды кеңейтілген кеңістікте талдау құралы ретінде;
- * жағдай сипаттамаларының өзгеруіне жедел бақылауды қамтамасыз ету;
- * төтенше жағдай туындаған аймақтағы жағдаймен танысуға, ТЖ аймағына баратын маршрутты және зардап шеккендер үшін эвакуациялау маршруттарын әзірлеуге жұмсалатын уақыт шығынын азайту үшін;
- * құтқару құралымдарының күштері мен құралдарын басқару сапасын

арттыру, нақты уақыт режимінде жоюдың жедел мониторингі үшін;

* цифрлық трансформациялау үшін және нақты уақыт режимінде шұғыл деректерді жинауды, талдау мен визуализациялауды автоматтандыру есебінен есептіліктің бекітілген үлгілерін қоса алғанда, қағаз түріндегі құжат айналымынан кету үшін.

«ТЖ ГАЖ» енгізуді бастамас бұрын бастапқы деректерді жинау қажет. Ондай бастапқы деректерге жататыны келесілер: геодеректер базасы, объектілерді картаға түсіру және көп вариантты визуализациялау базасы, техногендік және табиғи апаттарды болжау, модельдеу мен талдау, олардың салдарын бағалау базасы.

Сондай-ақ, ТЖ алдын алу, олардың дамуы мен ТЖ зардаптарын жою мониторингі бойынша шешімдер қабылдау үшін қажетті алдыңғы ТЖ жөнінде барлық есепті материалдар мен хабарламаларды жинау қажет.

Ішкі жүйелер жиынтығымен бірге картографиялық негіздің толықтығы мен әртүрлілігі векторлық материалдардың болуына байланысты: бұл әртүрлі масштабтағы сандық картографиялық карталардың мәліметтер базасы, схемалар және т. б. Шағын масштабты карталар аймақтың топографиясы туралы жалпы ақпарат берсе, ауқымды карталар қалалардың, елді мекендердің және жеке объектілердің құрылымын бағалауға мүмкіндік береді және т. б.

Жүйенің интерфейсі қосымша ақпарат алу үшін веб-платформа және модульдер түріндегі негізгі ГАЖ-дан тұрады: мысалы, табиғи және техногендік сипаттағы барлық ықтимал ТЖ хронологияларының интерактивті картасы, қауіпті аймақты анықтау қабаты мен орнын таңдау, эвакуациялық пункттерді таңдау, хабарлама жіберу ақпараты, ағымдағы жағдай мониторингі мен ТЖ талдауының дашборды, талдауға арналған дашборд, ТЖ туындағаны туралы немесе ықтимал ТЖ туралы халықты хабардар ету арқылы деректерді модификациялау және инциденттерді қосу, ТЖ туындау қаупі бар объектілердің цифрлық паспорттарының модулі, әртүрлі геосервистерден деректерді біріктіру модулі және басқа құралдар.

Әрбір өңір үшін техногендік немесе табиғи сипаттағы қандай да бір авариялардың ықтималдығын есептеу мүмкіндігі бар, онда тінтуірді өңірге апарған кезде қалқымалы терезе пайда болады, онда болжамдар мен ұсыныстарға сүйене отырып, көрсетілген күнге ТЖ туындау ықтималдығы көрсетіледі. Қажет болса, оларды картада көрсету арқылы апаттардың нақты тәуекелдері мен түрлерін таңдауға болады. Сондай-ақ, болуы екіталай оқиғалар шегін өзгертіп, ықтималдығы аз оқиғаларды өзгерту алып тастауға болады.

Деректерді талдауға арналған дашборд жаңа деректер жиындарын қо-

сұға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде әртүрлі деректер көздерін қолдану тиімділігін бағалауға жол ашады.

«Деректер модификациясы» дашборды деректерді түрлендіру конвейерін құруға арналған, қажетті сұраныстарды ескере отырып талдау жасау мен шешім қабылдау үшін оны әрі қарай болжамдарда және қорытынды шығаруда пайдалануға болады.

Өнеркәсіптік қолданысқа енгізілгеннен кейін ТЖ ГАЗ платформасы ТЖ-ны бақылауды, мониторинг жүргізуді және болжауды қамтамасыз етеді, қауіптердің сипаты мен мөлшерін бағалау үшін оның орналасқан жерін айқындауға мүмкіндік береді, ТЖ туралы халықты ерте хабардар етуге негіз болады, сондай-ақ ден қою және күштер мен құралдарды жоспарлау қызметтеріне ТЖ жою бойынша жұмыстарын жоспарлау үшін қызмет ұсынады, басқару шешімдерін қабылдауға арналған талдаушы блокты қоса алғанда.

«ТЖ ГАЗ» құрамына «қауіптілік типтері» бөлінісінде әртүрлі функционалдық тиістілігі бар есептік ішкі жүйелер жиынтығы кіреді: мысалы, «Жарылыс», «От шары», «Өрт», «Химия», «Соққы толқыны», «Су тасқыны», «Метео», «Радиация», «Авариялар» және т.б. Ішкі жүйе есептеуді жедел бағалау түрінде (1 минуттан аз уақыт ішінде) ерте кезеңде жүргізуге мүмкіндік береді және нақты уақыт режимінде ТЖ жою кезінде басқарушылық шешімдер қабылдау туралы есептер немесе салдарларды бағалаудың алдын алу және болжау түрінде деректер алмасуды одан әрі қолдану үшін барлық нәтижелерді шығарады.

ТЖ ГАЗ платформасы 6 негізгі ішкі жүйеден тұрады: Техно ТЖ, ҚЫН қауіпсіздігінің паспорты ішкі жүйесі, Гидро ТЖ, ТЖ пирологиясы, Метео ТЖ және Мұнайдың төгілуі ішкі жүйесі.

«Қауіп ықтимал нысандардың (ҚЫН) қауіпсіздік паспорты» ішкі жүйесінің модулі және 6 (алты) негізгі блоктан тұратын ішкі жүйелер жиынтығы «ТЖ ГАЗ»-дың негізгі ішкі жүйесі болып табылады. Бұл блоктар мыналарға арналған:

1. міндетті түрде кеңістікке байланыстыру арқылы құрылымдық түрде электрондық қауіпсіздік паспортын жүргізу;

2. апаттарды азайту үшін қатерлер мен салдарлар сценарийлерін есептеуді жүргізу.

«ҚЫН-ның/аумақтың қауіпсіздік паспорты» ішкі жүйесі - бұл бар тәуекелдер тұрғысынан тиісті аймақтың барлық ақпаратын қамтитын деректердің сандық форматы. Бұл ретте, ҚЫН-ның цифрлық қауіпсіздік паспорттарын әзірлеу қоғамға және барлық мүдделі тұлғаларға тиісті аумақтағы тәуекелдер туралы ақпаратқа қолжетімділікті ашуға, енгізілетін

деректердің ашықтығын, дұрыстығын және жеделдігін арттыруға мүмкіндік береді, өңірлердің ТЖД қызметкерлеріне және басқа да ден қою қызметтеріне автоматтандыру арқылы ҚЫН қауіпсіздік паспорттарын жыл сайын жаңарту процесін және ҚР ТЖМ орталық аппаратының жетекшілік ететін департаменттерімен келісу рәсімін жеңілдетеді. Бұл ішкі жүйе деректер базасына қол жеткізу және Техно ТЖ функционалының құралдарын, Интерактивті ТЖ картасын және т. б. қолдану мүмкіндігі арқылы ТЖ ГАЖ-дың басқа ішкі жүйелерімен біріктірілген.

«ҚЫН ҚАУІПСІЗДІК ПАСПОРТЫ» ТЖ ГАЖ
(ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА ШОЛУ ЖАСАУ)

- Қауіп ықтимал нысандарды іздестіру
- Құжаттарды картадағы нысанға байланыстыру
- Техно ТЖ есептеу әдістемелерін пайдалану
- ҚЫН жіктеу және есепке алу
- Салдары мен шығынды бағалау
- Өзгерістер хронологиясын салыстырмалы талдау
- ҚЫНды ТЖ атласымен салыстырмалы түрде талдау
- Өзгерістер хронологиясын салыстырмалы талдау

Техно ТЖ» ішкі жүйесі зақымдану аймақтарын жедел есептеуге, өнеркәсіптік және өндірістік нысандардағы авариялар нәтижесінде тәуекел дәрежесін айқындауға, сондай-ақ «қауіптілік түрлері» бөлінісінде әртүр-

ТЕХНО ТЖ ІШКІ ЖҮЙЕСІ
(ӘДІСТЕМЕЛЕР ЖИЙНТЫҒЫНДА ЕСЕПТЕУЛЕРДІ ҚОЛДАНУҒА ШОЛУ ЖАСАУ)

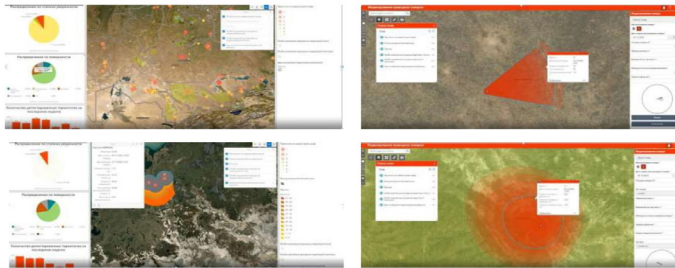

- Картада ерікті орында (нүктеден, сызықтан немесе полигоннан) зақымдану аймағын есептеу
- Сценарий тәсілі (Бір орындағы бірнеше зақымдану факторы)
- Нысандар тобы бойынша есептеу
- Модуль құрамында 17 есептеу әдістемесі бар (оның тізімі сұраныс бойынша ұлғаюы мүмкін)
- Уақытпен (1 минутқа дейін) шұғыл түрде есептеулер жүргізу
- Тура және кері есептерді шығару

лі функционалдық тиесілілігімен айқындауға арналған құралдар болып табылады: мысалы, «Жарылыс», «От шары», «Өрт», «Химия», «Сокқы толқыны», «Су тасқыны», «Метео», «Радиация», «Авариялар» және т. б. Барлық осы есептеулер ТЖ ГАЗ интерактивті картасында синхронды түрде көрсетіледі, олар сол сәтте қызметкерлердің құрылғыларында онлайн-режимде жаңартылады (нысандардың қауіпсіздік паспорттарын жасау кезінде мұқият есептеулер жүргізуге арналған desktop-нұсқасы да қолжетімді).

«ТЖ пирологиясы» ішкі жүйесі метеорологиялық сипаттамаларын, өсімдік жамылғысының ерекшеліктерін және өрт түрін ескере отырып, нақты уақыт режимінде мониторинг жүргізуге және табиғи өрттердің (орман және дала өрттерінің) таралуын болжауға арналған. Жүйені табиғи сипаттағы өрттер түріндегі төтенше жағдайларды оқшаулайтын және жоятын қадағалау органдары мен мониторинг орталықтары, өртті жоюға байланысты ден қою қызметтері қолданады, залалды бағалауда, күштер мен құралдарды есептеуде және т. б. жағдайларда да пайдасы бар.

ТЖ ПИРОЛОГИЯСЫ ІШКІ ЖҮЙЕСІ
(СЕНІМДІЛІК ДӘРЕЖЕСІ ЖӘНЕ ЖАҒДАЙДЫ БОЛЖАУМЕН ЖАЗҒЫ-КҮЗГІ КЕЗЕҢДІК ТЕРМО НҮҚТЕЛЕР ЖӨНІНДЕГІ МӘЛІМЕТТЕРДІ ҚОЛДАНУҒА ШОЛУ ЖАСАУ)

- Әртүрлі типтегі өрттер (ормандық/далалық) үшін таралу аймағын есептеу: жоғарғы, төменгі, шымтезекті, қылқан жапырақты, жалпақ жапырақты және т.б. параметрлер бойынша есептің түрін таңдау
- Өрттің туындау жиілігі мен орнын статистикалық талдау
- Есеп беруді құрастыру (word, excel, pdf), картографиялық және кесте түрінде

«Гидро ТЖ» ішкі жүйесі ТЖ ГАЗ-дағы Гидрожелілер бойынша жедел автоматты болжау құралы болып табылады және гидробекеттердегі су деңгейлерін мониторингілеуге, су деңгейлерінің көтерілуі және ҚР өзен жүйесіндегі гидротехникалық құрылыстардың бұзылуы нәтижесінде аумақтың ықтимал су басуын бағалауға және болжауға арналған. Ішкі жүйенің функционалы жерді және нейрондық желіні қашықтықтан зондтау негізінде өзеннің, су айдындарының, каналдардың және гидро-техникалық құрылыстардың (ГТҚ) белгілі бір учаскелерінде судың өзгеруін (су тасқыны, су тасқыны, су шығыны мен деңгейі) екі апта бұрын болжауға

және модельдеуге мүмкіндік береді.

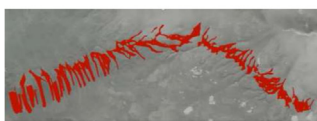
ГИДРО ТЖ ІШКІ ЖҮЙЕСІ
(ШАРДАРА Қ. ЖӘНЕ ҚЫЗЫЛОРДА Қ. МАҢЫНДАҒЫ СЫРДАРИЯ ӨЗЕНІНДЕ СУ ДЕҢГЕЙІ КӨТЕРІЛГЕН КЕЗДЕГІ СУ ТАСҚЫНЫН МОДЕЛЬДЕУДІҢ МЫСАЛЫНА ШОЛУ ЖАСАУ)

- Гидробекеттер импорты және мониторинг жүргізу мен қатерлер есебін талдау үшін өлшеу деректерін енгізу
- Су деңгейі көтерілгенде және ГТҚ жарып шыққанда су басқан аймақты есептеу
- 3D модельдеу нәтижелерін интерактивті түрде қарау, гидротораптағы қатерлерге сценарий
- Су басқан аймақтағы нысандарды анықтау, салдары мен шығынды бағалау

«Мұнайдың төгілуі» ішкі жүйесі экологиялық ТЖ туындаған кезде құрлық бетінде және су объектілерінде мұнай мен мұнай өнімдерінің таралуын кешенді бағалау және болжау жөніндегі шараларды білдіреді. Мұнай мен мұнай өнімдерінің төгілу болжамдарын тікелей модельдеуді функциялардың үш тобына бөлуге болады: ықтимал проблемаларды бағалау (ағын желілері, жергілікті төмендеулер, ағын алаңдары және т. б.); төгілуді өрескел бағалау - экспресс-бағалау - мұнай ластануының таралу орындарының қосымша факторларын ескермей, мұнай өнімдерінің ағу және жиналу орындарын шамамен бағалауға мүмкіндік береді; егжей – тегжейлі бағалау – сандық есептеу - төгілудің гидродинамикасын және қосымша факторларды (булану, ағып кету, ағып шығуды есептеу, зиянды

МҰНАЙ ТӨГІЛУІ ІШКІ ЖҮЙЕСІ
(СУ МЕН ҚҰРЛЫҚТА МҰНАЙ ТӨГІЛУІН МОДЕЛЬДЕУДІ ҚОЛДАНУҒА ШОЛУ ЖАСАУ)

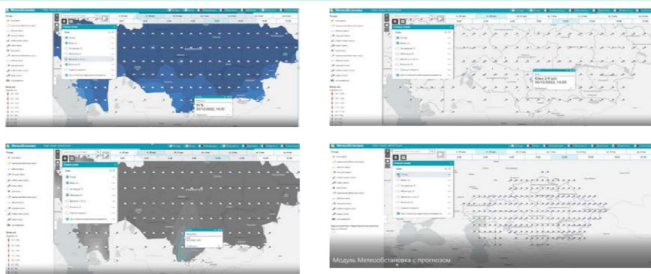

- Траекторияны және мұнаймен ластанудың таралуын шұғыл бағалау
- Су беті мен құрлықта дақтың таралуын сандық модельдеу
- Мұнай мен мұнай өнімдерінің авариялық төгілуін жою бойынша сценарий құрастыру
- Қосымша блоктар (ағып өтуді есептеу, шығынды бағалау, күштер мен құралдары есептеу)

бағалау, күштер мен құралдарды есептеу) және т. б. ескере отырып, мұнай өнімдерінің төгілуін егжей-тегжейлі бағалауға мүмкіндік береді.

«Метео ТЖ» ішкі жүйесі метеодеректердің мониторингі мен кеңістіктік талдауын, оның ішінде мамандандырылған метеорологиялық индекстерді есептеуді, ағымдағы және болжамды ауа-райы деректерін (жел, температура, ылғалдылық, қар жамылғысы, жауын-шашын және т.б.) автоматты түрде жинауды және кеңістікте өңдеуді ұсынады. Бұл ішкі жүйеде әр 3 (үш) сағат сайын деректерді жанарту интервалымен метеорологиялық жағдайды болжаудың 5 (бес) тәулігіне болжау функционалы, есептерді картографиялық және кестелік түрде алу мүмкіндігі бар. Ішкі жүйе ТЖ ГАЗ шеңберінде барлық қажетті ішкі жүйелерге біріктірілген және авариялардың, өрттердің, су тасқыны жағдайларының және басқа да ТЖ туындауын есептеуде қолданылады.

МЕТЕО ТЖ ІШКІ ЖҮЙЕСІ
(5 ТӘУЛІККЕ БОЛЖАМЫ БАР МЕТЕОЖАҒДАЙ БОЙЫНША ФУНКЦИОНАЛҒА ШОЛУ ЖАСАУ)

- Арнайы деректерді автоматты жинақтау және кеңістікте өңдеу (жолдардағы жағдай, атмосфералық ауаның ластануы), туынды көрсеткіштерді (өрт қаупінің индексі, т.б.) есептеу
- Ағымдық және болжамды ауа-райы жөніндегі деректерді (жел, температура, ылғалдылық, қар жамылғысы, жауын-шашын, т.с.с.) өңдеу

«ТЖ интерактивті карталары» ішкі жүйесі Қазақстан Республикасының аумағындағы тәуекелдер мен ықтимал тәуекелдер қатерлерін білдіреді. «Табиғи-техногендік сипаттағы ТЖ атласы» цифрлық форматы оған негіз болып табылады. Ішкі жүйе апаттар қаупін азайту және оларға ден қою, дағдарыстық жағдайларды жаңғырту, түсіндіру және визуализациялау, сондай-ақ «ТЖ бойынша дағдарысқа қарсы шараларды» жасау құралы ретінде қызмет етеді.

Есептік ішкі жүйелердің функционалы ТЖ туындаған кезде деректерді өңдеудің нормативтік және әдістемелік құжаттары негізінде, сондай-ақ бағдарламалық қамтамасыз ету шеңберінде функционал әзірлеген компоненттерді пайдалана отырып іске асырылады.

Барлық есептеу модульдерінің функционалы келесі негізгі жүйелік

функциялардың орындалуын қамтамасыз етеді:

- есептегіш модулі үшін кіріс ақпаратын енгізу;
- зақымдану аймақтарын есептеу;
- ықтимал залалды бағалау;
- нәтижелерді беру;
- ықтимал қатерлер мен ұсыныстарды болжау.

«ТЖ ИНТЕРАКТИВТІ КАРТАЛАРЫ»
(ҚР АУМАҒЫНДАҒЫ ТАБИҒИ ЖӘНЕ ТЕХНОГЕНДІ ТЖ АТЛАСЫ)

- Желілердің инфрақұрылымы/сыншыл инфрақұрылымды анықтау
- Цифрлы кадастры ақпарат/ нысандар инвентаризациясы
- Қоршаған орта (ауа-райы, табиғи және техногенді қатерлер)
- Демография және етулерге мониторинг

Осылайша, «ТЖ ГАЗ» бағдарламасының көмегімен ТЖ туындаған кезде АҚМЖ аумақтық ішкі жүйесінің басқару органдары ТЖ аймағын және оның одан әрі дамуын анықтай алады, авариялық-құтқару және шұғыл жұмыстарды жүргізу үшін қажетті күштер мен құралдарды есептей алады. Бағдарлама ТЖ даму сценарийін 3D форматта модельдейді.

«ТЖ ГАЗ» бағдарламасы жағдай бойынша интерактивті болжамды карта мен жедел карталарды ұсынады және ресімдейді. Сондай-ақ, хабарламалар мен басқа да қажетті мәтіндік құжаттардың жобасын дайындайды. Айта кету керек, «ТЖ ГАЗ» бағдарламасы аумақтық құлақтандыру жүйесімен интеграцияланатын болады. ТЖ ГАЗ көмегімен автоматты режимде құлақтандыру жүйесін іске қосуға мүмкіндік бар.

«ТЖ ГАЗ» бағдарламасы пилоттық режимде қолданылған жер - Түркістан облысы. Бағдарламаны пайдалану нәтижелері оның тиімділігін көрсетті. Әрине, «ТЖ ГАЗ» бағдарламасы - алғашқы қадамдар жасап, біртіндеп енгізіліп жатқан азаматтық қорғау саласындағы заманауи инновация. Келешекте бұл бағдарлама азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінде өзінің лайықты орнын алады деп күтеміз.

АҚ ҰО ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

АУМАҚТЫҚ ДЕҢГЕЙДЕ АЙЫРЫҚША КЕЗЕҢДЕ АРНАЙЫ ҚҰРАЛЫМДАРДЫ ҚҰРУ ЖӨНІНДЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУЛЫҚ

*Оқу-әдістемелік құралды
дайындаған - АҚ ҰО
вице-Президенті - Еңсебаев Б.К*

Қарастырылып отырған мәселелер:

1. Қолдану саласы;
2. Терминдер, анықтамалар, белгілер және қысқартулар;
3. Жалпы ережелер;
4. Арнайы құралымдарды құру тәртібі;
5. Соғыс уақытындағы арнайы құралымдардың функциялары;
6. Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесіндегі арнайы құралымдардың рөлі мен орны.
7. Нормативтік сілтемелер, әдебиет.

1. Қолдану саласы

"Азаматтық қорғау туралы" ҚР Заңының 1-бабына сәйкес азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесі (бұдан әрі-АҚМЖ) бұл Қазақстан Республикасының халқын, объектілері мен аумағын төтенше жағдайлар мен әскери қақтығыстар кезінде немесе осы қақтығыстар салдарынан туындайтын қауіптерден қорғау жөніндегі жалпымемлекеттік іс-шаралар кешенін іске асыруға арналған басқару органдарының, азаматтық қорғау күштері мен құралдарының жиынтығы. АҚМЖ өз қызметін әскери қақтығыстар кезінде немесе осы қақтығыстар салдарынан, яғни соғыс уақытында жалғастырады. Халық пен аумақ үшін әскери қақтығыстар қаупінің негізгі көзі қарсыластың қазіргі заманғы зақымдау құралдарын қолдануы болып табылады, олардың зақымдайтын (бұзатын) факторлары адамдарға, жануарлар мен өсімдіктерге, объектілердің зақымдалуына немесе жойылуына, қайталама зақымдаушы факторлардың пайда болуына арналған.

Медициналық көмек көрсету, өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, көлік,

көлік инфрақұрылымы және байланыс объектілерін қалпына келтіру, сондай-ақ жау ЗЗҚ қолдану нәтижесінде туындаған төтенше жағдайларды оқшаулау және жою жөніндегі жұмыстарды орындау үшін аумақтық деңгейде алдын ала арнайы құралымдар құрылады. Бұл құралымдарды жұмылдыру жарияланған кезде қорғаныс жүйесіндегі меншік нысанына қарамастан мемлекеттік органдар мен ұйымдар құрады.

"Аумақтық деңгейде айырықша кезеңде арнайы құралымдарды құру жөніндегі әдістемелік нұсқаулық" (бұдан әрі – әдістеме), ҚР ТЖМ «Азаматтық қорғау саласындағы ғылыми зерттеулер, даярлау және оқыту Ұлттық орталығы» АҚ (бұдан әрі – АҚ ҰО) әзірледі. Әдістеме жұмылдыру, соғыс жағдайы кезеңінде және соғыс уақытында халықты және аумақты қорғау үшін ҚР ТЖМ жергілікті атқарушы органдары мен аумақтық бөлімшелеріне және басқа да орталық атқарушы органдарға арналған.

Әдістеме АҚ бойынша азаматтық қорғаныс іс-шаралары тобына жатқызылған қалалардың жергілікті атқарушы органдарының, сондай-ақ ҚР ТЖМ аумақтық бөлімшелерінің және жергілікті жерлерде басқа да ОАО-дардың жүргізуі кезінде қолданылады.

АҚ бойынша топқа жатқызылған қалалардың ҚР ТЖМ жергілікті атқарушы органдары мен аумақтық бөлімшелерінің әдістемені пайдалануы оларға АҚ күштері мен құралдарын дұрыс есептеуге, Қазақстан Республикасының халқы мен аумағын заманауи зақымдау құралдарының (бұдан әрі - ЗЗҚ) зақымдайтын (бұзатын) факторларының әсерінен қорғауға бағытталған АҚ іс-шараларын орындау кезінде оларды тиімді бөлуге мүмкіндік береді.

Бұл ретте әдістеме арнайы құралымдарды құрудың басқа қорғаныс және жұмылдыру іс-шараларымен, сондай-ақ елдің барлық экономикалық қызметімен тығыз байланысына назар аударады және атап көрсетеді, оларды жоспарлауға және жергілікті атқарушы органдарды, әскери қолбасшылық органдарын жүзеге асыруға қатысу қажеттілігі мен міндеттілігін алдын ала айқындайды.

Жұмылдыру, соғыс жағдайы кезеңінде және соғыс уақытында арнайы құралымдар құру жөніндегі негізделген және дұрыс жұмыс халықты және аумақтарды соғыс уақытындағы қауіп-қатерлерден қорғауға дайындау жөніндегі қызметтің негізгі бағыттарын және олардың көлемін, мерзімдері мен орындалуын айқындауға мүмкіндік береді. АҚ - ның осы негізгі іс-шаралары:

- азаматтық қорғаныс іс-шараларын жоспарлау;

- жеке қорғану құралдарының қажетті қорын, сондай-ақ материалдық-техникалық, азық-түлік, медициналық және өзге де құралдар қорын

құру;

- арнайы құралымдарды материалдық-техникалық қамтамасыз ету үшін жұмылдыру резервтерін құру;

- қарсыластың ЗЗҚ қолдану салдарын жоюға арналған азаматтық қорғау күштері мен құралдары тобын құру.

2. Терминдер, анықтамалар, белгілер және қысқартулар

Азаматтық қорғаныс – Қазақстан Республикасының халқы мен аумағын қазіргі заманғы зақымдаушы құралдардың зақымдау (кирату) факторларының әсерінен, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғау жөнінде бейбіт уақытта және соғыс уақытында жүргізілетін жалпымемлекеттік іс-шаралар кешенін іске асыруға арналған азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің құрамдас бөлігі;

Азаматтық қорғаныс мүлкі - жеке қорғаныс құралдары, радиациялық, химиялық барлау және дозиметриялық бақылау аспаптары, жеке медициналық қорғау құралдары, байланыс және хабарлау құралдары және басқа да материалдық-техникалық құралдар;

Азаматтық қорғау құралдары – халықты қорғау және азаматтық қорғау күштерін жарактандыру үшін қолданылатын материалдық-техникалық мүлік;

Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесі – Қазақстан Республикасының халқын, объектілері мен аумағын төтенше жағдайлар мен әскери қақтығыстар кезінде немесе осы қақтығыстар салдарынан туындайтын қауіптерден қорғау жөніндегі жалпымемлекеттік іс-шаралар кешенін іске асыруға арналған, азаматтық қорғаудың басқару органдарының, күштері мен құралдарының жиынтығы;

Арнаулы құралымдар - өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, көлік, көлік инфрақұрылымы және байланыс объектілерін қалпына келтіру, медициналық көмек көрсету, сондай-ақ төтенше жағдайларды оқшаулау және жою жөніндегі жұмыстарды күзету және орындау үшін жұмылдыру жарияланған кезде қорғаныс жүйесіндегі меншік нысанына қарамастан мемлекеттік органдар мен ұйымдар құратын құралымдар;

Жұмылдыру резерві – мемлекеттік материалдық резервтің құрамдас бөлігі болып табылатын, жұмылдыру, соғыс жағдайы кезінде және соғыс уақытында жұмылдыру тапсырысын орындау, табиғи, техногендік және әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайлар мен олардың салдарларының алдын алу және оларды жою жөніндегі шараларды қолдану, бейбіт уақытта гуманитарлық көмек көрсету үшін қажетті шектеулі номенклатура бойын-

ша материалдық құндылықтар запасы, сондай-ақ арнайы құралымдардың материалдық-техникалық құралдары;

Жұмылдыру тапсырысы - ұйымдарға тауарларды өндіруге, жұмыстарды орындауға және белгілі бір номенклатураның қызметтерін көрсетуге, олардың саны мен сапасына, жұмылдыру кезеңінде, соғыс жағдайында және соғыс уақытында арнайы құралымдар құруға мемлекеттік тапсырыс;

Заманауи зақымдау құралдары - адамдарға, жануарларға және өсімдіктерге зақым келтіруге, объектілердің зақымдалуына немесе жойылуына, қайталама зақымдаушы факторлардың пайда болуына, соның ішінде жаппай қырып-жою қаруы мен кәдімгі зақымдау құралдарына, соның ішінде зымырандық, авиациялық және атыс қаруларына әсер ететін (бұзатын) факторлары бар құрылғылар мен құралдар;

Соғыс уақыты-соғыс жағдайы жарияланған немесе соғыс қимылдары нақты басталған сәттен бастап соғыс қимылдары тоқтатылғаны туралы жарияланған сәтке дейінгі, бірақ олар іс жүзінде тоқтатылғанға дейінгі кезең.

АҚ - азаматтық қорғаныс;

АҚ - арнайы құралымдар;

АҚҚ - азаматтық қорғауды қалыптастыру.

АҚМЖ - азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесі;

ЖАО - жергілікті атқарушы органдар;

ЗЗҚ - заманауи зақымдану құралдары;

ОАО - орталық атқарушы органдар.

3. Жалпы ережелер

Соңғы 10-15 жылдағы Қазақстандағы ірі және резонанстық төтенше жағдайларды жоюды талдау, сондай-ақ жергілікті жерлерде АҚ қызметтері мен олардың құралымдарының даярлығы мен жабдықталу деңгейін талдау мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, құтқару құралымдарының қазіргі саны ауқымды ТЖ жағдайында, әсіресе соғыс уақытында елдің аумағы бойынша жауды жеңу құралдарының неғұрлым ауқымды әсері жағдайында авариялық-құтқару жұмыстарының кешенін толық көлемде орындауға мүмкіндік бермейді. 2022 жылы Қостанай облысындағы орман өрттері, 2023 жылы Екібастұз және Риддер қалаларындағы ЖЭО апаттары бұған айқын дәлел. Екінші жағынан, ҚР ТЖМ Мемлекеттік өртке қарсы қызмет бөлімшелеріне авариялық-құтқару жұмыстарын жүргізу жөніндегі функцияларды беру МӨҚ қызметкерлерін даярлау және бөлімшелерді қайта жарактандыру

үшін әртүрлі ресурстардың елеулі көлемін тарту үшін ұзақ уақытты талап етеді. Сонымен қатар, барлық ЖАО-да, әсіресе ауылдық жерлерде, жақсы дайындалған және жабдықталған авариялық-құтқару құрылымдарының саны жеткілікті емес. Оларды соғыс уақытында қолдану проблемасы осы құрамалардың жеке құрамы оларды ҚР Қарулы Күштеріне жіберу үшін жұмылдыру бойынша шақырылуы мүмкін.

Екіншіден, азаматтық қорғаудың кейбір міндеттері мен азаматтық қорғаныс іс-шаралары өте нақты болып табылады және оларды шешуге арнайы дайындалған және жабдықталған бөлімшелерді тартқан жөн, олар ОАО-ны енгізуде және соғыс уақытында жергілікті жерлерде қолданыла алады.

Сондықтан соғыс уақытында (ҚР Қарулы күштеріне жұмылдыру бойынша олардың жеке құрамын шақыруға жол бермей) авариялық-құтқару құралымдары мен АҚ қызметтері құралымдарының жұмыс істеуін қамтамасыз етудің кепілді тәсілі оларға АҚ міндеттерін шешуге және АҚ іс-шараларын орындауға арналған арнайы құралымдар мәртебесін беру болып табылады.

4. Арнайы құралымдарды құру тәртібі

ҚР "Азаматтық қорғау туралы" Заңына сәйкес азаматтық қорғаудың негізгі міндеттерінің бірі бейбіт және соғыс уақытында авариялық-құтқару және шұғыл жұмыстар жүргізу арқылы төтенше жағдайлар туындаған кезде адамдарды құтқару және эвакуациялау болып табылады. Бұл міндетті аумақтық деңгейде орындау үшін жергілікті атқарушы органдар азаматтық қорғау Күштерін құруға және оларды үнемі дайын ұстауға міндетті.

АҚМЖ аумақтық кіші жүйесінің күштері мен құралдары тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік әкімдерінің шешімдерімен құрылады.

"ҚР Қорғаныс және Қарулы Күштері туралы" ҚР Заңына сәйкес ЖАО тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктер шегінде арнайы құралымдар құрады және олардың қызметін қамтамасыз етеді:

1) Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың, арнаулы мемлекеттік органдардың мүддесінде міндеттерді орындау,

2) сондай-ақ жұмылдыру, соғыс жағдайы кезеңінде және соғыс уақытында Қазақстан Республикасы экономикасының және халқының тыныс-тіршілігінің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету үшін.

Сондай-ақ ЖАО жұмылдыру дайындығы жөніндегі міндеттерді орындау үшін арнайы құралымдардың қызметін ұйымдастыруға және қамтамасыз етуге міндетті. Оларды ұстау жөніндегі шығындар тиісті органдар мен

ұйымдар арқылы мемлекеттік бюджеттен толтырылады.

Міндеттердің екі блогын шешу үшін арнайы АҚ құрылымдарын құру қажет:

- соғыс уақытында Азаматтық қорғаныс іс-шараларының орындалуын қамтамасыз ету;

- соғыс уақытында азаматтық қорғаудың жекелеген міндеттерін орындау.

Міндеттердің бірінші блогын шешу үшін әдістеме авторлары ЖАО аумақтық бөлімшелері болып табылатын ұйымдардың, оның ішінде облыстардың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының ТЖ департаменттерінің базасында ҚР ТЖМ құруды ұсынады. Мысал ретінде ТЖД "Өрт сөндіру және авариялық-құтқару жұмыстары қызметі" мемлекеттік мекемесін келтіруге болады. Сондай-ақ, олардың қатарына ҚР Денсаулық сақтау министрлігі нысандарының базасында құрылған МТ медициналық қызметінің құрылымдары кіреді.

Екінші блоктың міндеттерін шешу үшін – ЖАО қарамағындағы қолданыстағы авариялық-құтқару құралымдарының базасында. Мысал ретінде тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік әкімдерінің шешімдерімен құрылатын шұғыл ден қоюдың жиынтық отрядтарын келтіруге болады.

АҚ жеке құрамымен жасақтауды жүзеге асыру ұсынылады:

- қорда болатын, атқарушы ұйымдарда бейбіт уақытта жұмыс істейтін азаматтар қатарынан мамандар, яғни ҚР ТЖМ авариялық-құтқару бөлімшелері және ҚР ДСМ мамандандырылған медициналық бөлімшелері (облыстық жедел-құтқару жасақтары, Апаттар медицинасы орталықтары, жедел медициналық көмек бригадалары және т. б.);

Бұл жерде Қазақстан Республикасының ТЖ министрлігі жергілікті жерлерде АҚМЖ аумақтық кіші жүйесінің негізгі күші болып табылатын мемлекеттік өртке қарсы қызметтің аумақтық бөлімшелерінің жауынгерлік және жұмылдыру дайындығын қамтамасыз ететінін атап өту қажет. Сондықтан арнайы құралымдар құру кезінде ҚР ТЖМ аумақтық бөлімшелері ЖАО-мен тығыз өзара іс-қимыл жасауы тиіс, өйткені "Азаматтық қорғау туралы" ҚР Заңына сәйкес Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық бірліктерінде Азаматтық қорғанысқа басшылықты лауазымы бойынша тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің азаматтық қорғаныс бастықтары болып табылатын әкімдер жүзеге асырады. Өз кезегінде ҚР ТЖМ аумақтық бөлімшелерінің басшылары лауазымы бойынша әкімшілік-аумақтық бірліктердің тиісті азаматтық қорғаныс бастықтарының орынбасарлары болып табылады. Сонымен қатар, азаматтық қорғау құрылымдарын есепке алуды азаматтық қорғау саласындағы уәкілетті ор-

ғанның аумақтық бөлімшелері жүргізеді.

- әскери есепте тұрмайтын және бейбіт уақытта атқарушы ұйымдарда (мемлекеттік емес өртке қарсы қызметтің өрт сөндіру бөлімдері, кәсіби авариялық-құтқару қызметтері мен құралымдары) жұмыс істейтін азаматтар қатарынан мамандар;

- жұмылдыру кезеңінде және соғыс уақытында тиісті штаттық лауазымдарға жұмысқа жалдау арқылы әскери есепте тұрмайтын азаматтар.

Өз кезегінде АҚ арнайы құралымдары көлігімен жабдықтауды көлік құралдары есебінен жүзеге асыру ұсынылады:

- атқарушы ұйымдар;

- атқарушы ұйымдардың жұмылдыру резервінде сақтаудағы;

- АҚ қызметтерінің қарамағындағы арнайы көлік құралдарымен.

Арнайы құралымды құру процесі келесі негізгі кезеңдерді қамтуы керек:

- Арнайы құралым құруға жұмылдыру тапсырмаларын белгілеу;

- ОАО мен қалыптастырушы ұйым арасында шарт жасасу;

- ЖАО мен базасында АҚ аумақтық құрылымдары құрылған ұйымдар арасында шарт жасасу;

- арнайы құралым тұлғаларын тағайындау;

- арнайы құралымды мемлекеттерге сәйкес жеке құраммен жасақтау;

- мемлекеттерге табельдерге сәйкес арнайы құралымды көлік құралдарымен, мүлікпен және басқа да материалдық құралдармен жабдықтау;

- жұмылдыру құжаттарын әзірлеу.

ҚР "Жұмылдыру дайындығы және жұмылдыру туралы" Заңына сәйкес жұмылдыру дайындығы мен жұмылдыру жөніндегі іс-шаралар:

- жұмылдыру, соғыс жағдайы кезеңінде және соғыс уақытында Қазақстан Республикасының аумағын, экономикасын дайындау және мемлекеттік органдардың, ұйымдардың жұмыс жағдайларын айқындау;

- Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріне, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарына, арнаулы мемлекеттік органдарына, сондай-ақ жұмылдыру тапсырыстарын орындайтын ұйымдарға жеткізуге жұмылдыру жарияланған кезде арналған арнаулы құралымдар мен техниканы даярлау.

Тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің әкімі ұйымдарға жұмылдыру кезеңінде, соғыс жағдайында және соғыс уақытында арнайы құралымдар құруға жұмылдыру тапсырысын береді. Бұл тапсырыс іс жүзінде мемлекеттік тапсырыс болып табылады. Мұнда азаматтық қорғау қызметтері мен құрылымдары құрылған ұйымдар болып табылады. "Жұмылдыру дайындығы және жұмылдыру туралы" ҚР Заңына сәйкес ұйымның мем-

лекет қорғанысы мүддесінде, жұмылдыру, соғыс жағдайы бойынша және соғыс уақытында мемлекеттік тапсырмаларды орындаудан бас тартуға құқығы жоқ.

5. Арнайы құралымдардың функциялары

Арнайы құралымдар деп ҚР Қарулы Күштерінің жауынгерлік қызметін және экономиканың орнықтылығын қамтамасыз ету жөніндегі арнайы міндеттерді орындау үшін соғыс уақытында құрылатын ұйымдық құралымдар түсініледі.

Арнайы құралымдар көлік және байланыс объектілерін техникалық жабуға, қалпына келтіруге, пайдалануға және салуға, басқару пункттерін байланыспен және олардың жұмысының тұрақтылығымен қамтамасыз етуге, жаралылар мен науқастарды эвакуациялауға, жеке құрамды, техника мен материалдық құралдарды тасымалдауға, медициналық, көліктік және инженерлік қамтамасыз етуге арналған.

Арнайы құралымдар экономикасының орнықтылығы бойынша жау ЗЗҚ қолдану салдарын жою бойынша авариялық-құтқару және шұғыл жұмыстарды жүргізу (өрттерді сөндіру, үйінділерді тазарту, жолдар мен көпірлерді қалпына келтіру және т. б.) міндеттерін орындайды.

Арнайы құралымдардың негізгі міндеттері:

- авариялық-құтқару жұмыстарын жүргізу;
- соғыс уақытында экономиканың тұрақты жұмыс істеуі үшін қажетті объектілерді жабу;
- өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, көлік, көлік инфрақұрылымы және байланыс объектілерін қалпына келтіру жөніндегі жұмыстарды орындау;
- халықты құтқаруға және эвакуациялауға, авариялық-құтқару және шұғыл жұмыстарға, санитариялық-эпидемияға қарсы, эпизоотияға қарсы және басқа да іс-шараларды жүргізуге қатысу;
- басқару пункттерінің байланысын және олардың жұмысының тұрақтылығын қамтамасыз ету;
- жаралылар мен науқастарды эвакуациялау;
- жеке құрамды, техниканы және материалдық құралдарды тасымалдау;
- коммуналдық қызметтердің жұмысын жедел қалпына келтіру;
- мәйіттерді жерлеу;
- сондай-ақ азаматтық қорғаныстың басқа да міндеттерін орындау.

6. Қорғаныс жүйесі мен азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесіндегі арнайы құралымдардың ролі мен орны

Арнайы құралымдар өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, көлік, көлік инфрақұрылымы және байланыс объектілерін қалпына келтіру, медициналық көмек көрсету, сондай-ақ төтенше жағдайларды оқшаулау және жою жөніндегі жұмыстарды күзету және орындау үшін жұмылдыруды жариялау кезінде қорғаныс жүйесінде белгілі бір орын алады.

Сондай-ақ, арнайы құрылымдар азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің жұмысында белгілі бір рөл атқарады, өйткені олардың қызметі төтенше жағдайларды жоюмен байланысты.

Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан Республикасына қарсы агрессияны не оның қауіпсіздігіне тікелей сыртқы қатерді болдырмау немесе тойтару үшін республиканың бүкіл аумағында немесе оның жекелеген жерлерінде ерекше құқықтық режимді енгізу - әскери жағдай екені белгілі. Әскери жағдай енгізілген жерлерде Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес әскери басқару органдарының өкілеттіктері кеңейтіледі, оларға мемлекеттік билік пен басқару органдарының қорғаныс және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету саласындағы барлық функциялары ауысады. Облыстарда, республикалық маңызы бар қалаларда, астанада әскери басқару органы әскери жағдай кезеңінде құрылатын және әкімшілік-аумақтық бірлік шегінде жүзеге асыратын қорғаныс кеңесі болып табылады, ол мемлекеттік органдарға, ұйымдарға, сондай-ақ мемлекет қорғанысы мүддесі үшін арнайы құралымдарға басшылықты жүзеге асырады.

Жергілікті жерлерде қорғаныс кеңесін тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің (облыстың, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының) әкімі басқарады, ол өз кезегінде азаматтық қорғаныс және аумақтық қорғаныс бастығы болып табылады.

Әскери жағдай енгізілген кезде қорғаныс саласындағы мемлекеттік билік және басқару органдарының функциялары әскери басқару органдарына ауысатындығына байланысты, жұмылдыру жарияланған кезде Қарулы Күштердің құрамына Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара қызметі, Ұлттық Ұлан және азаматтық қорғау саласындағы уәкілетті органның азаматтық қорғанысты басқару органдары, сондай-ақ арнайы құралымдар кіреді.

Әскери жағдай кезінде Қарулы Күштер, сондай-ақ олардың құрамына кіретін арнайы құралымдар агрессияға қарсы күрес және басқа да іс-қимылдар жүргізетінін атап өту қажет. Яғни, арнайы құралымдардың жеке

құрамы жеке қарумен қамтамасыз етілетін болады. Бұл ретте соғыс уақытында арнайы құралымдардың жеке құрамының қару алу тәртібі мен орны алдын ала айқындалады және жұмылдыру жоспарында көрсетіледі.

Соғыс уақытында жұмысын жалғастыратын азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінде ТЖ жоюға арналған күштер мен құралдар тобына арнайы құралымдар қажет. Сонымен қатар, арнайы құралымдардың негізін тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік әкімдерінің шешімімен құрылатын азаматтық қорғаудың аумақтық құралымдары құрайды.

Осылайша, арнайы құралымдар белгілі бір орынға ие және қорғаныс жүйесінде және азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінде маңызды рөл атқарады. Өйткені арнайы құралым ҚР Қарулы күштерінің қызметін және экономиканың орнықтылығын қамтамасыз етеді.

7. Нормативтік сілтемелер, әдебиет.

Әдістемені әзірлеу кезінде ҚР мынадай нормативтік-құқықтық актілері мен әдебиеттер пайдаланылды:

1) "Азаматтық қорғау туралы" 2014 жылғы 11 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Заңы;

2) "Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы" 2017 жылғы 30 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы (2019 жылғы 27 желтоқсандағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен);

3) "Соғыс жағдайы туралы" Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 5 наурыздағы № 391-II Заңы (2017 жылғы 11 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен);

4) "Жұмылдыру дайындығы және жұмылдыру туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 маусымдағы № 127-I Заңы (2019 жылғы 18 наурыздағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен);

5) ҚР ПМ-нің 2017 жылғы 18 наурыздағы №209 Бұйрығы (ҚР ПМ-нің 2015 жылғы 6 наурыздағы №190 бұйрығына өзгеріс пен толықтыру), "Азаматтық қорғаныс іс-шараларын ұйымдастыру және жүргізу қағидаларын бекіту туралы";

6) " Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесін ұйымдастыру және оның қызметі қағидаларын бекіту туралы" ҚР ПМ-нің 2015 жылғы 24 ақпандағы № 149 Бұйрығы.

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ ТҮРҒЫН ҮЙ КЕШЕНДЕРІНІҢ ЖЕР СІЛКІНІСІНЕ ТӨЗІМДІЛІГІ

Бергенева Н.С., Мыңжасов Д.Е., Бөтейбек Л.К.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

*Мақала Әл-Фараби ат. ҚазақҰУ
профессоры Н.С.Бергеневаның
жетекшілігімен даярланған*

2023 жылдың 6 ақпанында Түркия мен Сирия мемлекеттерінің аумақтарында жойқын жер сілкінісі орын алды. Түркияның оңтүстігінде тоғыз сағаттық аралықпен екі күшті жер сілкінісі болды. Бірінші дүмпу эпицентрінің $7,8 (\pm 0,1)$ магнитудасы Газиантеп қаласындағы (Түркия) Шехиткамил ауданында болса, екінші дүмпу эпицентрі $7,5 (\pm 0,1)$ магнитудасы Кахраманмарас аймағында болды. Түркиядағы апаттан 44200-ден астам адам қаза тапса, Сирияда 6600-ден астам адам көз жұмыс, тағы он мыңдаған адам жарақат алды. Бұл жер сілкінісі 1939 жылы Эрзинджандағы жер сілкінісінен кейінгі Түркиядағы ең күшті жер сілкінісі деп табылды.

Түркия секілді Қазақстан да сейсмикалық тұрақсыздығы бар елдер тізіміне кіреді және Қазақстан республикасы жерінің 40%-ы сейсмикалық қауіпті аймақты құрайды. Бұл - жойқын жер сілкінісі ықтималдығы жоғары болатын елдің оңтүстік облыстары. Ол жерлерде жер сілкінісінің қарқындылығы 8 балл және одан жоғары мәнді құрайды. Қазақстан Республикасында ең жоғары сейсмикалық белсенділік келесі өңірлерде байқалады: Алматы, Жамбыл, Қызылорда және Оңтүстік-Шығыс Қазақстан, Маңғыстау облыстары. Соның ішінде Алматы қаласы сейсмикалық қауіпті аймақта орналасқан, себебі ол үнемі қозғалыста болатын екі литосфералық плитаның соқтығысу шекарасында, 27 қауіпті жарықшақтарда, сондай-ақ Іле Алатауының жас тауларының жанында орналасқан. XIX-XX ғасырларда Алматы қаласы аймағында жер сілкіністері жиі қайталанған.

Қазіргі таңда Алматы қаласында жер сілкінісінің зардаптарын төмендету үшін сейсмикалық тұрақты ғимараттар салынуда. Сонымен қатар қа-

лада ертеде салынған ескі үйлер де жеткілікті. Жаңадан салынған және ескі ғимараттар жер сілкінісіне қаншалықты төзімді болатыны жөнінде зерттеулер бар болғанымен, Алматы қаласының қарқынды өсуі, жаңа ғимараттардың салынуы қаладағы сейсмикалық тұрақтылықты зерттеуді қажет етеді.

Жер сілкінісінің адамға және қоршаған ортаға тигізетін зардаптарын жою бойынша іс-шараларды әзірлеу керек, сондай-ақ жаңа жер сілкіну қаупі бар аудандарды игеру кезінде жоспарлы шешімдерді негіздеген дұрыс. Алматы қаласының аумағындағы сейсмикалық тәуекелділікті осы тұрғыдан бағалау өзекті мәселе болып табылады.

Зерттеу жұмысында 2016-2018 жылдарда сол кездегі Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Төтенше жағдайлар комитеті жанындағы Төтенше жағдайлар департаментімен, Қазақ құрылыс және сәулет ғылыми-зерттеу және жобалау институты, әкімдіктің жергілікті әкімшілік органдарымен, Сейсмология институтының бірлесіп жүргізген «Алматы қаласының тәуекелдерін бағалау» жобасының қорытындысына сараптама жүргізілді. Бұл жобаның мақсаты - Алматыдағы жер сілкінісінің қауіптілігі мен тәуекелін бағалау.

Жер сілкіну қаупін бағалау әдістемесі Қазақстанда «Экстремум» географиялық ақпараттық жүйесінде енгізілген. Бұл жүйенің көмегімен жалпы республика бойынша, сондай-ақ жекелеген облыстар мен қалалар үшін сейсмикалық тәуекелді есептеуге болады. Геокеңістік деректер негізінде тәуекелдерді бағалау әдісі қолданылды. Ғимараттар мен құрылыстардың мүмкін болатын зақымдануын есептеу әдісі арқылы құрылымдардың сейсмикалық белсенділікке төзімділігінің сенімділігін көрсететін коэффициент есептелді.

Жоба аясында Алматы қаласының жер сілкінісі қауіптілігі есептеліп, бағаланды. Алматы қаласының 8 ауданындағы ғимараттардың және көпқабатты «Нұрлы тау» тұрғын үй кешенінің сейсмикалық төзімділігі талданып, құрылыстардағы зардап шегуі мүмкін халықтың саны есептелген.

Алматы қаласы бойынша ғимараттар мен құрылыстардың сейсмотұрақтылығына жүргізілген талдау Медеу ауданында осалдықтың қауіпсіз сыныбы бар екенін көрсетті, бұл жиынтығында есептік жүктемелердің орташа деңгейі бар конструкциялардың тұтастығына кепілдік бере алады. Жетісу ауданының қауіптілігі жоғары.

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес 8 аудан арасынан Бостандық ауданында шамамен 7 баллдық (6.85) жер сілкінісінің пайда болу тәуекелі ең жоғары екені анықталды. Әуезов және Түрксіб аудандарында халық ең көп зардап

шегуі мүмкін. «Нұрлы тау» тұрғын үй кешені сейсмотөзімді ғимараттар қатарына жатқызылды. Сараптамалық бағалау көрсеткендей, қала халқының шамамен 37% жер сілкінісінен қирау қаупі бар үйлерде тұрады. Ал 31% дейінгі халықтың үйі сейсмикалық осалдық дәрежесін тексеруді және бағалауды қажет ететіні жөнінде қорытынды жасалды.

Алынған нәтижелерді пайдалана отырып, әлемдік аренадағы Жапония мемлекетінің үздік тәжірибелері, соның ішінде құрылыс конструкцияларға қойылатын талаптар ұсынылып, жер сілкінісі қаупін төмендету шаралары қарастырылды.

Жер сілкінуді алдын ала болжап, оның болатын орнын, күшін және туындау уақытын дәл айта білу үшін, ең алдымен сейсмикалық аудандастыру карталарын жасау жұмыстарын жетілдіру қажет. Бұл жұмыстардың алғашқы сатысында геологиялық, сейсмологиялық және инженерлік-сейсмологиялық мәліметтер жинақталып қорытындылана келе, болашақ жер сілкіністерінің орны мен энергиясы анықталады. Ал екінші сатысында болашақ жер сілкінудің орны мен энергиясын және тереңдігін біле отырып, оның жер бетіндегі дүмпу күші мен қайталану жиілігі есептеледі. Белгілі бір қалада сейсмикалық тұрғыдан берік құрылыс салу жұмыстарын ойдағыдай жүргізу үшін сейсмикалық аудандастыру картасы жеке аудандардың геологиялық құрылыс ерекшеліктерін ескеретін қосымша микросейсмикалық аудандастыру карталарымен толықтырылады. Әсіресе топырақ қабатының құрамын және жер асты суларының деңгейлік тереңдігін, сонымен қатар бедер пішіндерінің ерекшеліктерін білудің маңызы өте зор. Өйткені, жер сілкіну кезінде сыналатын құрылыс орындарының беріктігі осы жағдайларға тікелей байланысты. Біздің елімізде жасалған ең алғашқы сейсмикалық аудандастыру картасы Г. П. Горшковтың (1937 ж.) есімімен байланысты. Ал 1980 жылы жасалған Алматы қаласының сейсмикалық микроаудандастыру картасы бойынша қаламыз орналасқан аумақ сейсмикалық қауіптілігіне қарай IX балдық және X балдық екі ауданға ажыратылған еді. Қазақ құрылыс және сәулет ғылыми-зерттеу және жобалау институтының бастамасымен Сейсмология институты 2017-2019 жылдарда Алматы қаласының жаңа сейсмикалық картасын жасады. Бұл еуропалық нормаларға сәйкестендірілген картада жерасты дүмпулері балмен емес, топырақ жағдайлары мен жынысының белгілі типіндегі сейсмикалық толқынның есептік үдеуімен өлшенеді. Картада ені 300-580 метрге дейінгі тектоникалық жарықтар Төле би, Қарасай батыр, Бұхар Жырау көшелері, Шығыс айналма жолы, жартылай Рысқұлов пен әл-Фараби даңғылы арқылы өтетіні көрсетілген. Райымбек даңғылының солтүстігіндегі аймақтарда жерасты суларының деңгейі жоғары болуы, Көк төбе мен

Достық даңғылының шығыс бөлігі таулы аймаққа жақын болуы сейсмикалық қауіпті арттыра түседі. 2021 жылы Алматы үшін жасалған жаңа сейсмикалық картада 27 тектоникалық жарық бар, осы жарықты бойлай ені 300 метрге дейінгі аймаққа үй салмаған дұрыс деп ескертеді мамандар. Егер кімде кім қандай қалада болмасын тектоникалық жарықтың үстінде құрылыс жүргізетін болса, онда ерекше техникалық жағдайға сүйене отырып, «Сейсмикалық аймақтағы құрылыс» ережесіне, «Алматы қаласының сәулеттік келбетін қалыптастыру және қала құрылысын жоспарлау қағидаларына» бағынып салуы тиіс.

«Халыққа және азаматтық қорғау саласындағы мамандарға хабар беру, ілімді насихаттау, оқыту қағидаларын бекіту туралы» ҚР Ішкі істер министрінің 2020 жылдың 2 шілдесіндегі № 494 бұйрығына сәйкес азаматтық қорғау саласында білімді насихаттау халыққа бұқаралық ақпарат құралдары арқылы, оның ішінде республикалық және облыстық (қалалық) арнайы бағдарламалардың телеарналарында төтенше жағдайлар кезіндегі іс-қимылдар тәртібі туралы насихаттауды ұйымдастырудан; баспаларда, интернет ресурстарында, әлеуметтік желілерде тұрақты жарияланымдарды, азаматтық қорғау саласында білімді насихаттайтын телерадио хабарларын тарату желілері бойынша бағдарламаларды, тұрмыста және өндірісте қауіпсіздік қағидаларын ұйымдастырудан тұрады. Халықтың және азаматтық қорғау саласындағы мамандардың алған білімдерін және іс-қимыл дағдыларын пысықтау және бекіту үшін республикалық, аумақтық, объектілік деңгейлерде оқу-жаттығулар мен жаттығулар өткізу жоспары бекітіледі. Оны аумақты деңгейде даярлайтын ТЖМ аумақтық бөлімшелері. Кешенді оқу-жаттығулар басшылық құрамды, басқару органдарын, азаматтық қорғау құралымдарын, жұмысшыларды және қызметшілерді, ұйымға жақын тұратын халықты даярлаудың бір нысаны болып табылады. Тактикалық арнайы оқу-жаттығулар бейбіт және соғыс уақытындағы мақсаты бойынша міндеттерді орындау үшін азаматтық қорғау құралымдарын дайындаудың негізгі және барынша тиімді нысаны болып есептеледі. Сейсмикалық жаттығулар сейсмикалық қауіпті өңірлерде орналасқан ұйымдардың қызметкерлерімен, студенттермен, білім беру ұйымдарының оқушыларымен, педагогтарымен, мектепке дейінгі тәрбие және оқыту ұйымдарының тәрбиешілерімен, балаларымен және қызмет көрсетуші персоналмен тоқсан сайын өткізіледі. Сейсмикалық жаттығуларды арнайы тактикалық оқу-жаттығулармен біріктіруге рұқсат етіледі. Бұл жаттығуларды дайындау және өткізу үшін жаттығу басшысы, оның орынбасарлары тағайындалады, сондай-ақ жаттығуды басқару штабы құрылады. Өзірленуі тиіс құжаттар: жалпы сейсмикалық жаттығуды дайындау және

өткізу туралы ұйым басшысының – азаматтық қорғаныс бастығының бұйрығы; нысан бойынша жалпы сейсмикалық жаттығуды өткізу жоспары.

Бұл саладағы жұмыстар тұрақты түрде әрі үздіксіз жүргізілуі тиісті. Себебі біздің мемлекетіміз үшін халықты төтенше жағдайлардан қорғау азаматтық қорғау саласындағы маңызды мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып саналады.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЕЛ ҚАУІПІ БАР АЙМАҚТАР

*Мақаланы Әл-Фараби ат. ҚазақҰУ
магистры Ж.С.Сайдағали даярлаған*

Сел құбылыстарының ауқымы, сел жиілігі мен апатты салдарлары бойынша Қазақстан Орталық Азия мен ТМД елдерінің арасында көш бастап тұр.

Сел тасқыны – шағын тау өзендерінің бассейндерінде кенеттен пайда болатын су мен тау жыныстары сынықтарының қоспасынан тұратын жылдам арна ағыны. Сел тасқыны жиі қайталанатын және кең таралған қауіпті табиғи процестердің қатарына жатады. Сұйық және қатты компоненттердің қатынасы бойынша, сондай-ақ соңғы селдің құрамы негізінде олар балшық-тасты, балшықты және аралас болып бөлінеді.

Сел көріністерінің белсенділігі мен қуаты бойынша Қазақстан ТМД-да алғашқы орындардың бірін алады. Республика аумағының шамамен 15%-ы (164 мың км²) экзогендік процестердің осы қауіпті құбылыстың қалыптасу және қиратушы әсерінің аймақтары болып табылады. Мұнда 2700 мұздық, 596 мореналық және мұздық көлдер орналасқан, 300 сел бассейнінде 5650 сел ошақтары бар, олардың 1000-нан астамы 156 елді мекенге, 15000-нан астам шаруашылық жүргізу объектілеріне және 182 мың халыққа, коммуникацияларға және ауыл шаруашылығы жерлеріне тікелей қауіп төндіреді. Селдер Оңтүстік – шығыс Қазақстанның таулы аймақтарында кең таралған. Жекелеген таулы өңірлерде сел қаупі бар кезеңде бірнеше рет сел жүретін сел ошақтары бар. Сел қаупі бар кезеңнің ұзақтығы Қазақстан бойынша орта есеппен 2,5 айдан 4 айға дейін ауытқиды (әдетте

мамырдан тамызға дейін). Сел қауіпі жоғары кезеңдер, әдетте, жылдың жылы мезгілінде 2-3 аптаны құрайды.

Сел тасқыны мен көктемгі су тасқыны ықтимал әсер ету аймағына 26465-тен астам әртүрлі объектілер (елді мекендер, жекелеген құрылыстар, коммуникациялар және т.б.) және 200 212-ден астам тұрғын түседі. Оның ішінде: Алматы облысында - 581 ошақ, 8261 объект, 63 мыңнан астам халық; Жамбыл облысында - 136 ошақ, 1639 объект, 5218 тұрғын; Оңтүстік Қазақстан облысында - 55 ошақ, 401 объект, 1290 адам; Шығыс Қазақстан облысында 145 ошақ, 4907 объект, 100 мыңнан астам халық анықталды.

Селдер Тянь-Шань, Жоңғар Алатауы, Тарбағатай және Алтай жүйелеріне кіретін ірі тау жоталары орналасқан оңтүстік-шығыс аудандарда кездеседі. Республика аумағында қазақстандық Алтай, Тарбағатай, Сауыр, Кетмен, Жоңғар, Теріскей, Күнгей, Іле Алатауы, Қырғыз жотасы мен Батыс Тянь-Шань жоталары шегінде 5140 сел ошақтары және 300-ден астам сел бассейндері анықталды. Селдер негізінен қарқынды жаңбыр жауғанда, қар жамылғысы белсенді ерігенде, тау (үйінді, мұздық, мореналық) көлдері жағаны бұзып-жарғанда, жер сілкінісі кезінде қарқынды жер асты дүмпулерінің әсерінен және т. б. кезінде пайда болады.

Алайда, көріну ауқымы, салдардың апаттық күйі бойынша қазіргі жағдайда гляциалдық (шамамен 20%) және сейсмогенді сел тасқыны аса қауіпті. Егер селдер халық тығыз қоныстанған жерлерде пайда болса, орташа және тіпті кішігірім селдер де апатты салдарға әкелуі мүмкін.

Қазақстанда сел ағындарын бақылау жұмыстары гидрометеорологиялық бекеттерде 1920 жылдары жүргізіле бастаған. Қазіргі РМК «Қазгидромет» сол кезде басқаратын сел қауіпінің алдын алу жөніндегі қызмет 1934 жылы құрылса, 1950 жылдары сел жөнінде шынайы мәлімет жинаушы арнайы сел партиясы мен сел ағындарын зерттеуші Қазақ ғылыми-зерттеу гидрометеорологиялық институты жұмысқа кіріскен. Осы институт мамандары 1972 жылы алғаш рет тәжірибе түрінде жасанды сел ағызып, оның жылдамдығын, шығыны мен тығыздығын өлшеген. 1973 жылы құрылған «Қазселденқорғау» мекемесі селден қорғау жүйесінің жұмысын қолға алып, үдете түсті. 1996 жылы «Қазгидромет» пен «Қазселденқорғау» мамандарының бірлесе атқарған жұмысының нәтижесінде Қазақстан Республикасының Сел қауіптілігінің картасы жасалды. Ал География институты болса 2010 жылы Қазақстан Республикасындағы табиғи және техногенді қауіптер мен төтенше жағдайлар тәуекелінің атласын баспадан шығарды. Ол атласта еліміздегі селге қауіпті жеке аймақтар картасы бар.

Алматы қаласы үшін алғаш рет 1937 жылы жасалған селден қорғау жобасындағы басты шаралар тау беткейіне орман отырғызуға бағытталған еді. Одан кейін жасалған жобаларда сел ұстағыш қазандықтарды құру көзделген болатын. 1959 жылы КСРО Гипроводхозы ұсынған жоба 5,6 млн м³ сел ағынын ұстай алатын Медеу бөгетін салумен байланысты. Алайда бұлардың ешқайсысы дер кезінде жүзеге аспағаны өкінішті. 1963 жылы Есік өзенінде өткен апатты селден соң сел ұстағыштарды орнатуға деген өткір мұқтаждық пайда болғандықтан 1964 жылы Гидропроект институтының мамандары Медеу бөгетінің жобасын жетілдіре отырып, оның конструкциясын металмен күшейтті, габионды бөгет те тұрғызылды. Екпінді гляциалды селмен күресуде мұздық көлдерді профилактикалық босату әдісі қолданылып, эвакуациялық арықтар қазылған, алғаш рет брезент матаны болатарқанға керіп «жұмсақ ысырма» әдісі пайдаланылған.

Медеу бөгетінің биіктігін 150 метрге дейін көтеру арқылы бөгеттің сыйымдылығын 12,6 млн м³ арттыруға мүмкіндік туды. Ал Мыңжылқы шатқалының сел ұстағыш қабілеті 230 мың м³ арттырылды. Жалпы, Қазақстанда тұрғызылған 14 сел ұстағыш бөгет бар, оның ішінде 13 бөгет Іле Алатауында, ал 1 бөгет Жетісу Алатауында.

Қазіргі уақытта Алматы қаласында селдің әсеріне ең осал болып есептелетіні Үлкен Алматы өзені бассейнінің Аюсай шатқалы және Ақсай өзенінің бассейні. Бұл жерлерде соңғы жылдары салынған құрылыс нысандары көбейіп кеткен, Ақсай өзенінің бассейнінде тіпті селді ұстап тұратын гидротехникалық құрылыстар мүлдем жоқ. Сондықтан егер сел ағыны жүрсе, онда екі шатқал бойынша 300-ге жуық әлеуметтік және өндірістік маңызы бар объектілер, сондай-ақ 30 мыңнан астам адам сел қаупіне ұшырайды.

Сел қаупінің алдын алу мақсатында «Қазселденқорғау» мекемесі бақылау және құлақтандыру қызметін құрып, оның мамандарын ықтимал сел қалыптасу ошақтарына жіберіп, радиобайланыс желісі арқылы диспетчерлік нүктеге ақпараттың жеткізілуін қамтамасыз еткен. Ары қарай дер кезінде мәліметтермен қаруланған аумақтық басқару органдары мен қауіпті аймақта орналасқан объект басшылары Төтенше жағдайларға ден қою жөніндегі жоспарларын іске асыруға кіріскен.

Осы күндері елімізде селден қорғау жүйесінің элементі ретінде құрылған сел қаупіне мониторинг жасаушы автоматтандырылған жүйе жұмыс жасайды. Бұл жүйені орнатудағы мақсат: тау шыңындағы көлдердің бұзып жарғыш қауіптілігіне мониторинг жүргізу мен жағдайды бағалау, гидрометеорологиялық жағдайды бақылау және Алматы маңындағы сел ағындарының алдын алу. Оның қазіргі таңда Үлкен және Кіші Алматы

өзендерінде 10 бекеті бар, әсіресе екпінді көлдерде. Модернизациядан өткен ол жүйе бағдарламалық жабдықталу арқасында ықтимал қауіп бар көлдердің күйі жайында 10 түрлі параметрлер бойынша (су деңгейі, ауа температурасы, топырақ температурасы мен ылғалдылығы, судың температурасы, жауын-шашын қарқындылығы және т.б.) цифрлы форматта автоматтандырылған режимде «Қазселденқорғау» мен Төтенше жағдайлар Департаментіне, бірыңғай кезекшілік-диспетчерлік қызметке (БҚДҚ) лезде бейне сурет түрінде ақпарат жеткізіп отырады. Ақпарат таратушы желі жақсы қорғалған.

Халықты сел ағындарынан қорғау бөгет салу мәселесімен ғана шектелмейтіні сөзсіз. Селге қарсы жаттығулар сел қауіпті өңірлерде орналасқан ұйымдардың қызметкерлерімен, студенттермен, білім беру ұйымдарының оқушыларымен, педагогтарымен, мектепке дейінгі тәрбие және оқыту ұйымдарының тәрбиешілерімен, балаларымен және қызмет көрсетуші персоналмен өткізіледі. Бұл жаттығулар селге қауіпті кезең басталар алдында жылына бір рет өткізіледі. Мұндай жаттығуларды арнайы тактикалық оқу-жаттығулармен біріктіруге рұқсат етіледі. Жаттығуларды дайындау және өткізу үшін жаттығу басшысы, оның орынбасарлары тағайындалады, сондай-ақ жаттығуды басқару штабы құрылады.

Жаттығуларды өткізу кезінде сондай-ақ сырғымаға қауіпті өңірлерде сырғымадан қорғау бойынша іс-шараларын қарастыруды да ұмытпау қажет.

Селге қарсы жаттығуларды өткізу үшін нысанда алдын ала әзірленуі тиіс мына құжаттар: 1. Қала (аудан) әкімінің – азаматтық қорғаныс бастығының өкімі; 2. Нысан бойынша селге қарсы жаттығуды дайындаудың және өткізудің күнтізбелік жоспары.

Соңғы жылдары Орталық Азия да климат өзгеруінің қолайсыз салдарымен (температураның төмендеуі, мұздықтардың еруі, мұздық көлдердің пайда болуы) күресте үлкен қауіптерге тап болып отыр. Негізгі қауіптердің бірі ретінде климаттың өзгеруін суға байланысты апаттарға әсері деп таныған дұрыс. Біздің өңірдегі қазіргі мұздықтар көлемінің қысқару қарқыны жылына 0,2-1% құрайды. Бұл факторлар сел ағыны мен су тасқыны қауіптерін тудырады.

Заманауи аспаптар мен мамандардың білімін ұштастыра отырып селден қорғану мәселесін жете қолға алу арқылы ғана адамзаттың тіршілігін қамтамасыз ету жүйесін қажетті деңгейде жүзеге асыруға болатынына көзіміз жетіп отыр.

Ұйым басшыларының назарына!

Түрлі-түсті плакаттар жиынтығы:

АҚ-ның аумақтық құралымдары.
Олардың түрлері мен құрылу реті

Құрастырушы:
АҚ ҰО-ның аға әдіскері Мүкәрімова Д.Қ.

Бейнесабақ:
Жұмылдыру дайындығы негіздері

Құрастырушы:
АҚ ҰО психолог оқытушысы Кулумбетова Х.А.

АҚ бойынша семинар-тренингтердің 2023 жылы өткізілу кестесі

12-16 маусым

10-14 шілде

11-15 қыркүйек

09-13 қазан

13-17 қараша

11-15 желтоқсан

19-23 маусым

24-28 шілде

18-22 қыркүйек

16-20 қазан

20-24 қараша

04-08 желтоқсан

**БЗБЖ мамандарын
2023 жылы оқыту кестесі**

Нақты мәліметтерді төмендегі телефондар арқылы алуға болады:

8 (775) 251-25-95, 8 (705) 301-73-01

Ескерту: Семинарлар ұйымдардың тапсырысы бойынша онлайн режимде де өтетін болады.

